

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

СКОРИК МИКОЛА ЛЕОНІДОВИЧ

УДК 336.713 (043)
С 44

**НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА
ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ**

Спеціальність 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит

**дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

**Науковий керівник
професор ПОПОВЕНКО Н.С.**

Одеса – 2003

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ТА ЛІКВІДНІСТЮ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	12
1.1. Суть та значення фінансової стійкості та ліквідності банку як економічних категорій.....	12
1.2. Основні складові фінансової стійкості комерційного банку їх зміст та порядок визначення.....	20
1.3. Теорія управління ліквідністю комерційних банків.....	40
1.4. Методи оцінки ліквідності комерційних банків	52
Висновки до розділу I.....	60
2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ	63
2.1. Оцінка методологічних підходів до аналізу й управління фінансовою стійкістю банківської установи.....	63
2.2. Структурний аналіз активів, пасивів, ліквідності та рентабельності комерційного банку.....	70
2.3. Аналіз рейтингової оцінки діяльності комерційних банків.....	87
Висновки до розділу II.....	97
3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ТА ПРИБУТКОВІСТЮ БАНКІВ	100
3.1. Основні напрямки зміцнення фінансової стійкості банку.....	100
3.2. Моделювання процесів управління фінансовою діяльністю банківської установи.....	123
3.3. Впровадження новітніх технологій для забезпечення фінансової стійкості банку.....	140
Висновки до розділу 3.....	162
ЗАКЛЮЧЕННЯ	165

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174
Додаток А.....	4
Додаток Б.....	4
Додаток В.....	2
Додаток Г.....	9

ВСТУП

Формування в Україні засад ринкової економіки створює основу для конкуренції між її учасниками, зокрема і в банківській сфері. Продовжується диференціація комерційних банків за обсягом статутного капіталу, дохідністю та прибутковістю активів й капіталу, платоспроможністю і ліквідністю. Різне погіршення фінансового стану деяких комерційних банків зумовило їх банкрутства, застосування заходів фінансового оздоровлення з боку Національного банку України.

В цих умовах принципового значення набуває проблема зміцнення фінансової стійкості банків. Її вирішення пов'язане, зокрема, з розробкою методів оцінки і аналізу фінансової стійкості банку та розробкою шляхів забезпечення цієї стійкості.

Розвиток системи українських банків дедалі з більшою очевидністю вимагає від керівництва комерційних банків переходу від інтуїтивного, стихійного управління до виваженого, обгрунтованого та професійного, такого що спирається на певну аналітичну базу. У зв'язку з цим перед спеціалістами комерційних банків, їх діловими партнерами, державними наглядовими органами постає питання про необхідність застосування певних методів і прийомів, які б надавали інформацію про поточний та майбутній стан банку, його потенційні можливості, слабкі сторони тощо.

Теоретичні, методичні, економіко – організаційні питання оцінки фінансової стійкості та прибутковості сучасних банківських установ стали провідними темами досліджень відомих зарубіжних економістів. Ці проблеми відображено і у вітчизняній науковій літературі, зокрема, у дослідженнях В. Вітлинського, І. Волошина, В. Гейця, А. Мороза, В. Міщенко, С. Науменкової, Т. Ковальчука, В. Пантелєєва, М. Савлука, Д. Олійника, Н Шелудько та інших.

Традиційний для України спосіб вибору банка-партнера базується на аналізі балансових показників комерційного банку. Звичайно такий аналіз обмежується застосуванням так званої методики адитивної згортки, згідно з якою

розраховуються коефіцієнти ліквідності, прибутковості, достатності капіталу, крос-коефіцієнт тощо. Потім для розрахункових коефіцієнтів експертним шляхом визначають певні ваги, обраховують суму добутків коефіцієнтів на їхню вагу, і на базі отриманих результатів виводять інтегральні оцінки комерційних банків. Основна загроза припуститися помилки при виборі банку партнера на підставі інтегрального рейтингу, полягає у тому, що, він описує фінансовий стан комерційного банку лише для періодів, що вже минули. Окрім того адитивна агортка, будучи на сьогодні основним принципом побудови рейтингів, дає змогу компенсувати погане значення одного показника, що входить до складу рейтингів, високою оцінкою іншого. Внаслідок зазначених особливостей збільшується частка помилкових висновків.

Актуальність запровадження нових методів при оцінці фінансового стану комерційних банків влучно демонструє деяка статистика опублікована НБУ: кількість комерційних банків, згідно з Державним реєстром, в кінці 1995 року становила 230 банків, а наприкінці 2002 року вже лише 182 банка (див. Табл. 1) [1].

Таблиця 1.

Окремі дані про комерційні банки України за період 1995-2002 роки

Роки	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Кількість банків на кінець року	230	229	227	214	203	195	189	182
Кількість ліквідованих банків у зв'язку з порушенням законодавства та з інших причин	1	11	10	16	11	9	9	10

Таким чином, згідно з наведеними даними, бачимо, що за 8 років було ліквідовано 77 комерційних банків. Навіть враховуючи процес появи нових банків протягом 6-ти вказаних років, ймовірність співпраці з потенційним банкрутом на початку 1996 року була занадто високою (близько 20 %, якщо припустити, що

новостворені, за вказаний період, банки не потрапили у список ліквідованих). Якщо ж додати, що в Україні й на сьогодні імплементація ефективного інституту банкрутства відбувається занадто повільно: процедура банкрутства дебітора триває приблизно 3-4 роки, а частка повернутих боргів становить 5 % [2], то можна стверджувати, що помилка при підборі банку-партнера є неприпустимою розкішшю для суб'єктів економіки України, яка вперше за одинадцять років демонструє деяке пожвавлення. У зв'язку з цим, аналіз фінансового стану комерційного банку як ділового партнера, розробка й застосування методів розрахунку імовірності повної втрати ліквідності банківської установи з метою прийняття адекватних управлінських рішень, залишаються вкрай актуальними темами в діловому та науковому світі.

Багаторічні спостереження краху банків, переконують, що банк не одразу втрачає свою фінансову стійкість і не одразу стає банкрутом – проблеми починаються з нестачі ліквідності. Найчастіше основною причиною банкрутств комерційних банків стають прорахунки в управлінні основними видами банківських ризиків і перед усім ризиком ліквідності [3, 4]. На жаль у постійному конфлікті між спробами видати якомога більше позичок, щоб забезпечити високу норму прибутку, і підтримкою потрібного рівня ліквідності, що зумовлює необхідність володіння певними резервами, найчастіше перемагає перше.

У зв'язку з цим, проблеми підвищення фінансової стійкості та прибутковості комерційних банків, аналіз фінансового стану комерційного банку як ділового партнера, розробка й застосування методів розрахунку імовірності повної втрати ліквідності банківської установи з метою прийняття адекватних управлінських рішень, залишаються вкрай актуальними темами в діловому та науковому світі.

Все вищевикладене й обумовило вибір об'єкта дослідження, спрямованість теми, її теоретичну та практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Указу Президента України №216/2002 “Про зходи щодо детінізації економіки України на 2002-2004 рр.” від 5 березня 2002 р. та Постанови Правління Національного банку України № 352 від 07.09.2000р.

“Про впровадження пілотного проекту Національної системи масових електронних платежів”.

Наукові результати, теоретичні положення і висновки дослідження було використано при виконанні науково – дослідних тем “Формування стратегії техніко-економічного розвитку підприємств в умовах ринку” (номер теми № 308-69, номер державної реєстрації 01984001547) та “Дослідження процесів організації і розвитку малого підприємництва в Україні” (номер теми № 231-71).

Особисто автором досліджено питання надання кредитів малому бізнесу та підготовлено окремий розділ “Напрямки розвитку банківської справи в Україні”, де зокрема досліджено проблему підвищення прибутковості та ліквідності українських банків, визначено необхідність застосування новітніх банківських

Метою дисертаційного дослідження є вивчення теоретичних основ фінансової стабільності та ліквідності комерційних банків, обґрунтування методичних підходів до аналізу стану цих показників та розробка конкретних рекомендацій та пропозицій щодо їх практичного використання в банківській системі України.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних задач:

- визначити сутність та обґрунтувати економічний зміст поняття фінансової стійкості та ліквідності комерційних банків;
- провести комплексний аналіз внутрішніх зв'язків факторів фінансової стійкості комерційних банків;
- обґрунтувати основні підходи до управління ліквідністю комерційних банків;
- проаналізувати стан фінансової стійкості, ліквідності та прибутковості комерційних банків України;
- запропонувати моделі процесу управління комерційним банком з метою забезпечення фінансової стійкості та прибутковості банку;
- дослідити показники та параметри управління фінансовою стійкістю банківської установи та визначити особливості кожної її складової на

підставі моделі взаємозв'язку прибутковості, ліквідності, платоспроможності, процентних ризиків.

- дослідити процес розвитку та використання карткового бізнесу для збільшення кредитного портфеля банків;
- визначити методичні засади впровадження новітніх банківських технологій.

Об'єктом дослідження є фінансова стабільність та прибутковість комерційних банків.

Предметом дослідження є обґрунтування механізмів забезпечення фінансової стабільності та прибутковості комерційних банків, з метою підвищення їх позитивного впливу на економіку України.

Методи дослідження. В процесі виконання роботи, залежно від конкретних цілей і задач, використано відповідні методи дослідження економічних процесів і економічного аналізу їх взаємозв'язків: порівняльного і багатофакторного аналізу, групувань, експертних оцінок, поєднання теоретичного і емпіричного аналізу, економіко – математичного моделювання та інші.

В роботі використано метод системного підходу щодо організації та регулювання діяльності комерційних банків, що обумовило розгляд показників діяльності банків у їх взаємозв'язку та взаємо обумовленості; методи порівняльного аналізу при дослідженні основних показників діяльності банків України та США; структурний аналіз при вивченні прибутковості банків; фінансово-економічний аналіз при оцінці позицій банків на ринку банківських послуг; графоаналітичний метод при розрахунках динаміки прибутковості активів; факторний аналіз на основі системи CAMEL при оцінці діяльності комерційних банків та інші.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

- поглиблено економічну суть і зміст категорії на підставі показників ліквідності, прибутковості, платоспроможності;

- суттєво уточнено механізм управління фінансовою стійкістю банківської установи за рахунок системної регламентації ризиків при максимізації прибутку;
- обґрунтовано пріоритетне значення ліквідності при оцінці та забезпеченні фінансової стійкості комерційних банків;
- вперше розроблено методологічний підхід щодо процесу управління ліквідністю банку на підставі повної моделі випадково функціонуючого банку із застосуванням розрахунків P - рейтингу;
- обґрунтовано необхідність створення в структурі банку казначейства для управління операціями з потоками грошових коштів для забезпечення фінансової стійкості та прибутковості діяльності;
- набули подальшого розвитку методологічні підходи щодо застосування пластикових карток на підставі визначення залежності між величиною кредитного портфеля та кількістю користувачів пластикових карток.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані в дисертації підходи, методи та отримані результати мають практичну цінність, що полягає в обґрунтуванні напрямків підвищення фінансової стійкості та прибутковості комерційних банків, розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання новітніх технологій у банківських операціях, які збільшують кредитний портфель банків.

Пропозиції щодо процесу управління ліквідністю банку на підставі повної моделі випадково функціонуючого банку із застосуванням розрахунків P-рейтингу сприятимуть розвитку методології оцінки фінансової стійкості банківської установи. Запропоновані підходи до управління потоками грошових коштів на підставі створення у структурі банку казначейства дають змогу запобігти виникненню ризиків у діяльності банківської установи.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені в практику діяльності комерційного банку АКБ "Імексбанк", а також знайшли схвалення загальних зборів Асоціації українських банків і Міжнародного програмного комітету Сьомої

міжнародної наукової конференції “Проблеми економічної інтеграції України в Європейський союз: глобалізація і нова економіка – наслідки для Європи і України” (довідка № 126-17/1034 від 25.11.2002 р.)

Розроблені науково-методичні положення дисертації використовуються в навчальному процесі Одеського національного політехнічного університету при вивченні курсів “Фінанси”, “Економічний аналіз” та “Банківська справа” на кафедрі економіки підприємств, а також у навчальному процесі Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова при вивченні курсів “Макроекономіка” та “Фінансовий менеджмент” на кафедрі менеджменту та математичного моделювання ринкових процесів. На обох кафедрах отримані в роботі результати використовуються у курсовому та дипломному проектуванні. Наукові результати, що виносяться на захист, одержані автором особисто і знайшли відображення в опублікованих працях.

Особистий внесок здобувача полягає в суттєвому поглибленні економічного змісту категорії “фінансова стійкість банку”; обґрунтуванні необхідності нового підходу при аналізі та оцінці фінансової стабільності комерційних банків; використанні новітніх технологій у банківській практиці; вирішенні проблеми впровадження пластикових карток на українському ринку; уточненні механізму управління фінансовою стійкістю банківської установи за рахунок системної регламентації ризиків при максимізації прибутку.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які отримані в результаті особистої роботи здобувача і становлять індивідуальний внесок автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати роботи оприлюднені автором на конференціях і семінарах. Серед них: Третя міжнародна науково-практична конференція “Экономика, экология и общество России в XXI столетии” (м. Санкт-Петербург, 2001), Всеукраїнська наукова конференція “Проблеми теорії і практики соціально-економічної трансформації в Україні” (м. Одеса, 2001), Друга щорічна національна конференція SEUME (Київ, 2001), Сьома міжнародна наукова конференція “Проблеми економічної інтеграції

України в Європейський Союз: глобалізація і нова економіка – наслідки для Європи і України” (Ялта – Форос, 2002).

Одержані наукові результати обговорювались і отримали позитивну оцінку на наукових семінарах на кафедрі економіки підприємств ОНПУ та на кафедрі менеджменту та математичного моделювання ринкових процесів ОНУ ім. І. І. Мечникова у 2000 – 2002 роках, а також загальних зборах Асоціації українських банків.

Наукові публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 11 робіт загальним обсягом 3,7 д.а., з них 7 статей обсягом 3,2 д.а. надруковано у фахових виданнях, особисто автору належить 2,8 д.а.

Структура і зміст дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 188 сторінок, у тому числі на 20 сторінках розміщені 18 рисунків, 15 таблиць, 3 додатки, список використаних джерел із 113 найменувань.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКІСТІ ТА ЛІКВІДНІСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

1.1. Суть та значення фінансової стійкості та ліквідності банку як економічних категорій

Поняття "стійкість" має цікаву і довгу історію, адже вперше його було застосовано у механіці для опису рівноваги твердих тіл. Втім, не будемо заглиблюватися в дискусію про те, як термін з механіки потрапив до фінансової сфери. Зазначимо лише, що етимологічне тлумачення стійкості ґрунтується на стабільності стану, сталості набору параметрів. Так, тлумачний словник української мови трактує стійкий стан, як такий, що "довго зберігає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню, псуванню тощо" [6]. Згідно з економічним словником "стійкість - це сталість, постійність, непідвладність ризику втрат і збитків" [7]. Тож неважко побачити, що незважаючи на застосування терміну в різних сферах, його суть незмінна.

Наближаючись до розкриття змісту "фінансової стійкості", варто зазначити, що огляд літератури з банківської справи дає підстави розрізняти чотири точки зору у тлумаченні фінансової стійкості.

Фінансова стійкість це:

1. Своєрідне перевищення доходів над витратами (прибутковість) [8];
2. Надійність комерційного банку [9];
3. Ліквідність чи платоспроможність [10];
4. Стан банку, який визначається системою показників [11].

Почнемо аналіз з першої точки зору: *фінансова стійкість* - це прибутковість.

Прибутковість банку - це періодично відновлювана здатність банку в результаті своєї діяльності створювати грошові кошти. Стабільний тренд

прибутку - одна з гарантій кредитоспроможності банку та його здатності вийти з скрутного становища. Безумовно, в довгостроковій перспективі прибутковість банку є важливим узагальнюючим показником його діяльності, але для визначення фінансової стійкості його одного явно не достатньо. Набагато важливіше в цьому контексті є визначення джерел та напрямків використання цього прибутку, адже високий прибуток - це мета акціонерів та засновників банку, яка (і в цьому можна буде згодом переконатися) іноді суперечить досягненню цілей вкладників та контролюючих банківську систему органів. Останні, виступаючи прихильниками "без ризикових стратегій" банківського менеджменту, зацікавлені насамперед у стабільності та надійності банків. Отже, підхід "прибутковості комерційного банку" у визначенні фінансової стійкості страждає однобокістю.

Друга точка зору: фінансова стійкість - надійність комерційного банку.

У надійності комерційного банку зацікавлено багато сторін. Це акціонери банку, його вкладники та позичальники, національний банк та, звичайно, службовці банку.

Що ж таке надійність комерційного банку для представників кожної із визначених сторін?

Для акціонерів комерційного банку надійним вважається банк, здатний стабільно виплачувати високі дивіденди; вкладники вважають комерційний банк надійним, якщо він здатний оперативно провести розрахунки, повернути вклад і сплатити відсотки за ним; для позичальників надійним буде банк, спроможний надати необхідну суму кредиту (звичайно, за умов, що позичальник відповідає усім критеріям кредитоспроможності); працівники вважатимуть надійним той банк, який здатний забезпечити стабільний та відносно високий рівень оплати їхньої праці.

Але на цьому аспекти застосування терміну надійність для комерційних банків не обмежується. В банківській справі фахівці, вивчаючи надійність, приділяють значну увагу організаційно-функціональній стійкості, як адекватності

структури банку обраній стратегії розвитку та ринковій кон'юнктурі.

Організаційна стійкість визначається організаційною структурою банку. Структура і механізм управління комерційним банком мають відповідати як реалізації основних функцій банку, таких як *забезпечення розрахунків та платежів, трансформація активів, управління ризиками, обробка інформаційних потоків, моніторинг позичальників*, так і конкретному асортименту банківських послуг та продуктів, які закладено в стратегію та тактику окремо взятого фінансово-кредитного закладу.

Функціональна стійкість залежить, з одного боку, від рівня спеціалізації комерційного банку в обмеженому колі послуг та продуктів. Це, як відомо, дає змогу спеціалізованому банку раціональніше та ефективніше управляти власним залученим капіталом. З іншого боку, саме універсалізація банку (розширення видів послуг надаваних банком) веде до підвищення функціональної стійкості, адже збільшується сегмент потенційних клієнтів, які мають можливість задовольнити більший асортимент своїх потреб у банківських послугах і продуктах в одному банку.

Тож неважко бачити, що згідно з другою точкою зору (на відміну від першої) фінансову стійкість прийнято розглядати як системне поняття. Проте 100-відсоткове ототожнення надійності комерційного банку з фінансовою стійкістю є досить неприйнятним, тому що, визнавши організаційно-функціональну стійкість важливим аспектом надійності комерційного банку (КБ), не можна все ж таки стверджувати, що вона відіграє вирішальну роль у фінансовій сфері діяльності банківської установи.

Зважаючи на це, більш слушно, фінансову стійкість розглядати як важливу складову надійності комерційного банку, яка представляє лише один (фінансовий) аспект цього системного поняття [11]. Саму ж надійність, як видно з рис. 1.1, будемо розуміти як інтегрований показник, що включає окрім фінансової, організаційну та функціональну стійкість. Існує і більш звужене визначення надійності комерційного банку, згідно з яким *надійність банку – це ступінь управління банківськими ризиками, пов'язаними в першу чергу з активними операціями*.

Рис. 1.1. Структура надійності комерційного банку.

Як можна бачити, фінансову стійкість не варто повністю ототожнювати з надійністю. Поняття надійності є значно ширшим від фінансової стійкості.

В ототожненні *фінансової стійкості* з поняттями *ліквідності та платоспроможності* важко не погодитися: великий вміст ліквідних активів та високий показник платоспроможності роблять фінансовий стан комерційного банку більш стабільним. Це так звана третя точка зору. Втім, існують деякі нюанси, на які слід зважати також. Річ у тім, що ліквідність, платоспроможність (як і прибуток комерційного банку) мають принципові ознаки, які зрештою і зумовлюють автономне існування цих термінів у банківському словнику. Однак, розмежування між прибутковістю, ліквідністю та платоспроможністю чомусь значно слабшає, коли йдеться про оцінку фінансової стійкості комерційного банку. Принаймні такий висновок напрашується в результаті розглянутих точок зору.

Деяке роз'яснення з цього приводу можна знайти в роботах українського економіста Вальдемара Вітлінського.[12, 13]. Представимо концепцію фінансової стійкості у світлі його поглядів [12]:

1. Фінансова стійкість є однією із складових інтегрованого показника надійності комерційного банку.
2. Платоспроможність - це в свою чергу складова частина показника

фінансової стійкості банку. Отже, фінансова стійкість є апріорі ширшим поняттям ніж платоспроможність.

3. Ліквідність та прибутковість - це показники, які деталізують поняття платоспроможності комерційного банку (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2. Ієрхічна структура фінансової стійкості комерційного банку.

Рис. 1.2. містить ще один компонент, який дотепер не був підключеним до аналізу, але безперечно є центральним поняттям сучасного банківського менеджменту - ризик. Ризик, як міра невизначеності щодо можливості виникнення несприятливих подій при здійсненні банківської діяльності, є об'єктивним середовищем функціонування банків. В зв'язку з цим аналіз фінансової стійкості комерційного банку не може здійснюватися без урахування критерію ризику [14].

Виведена концепція (концепція Вальдемара Вітлінського) [12] є однією з версій, яку згідно з умовною класифікацією наявних в економічній літературі точок зору, можна охарактеризувати як четвертий підхід визначення фінансової стійкості. Згідно з ним, фінансову стійкість характеризують набори певних показників. набір цих показників може бути неоднаковим: автори, як правило, користуються різними наборами показників, що зумовлено певною множиною

чинників (традиційність, специфіка банківської системи країни, набір пріоритетів у стратегії комерційного банку, суб'єктивний фактор). Так, наприклад, поширеним серед українських та російських науковців є судження, що банк є фінансово стійким, якщо нормам відповідає такий набір його показників як: *обсяг власної структури власних коштів (достатність капіталу); рівень дохідності і прибутковості; норма прибутку на власний капітал, дотримання встановлених показників ліквідності, обсяг створеної банком доданої вартості; мультиплікативна ефективність власного капітал* [15].

Однією версією оцінки фінансової стійкості можна вважати рейтингову оцінку. Узагальнююча оцінка стійкості банківських установ здійснюється Національним банком України, починаючи з 1995 року з метою розподілу їх на групи та визначення проблемних банків. Методика оцінки фінансового стану банківських установ систематично удосконалюється з урахуванням накопиченого власного досвіду та зарубіжної практики.

Останні методичні підходи щодо оцінки фінансового стану банківських установ України були регламентовані Положенням "Про порядок визначення та застосування комплексної рейтингової оцінки комерційних банків за системою CAMELS", затвердженим постановою Правління Національного банку України від 8.05. 2002 за N 171. Зазначена методика передбачає визначення фінансового стану банку за наступними критеріями:

1. Стан власного капіталу: дотримання нормативних умов (достатність сукупного капіталу і основного); відповідність якості активів визначеним вимогам; дотримання вимог щодо відношення власних та залучених коштів.
2. Оцінка якості активів банківської установи.
3. Ліквідність та платоспроможність банку: стан і тенденції показників, які характеризують миттєву ліквідність, якість ресурсної бази банку, залежність від зовнішніх джерел; наявність і дотримання політики щодо управління активами і пасивами.

4. Фінансові результати діяльності банку: дотримання відповідних вимог до коефіцієнтів дохідності та прибутковості банку; оцінка якості джерел формування прибутку.
5. Система управління банком: стан капіталу якості активів, ліквідності та дохідності, дотримання нормативних положень, стан професійного рівня менеджерів, наявність програм підвищення кваліфікації, оцінка якості управлінських органів банківської установи, оцінка методики планування фінансових показників діяльності банківської установи.
- б. Чутливість банківської установи до ринкових ризиків: оцінка рівня ринкових ризиків, оцінка системи управління ризиками.

Основною перевагою зазначеної методики є те, що здійснюється оцінка чутливості банківської установи до ринкових ризиків, як зовнішніх, так і внутрішніх, що впливає на фінансовий результат. Крім того, більше уваги приділяється оцінці професійних якостей керівництва банківської установи і спеціалістів банку та процесу планування результатів діяльності банку, що було не враховано в попередній методиці, яку використовував Національний банк України (CAMEL).

Як можна бачити з наведених прикладів, основними *факторами фінансової стійкості* виступають: капітальна стійкість, прибутковість, ризик та ліквідність банку. Саме вони наповнюють змістом термін "фінансова стійкість" і дозволяють його відрізнити від решти синонімів, таких як платоспроможність та надійність.

Межі поняття "фінансова стійкість комерційною банку" об'єктивно зумовлені середовищем його вжитку: комерційний банк – це система трансформації ресурсів і ризиків. І його складові повинні діяти скоординовано і синхронно – як єдина система заходів у сфері грошей та кредиту, спрямованих на ефективне виконання установою своїх функцій та вирішення завдань ближньої та далекої перспективи.

Інтегральну характеристику фінансової стійкості комерційного банку не можна обмежувати лише набором кількісних показників (ліквідність,

спроможність, прибутковість тощо), це результат аналізу більш комплексного та детального. Фінансова стійкість банку не є конкретним числовим показником його діяльності, це – якісна його характеристика. Тож навряд чи показник фінансової стійкості банку буде остаточно формалізованим.

Причиною тому є, по перше, унікальність ситуації у нашій країні: на фоні загального становлення засад ринкової економіки відбувається надзвичайно стрімкий процес розбудови вітчизняної банківської системи – українські банки за декілька років проходять шлях, який банки Заходу долали протягом сторіч. Отже, змінюються і критерії фінансової стійкості.

По-друге, усвідомлення того, наскільки важливою є фінансова стійкість банків за умов вітчизняної економіки, прийшло в результаті аналізу досвіду банківських систем світу. У деяких країнах (наприклад, у США) важливе значення приділяється публікації фінансової звітності банків. Передбачається, що на основі цієї інформації ринок сам оцінить фінансовий стан банків. У Японії та країнах Скандинавії вимоги до інформації, що публікується, нижчі, а відтак підвищується роль органів нагляду в оцінці фінансового стану банків.

Слід зазначити, що формалізація фінансової стійкості банку істотно відрізняється від розвиненості відкритої системи рейтингів та оцінок. Те, що навіть за наявності нормативно-правової бази в Україні акції вітчизняних комерційних банків не проходять біржового лістингу, свідчить про незатребуваність учасниками ринку об'єктивної інформації про банки при оцінці економічних інтересів. Зауважимо, що на Заході біржові рейтинги та індекси лежать в основі незалежної оцінки фінансового стану банку. За умови відсутності відкритої інформації про банківські капітали та їх ринкову вартість узагальнююча оцінка буде не зовсім об'єктивною.

Отже, фінансова стійкість комерційного банку – це динамічна інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформації ресурсів та ризиків ефективно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

1.2. Основні складові фінансової стійкості комерційного банку їх зміст та порядок визначення

Завдання управління економічними процесами тісно пов'язано з дослідженням стійкості траєкторій збалансованого зростання і вишукуванням оптимальної норми нагромадження – найважливішого фактора, який визначає темп зростання економіки країни, окремих суб'єктів господарювання, у тому числі й банків, передбачає такий грошових потоків, за якого забезпечується постійне перевищення надходження коштів (доходів) над їх витрачанням (витратами).

Своєрідним відображенням перевищення, що стабільно відбувається, доходів над витратами і є фінансова стійкість. Як головний компонент загальної стійкості вона відповідає такому стану фінансових ресурсів, їх розподілу й використанню, який задовольняє вимоги ринку й забезпечує розвиток будь-якого комерційного підприємства, в тому числі й банку, на основі збільшення прибутку й раціоналізації структури капіталу при збереженні платоспроможності та ліквідності в умовах допустимого рівня ризику.

Отже, фінансова стійкість комерційного банку забезпечується достатньою прибутковою його діяльністю з обмеженнями відносно ліквідності й безпеки (надійності). Водночас банки є постачальниками переважної частини грошової маси країни. У зв'язку з цим на представників цієї галузі економіки покладається велика відповідальність перед суспільством, оскільки у суспільства не повинно бути приводу ставити під сумнів платоспроможність і стійкість банківської системи, а вкладники повинні бути цілковито впевнені в надійності свого банку. Ці інтереси вкладників банку і власників його акцій деякою мірою не збігаються. Ця суперечність відображається в неминучій суперечності між вимогами ліквідності, надійності й бажаною прибутковістю операцій та проявляється фактично в кожній фінансовій операції комерційного банку.

Суперечність між ліквідністю, надійністю та прибутковістю можна вважати центральною проблемою, успішне розв'язання якої при розміщенні коштів комерційного банку забезпечить його фінансову стійкість.

Саме тому стійкість комерційного банку, на наш погляд, знаходиться під впливом всіх аспектів його діяльності і має складну структуру з кількома основними елементами.

Вихідними домінантами при формуванні підходів до визначення поняття внутрішньої фінансової стійкості комерційного банку є стійкість капіталу та ліквідна стійкість.

Капітал комерційного банку – це сукупність внесених засновниками та акціонерами власних коштів, які зростають у результаті ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вкладів із боку учасників банку. Власний капітал є джерелом фінансування розвитку банку, подолання негативних ситуацій, зумовлених форс-мажорними обставинами чи зміною кон'юнктури на кредитному ринку. Чільна роль капіталу у забезпеченні фінансової стійкості банку зумовлена його функціями.

По-перше, власний капітал у частині статутного фонду, сформованого засновниками банку, виступає на першому етапі в ролі стартових коштів, необхідних для будівництва чи оренди приміщень, установки банківського обладнання, найму кваліфікованого персоналу та інших витрат, без яких установа не може розпочати свою діяльність. У період зростання банку виникає потреба у додатковому капіталі для розробки й розвитку нових напрямів діяльності, пов'язаних із розширенням спектра послуг, запровадженням прогресивних технологій тощо. Залучення додаткового капіталу дає банку змогу посилити свої позиції на ринку, забезпечувати клієнтів банківськими послугами на високому рівні.

По-друге, величина капіталу забезпечує довіру клієнтів до банку, переконує вкладників, які прагнуть уникнути ризику при розміщенні своїх коштів, у надійності їх відшкодування, а потенційних позичальників – у спроможності банку забезпечити попит на кредитні ресурси.

По-третє, капітал, захищаючи від банкрутства у разі несприятливої ситуації непередбачених витрат, виступає своєрідним буфером, який поглинає збитки від поточної неефективної діяльності банку до вирішення його керівництвом виниклих проблем.

І нарешті, капітал є досить принциповим регулятором діяльності банку в довгостроковій перспективі, за допомогою якого органи державного регулювання

надають йому норми економічної поведінки. Встановлюючи кваліфікаційні розміри капіталу для різних банківських операцій, органи нагляду зменшують потенційну необхідність регулюючого втручання у діяльність банків. Політика регулюючих заходів щодо власного капіталу банку існує в багатьох розвинутих країнах, а тому нові повноваження надаються лише тим банкам, у яких обсяг капіталу перевищує встановлені мінімуми.

Отже, власний капітал банку має вирішальне значення для підтримання ліквідності, платоспроможності і взагалі фінансової стійкості банку.

Предметом особливої уваги в заходах банку по зміцненню фінансової стійкості має стати склад і розподіл капіталу, особливо в період його зростання.

У відповідності з Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні до власних коштів відносяться основний та додатковий капітал за винятком відрахувань, причому сума додаткового капіталу не повинна перевищувати суми основного капіталу.

Серед елементів капіталу банку найістотніше значення має статутний капітал. Лише певний мінімальний розмір статутного капіталу дозволяє забезпечувати зниження ризику втрат у клієнтів банку завдяки наявності у банку необхідних захисних заходів. Відсутність у банку системи захисту підштовхує його до проведення операцій з залученням незначної частки власного капіталу. Відповідно знижується захищеність клієнтів банку і зростають фактори ризику. Ефективна потреба у збільшенні власного капіталу банку визначається заздалегідь, розширенням масштабів банківських операцій та інфляцією.

Ступінь покриття активів за рахунок акціонерного капіталу характеризується особливим показником – мультиплікатором акціонерного капіталу (EM):

$$EM = \frac{\text{Активи банку}}{\text{Акціонерний капітал}} \quad (1.1)$$

Чим більшим є значення цього мультиплікатора, тим більшим є потенційний ризик втрат банку і зниження його фінансової стійкості.

Істотну роль в забезпеченні фінансової стійкості комерційного банку грають кошти в резервному фонді. Функціями резервного фонду є покриття можливих збитків від банківської діяльності, а також виплата доходів по

привілейованим акціям у випадку, коли для цього не буде досить прибутку.

В цілому вірно, що наявність коштів у резервному фонді забезпечує стійкість комерційного банку, зменшує вірогідність його банкрутства. Але на практиці це завждиється лише тоді, коли обсяги страхового і резервного фондів банку достатні для покриття його неякісних активів.

Кошти, за рахунок яких формується резервний фонд, – частина чистого прибутку банку є також джерелом поповнення інших банківських фондів (зокрема фонду економічного стимулювання, фонду основних засобів тощо). Тому збільшення частки резервного фонду в загальній структурі фондів банку пов'язане зі скороченням витрат, які здійснюються за рахунок інших фондів (наприклад, преміювання працівників, створення соціальної інфраструктури, придбання основних засобів тощо).

До елементів власного капіталу належать також загальні резерви на покриття витрат за активними операціями комерційних банків. Із прагматичних позицій збитки за кредитами – нормальне явище у банківській справі, а зменшення валового доходу на величину, необхідну для створення і підтримання резервів на покриття безнадійних боргів, є засобом урівноваження доходів та витрат. І хоча через неоднорідність структури резервів їх збільшення на випадок непогашення позик не зовсім доречно ототожнювати зі зростанням банківського капіталу, наявність достатнього резервного капіталу має важливе значення для діяльності банку.

Утворення комерційними банками резервів, що зберігаються в НБУ, має для банківської фінансової стійкості важливе значення. Ці резерви сприяють створенню деяких, обмежених і обмежених гарантій збереження залучених коштів і разом з тим є засобом стимулювання намагання банків розширити крупні вкладення. Однак слід враховувати, що такі резерви фактично виключаються з обороту. Зниження ж прибутковості, в свою чергу, чинить негативний вплив на фінансову стійкість комерційного банку.

Отже, цілком логічно вважати, що фінансова стійкість банку пов'язана з поступовим зростанням (яке забезпечує достатній запас фінансової міцності й гнучкості) норми прибутку на капітал та одночасним виконанням нормативних вимог НБУ щодо забезпечення надійності та ліквідності.

Структура банківських ресурсів істотно впливає на таку характеристику фінансової стійкості комерційного банку, як достатність його капіталу.

Достатність капіталу відображає здатність банку захистити кредиторів та вкладників від непередбачених збитків, яких вони можуть зазнати в результаті діяльності банку.

Показник достатності капіталу розраховується як співвідношення власних та залучених і запозичених коштів банку. У цьому випадку достатність капіталу вимірюється стосовно загального обсягу діяльності банку незалежно від розміру операційних ризиків.

При аналізі достатності капіталу конкретного банку, слід враховувати, що його активи здебільшого складаються з позичок і фінансових вкладень. Тому при вимірюванні достатності капіталу повинна враховуватися ризикованість активів. Для цього розраховується коефіцієнт адекватності капіталу. Даний коефіцієнт відображає співвідношення капіталу до загальних активів, зважених на ризик. Згідно з нормативними вимогами НБУ, відношення власних коштів банку до суми активів, зважених з урахуванням ризику, не повинно бути нижче 8 %.

Формуючи склад і структуру ресурсів банку для забезпечення його фінансової стійкості, необхідно також брати до уваги вимоги мінімального власного капіталу та його достатності для авансування в банківський обіг активів, зважених з урахуванням ризику. Оскільки основним джерелом власного капіталу банку є прибуток, то для підтримання фінансової стійкості банку на відповідному рівні необхідно й одержання прибутку в достатніх розмірах. Вирішальне ж значення для прибутковості банку має забезпечення взаємозв'язку між збільшенням активами і управлінням пасивними операціями. При цьому важлива роль належить загальній масі прибутку, але й структура його розподілу, й особливо – та частина, яка спрямовується на розширення та вдосконалення операцій, зниження витрат і підвищення якості послуг банку. Крім того, треба враховувати, що прагнення збільшити прибуток і необхідність вести конкурентну боротьбу щодо фінансових послуг за умов перехідної економіки обумовлюють підвищення ступеня ризику в банківській справі. Подоланню ж таких ризиків, а отже, і забезпеченню фінансової стійкості, сприяє дотримання банком нормативів достатності, його здатність формувати адекватні обов'язкові резерви (першої

черги) на випадок можливого дефіциту платіжних ресурсів та резерви
 капіталу (другої черги) для відшкодування невиправданого ризику
 операцій, зокрема для покриття збитків.

Структура банківського капіталу повинна бути достатньо безпечною для
 того, щоб витримати ризик втрат будь-яких активів банку.

Показники капітальної стійкості обраховують за такими (базовими)
 формулами:

$$F_1 = \frac{\text{Капітал банку}}{\text{Активи з урахуванням їх ризиковості}} \quad (1.2)$$

$$F_2 = \frac{\text{Капітал банку}}{\text{Залучені ресурси}} \quad (1.3)$$

$$F_3 = \frac{\text{Капітал банку - Імобілізація}}{\text{Безнадійні кредити}} \quad (1.4)$$

З наведених формул видно, що коефіцієнт достатності капіталу є
 відношенням капіталу банку до його активів. Результат такої арифметичної
 операції, іноді називають "реальним капіталом". Як капітал банку, так і його
 активи мають бути повністю відчищеними від відповідних сумнівних зобов'язань
 або гарантій. Цей показник є індикатором захищеності як кредиторів, так і
 вкладників банку. Дані про капіталостійкість української банківської системи
 представлено на рис. 1.3.

Варто зазначити, що коефіцієнт достатності капіталу при оцінці роботи
 банку використовують наглядові органи та кредитні аналітики, які відкривають
 шляхи кредитування для того чи іншого банку.

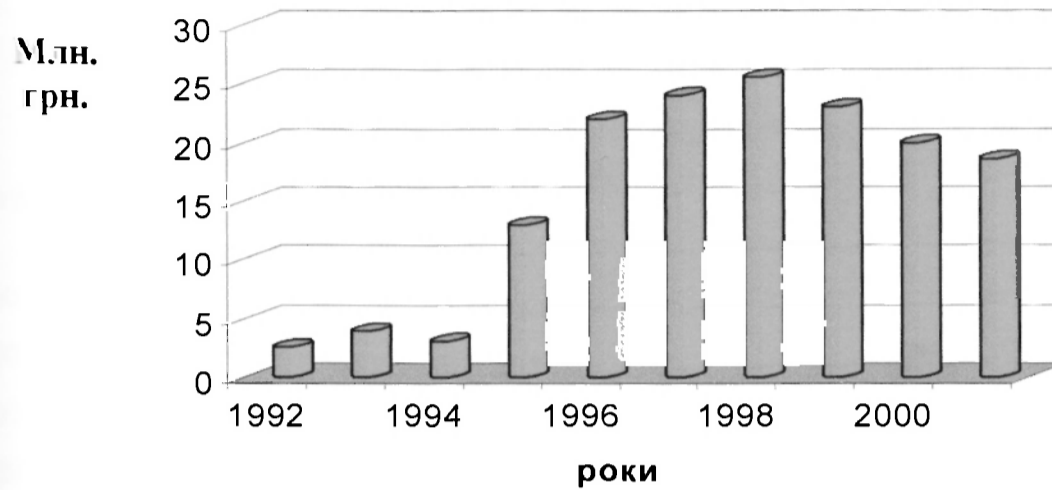

Рис. 1.3 Співвідношення статутного капіталу комерційних банків України до їх зобов'язань.

Повний підрахунок достатності капіталу банку передбачає виключення матеріальних активів та дебіторської заборгованості відповідних контрагентів, а також врахування потенційних зобов'язань за активами зваженими на їх ризик

Другим елементом фінансової стійкості банку виступає прибутковість - це періодично відновлювана здатність створювати грошові кошти в результаті банківської діяльності. Стабільний тренд прибутку, як вже зазначалося, це свідчення кредитоспроможності банку. Позиція банку Англії щодо цього питання чітка і конкретна: "Достатні надходження необхідні як для першочергового покриття від збитків, так і як джерело нового капіталу, що створює можливості для розширення нового бізнесу" [19].

Показники прибутковості обчислюють за такими формулами:

$$F_4 = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Сукупні активи}} \quad (1.5)$$

$$F_5 = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Робочі активи}} \quad (1.6)$$

$$F6 = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Доходи}} \quad (1.7)$$

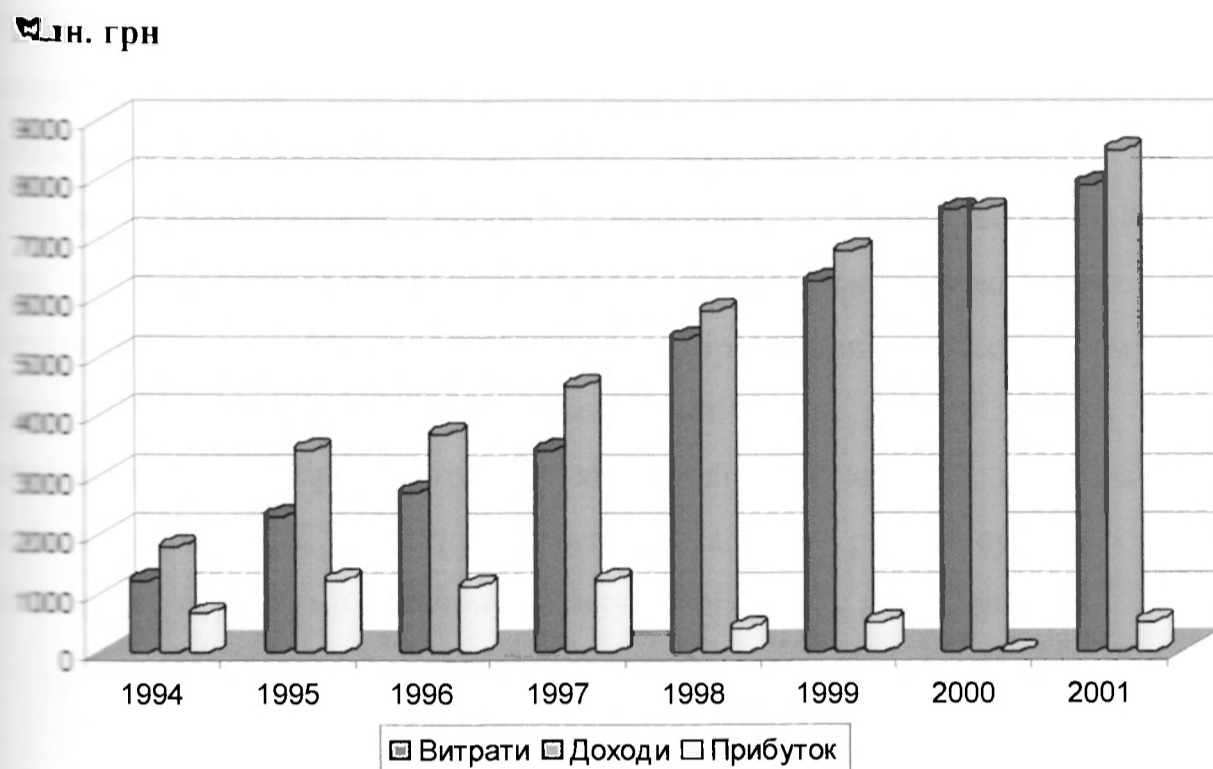

Рис. 1.4. Прибутковість комерційних банків України.

При цьому, як вже зазначалося, дуже важливо, щоб аналіз прибутковості в контексті оцінювання фінансової стійкості, відбувався з урахуванням структури витрат (Наприклад: частка процентного прибутку - прибуток, отриманий від операцій по кредитуванню; частка прибутку від надання банківських послуг, прибуток від валютних операцій тощо). Більше того, важливо знати не тільки з яких джерел отримано прибуток, але й з'ясувати напрямки його використання.

Ризики комерційного банку. Ризик комерційного банку - це міра (ступінь) невпевненості щодо можливості виникнення несприятливих подій при виконанні банківської діяльності, або іншими словами ймовірність (загроза) втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або можливість понести додаткові втрати в результаті здійснення певних банківських операцій. За певних умов банківська діяльність обов'язково має ризик. Тому розробка схеми

Визначення банківських ризиків є необхідним і вкрай важливим етапом оцінки фінансового стану банку.

Банківські ризики можна поділити на дві групи: *зовнішні і внутрішні*. Внутрішні ризики безпосередньо залежать від діяльності банку (він має можливість активно управляти ризиковими ситуаціями), в той час як зовнішні ризики виникають незалежно від внутрішніх аспектів діяльності банку.

Із визначення ризику випливає, що він є імовірнісною категорією. Кількісно ризик може виражатися в абсолютних і відносних показниках. Розмір імовірних втрат при цьому, по суті, і вимірює ризик в абсолютному виразі. Однак оцінити ці втрати з достатньою точністю не завжди можна. Якщо ж виразити розмір імовірних втрат до якого-небудь показника, що характеризує банківську діяльність (сукупні кредитні вкладення, розмір сукупних активів, обороту), то отримаємо величину ризику у відносному визначенні.

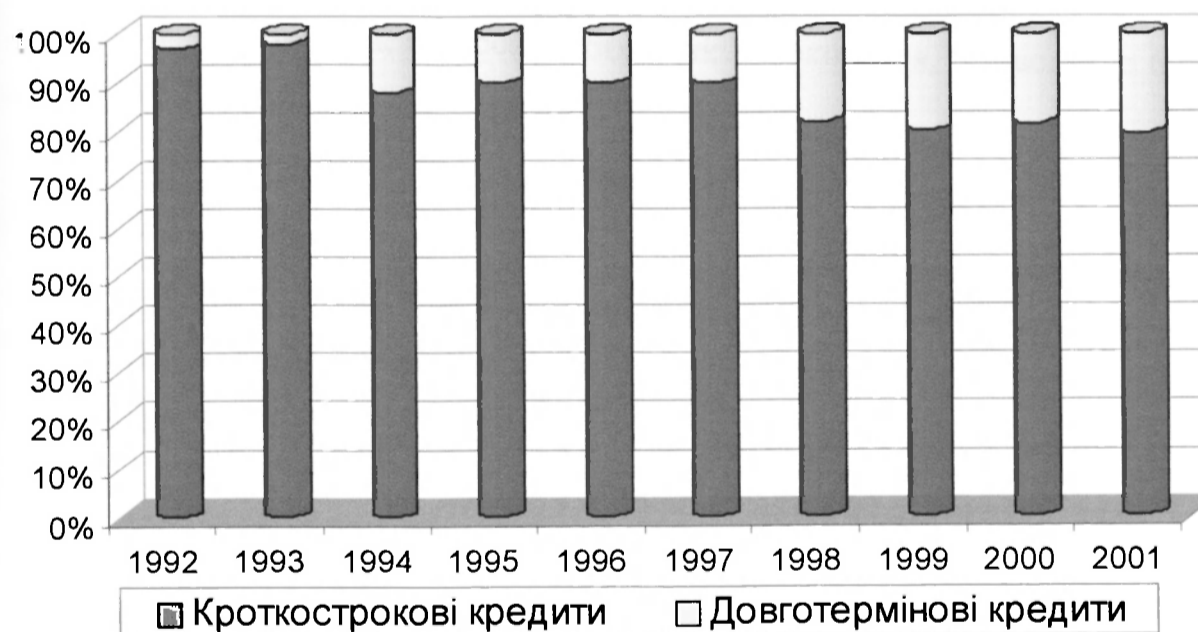

Рис. 1.5 Структура кредитів української банківської системи.

В Україні про наявність значних ризиків свідчить відносно малий відсоток короткострокових кредитів у загальній структурі кредитів наданих банківською системою України (рис. 1.5).

Банкіри виявляють неспокій з приводу шести основних видів ризику: кредитного ризику, ризику незбалансованої ліквідності, ринкового ризику,

процентного ризику, ризику недоотримання прибутку, ризику платоспроможності.

Кредитним ризиком називають імовірність того, що вартість активів банку, особливо кредитів, зменшиться або впаде до нуля. Йдеться про те, що перехід частини активів (кредитів) до розряду неблагополучних може штовхнути банк на шляху банкрутства. Найбільш розповсюдженими показниками кредитного ризику банку є:

- відношення прострочених активів до сукупного обсягу кредитів і зобов'язань по лізингу;
- відношення чистих списань по кредитах до сукупного обсягу кредитів і зобов'язань по лізингу.

Прострочені активи - це дохідні, у тому числі кредитні вкладення строк виконання яких закінчився 90 або більше днів тому.

Списання - це кредити, відносно яких банк переконався, що вони не будуть погашені, і які були списані на збитки.

Отже у міру зростання цих показників збільшується кредитний ризик і імовірність банкрутства банку.

Ризик незбалансованої ліквідності полягає у можливості виникнення проблеми нестачі готівки і залучених коштів для виконання своїх зобов'язань (повернення депозитів, видача кредитів тощо). Одним із показників такого ризику є співвідношення запозичених коштів і сукупних активів. До решти показників такого роду можна віднести:

- відношення нетто-кредитів до сукупних активів;
- відношення готівкових коштів і міжбанківського кредиту зі строками виконання, що минув, до сукупних активів;
- відношення активів у готівковій формі й урядових цінних паперів до сукупних активів.

Ринковий ризик пов'язаний з нестійкістю процентних ставок на цінні папери. При зростанні процентних ставок ринкова вартість цінних паперів із фіксованим

доходом і кредитів під фіксований процент зменшується. Навпаки, зниження процентних ставок збільшить вартість цінних паперів з фіксованим доходом і кредитів під фіксований процент.

Процентний ризик пов'язаний з коливанням ринкових процентних ставок і означається впливом руху процентних ставок на *маржу* банківського прибутку. До найбільш розповсюджених показників рівня процентного ризику банку належить відношення активів, чутливих до змін процентних ставок до пасивів, чутливих до змін процентних ставок.

Ризик недоотримання прибутку виникає під впливом внутрішньобанківських або зовнішніх факторів (зміни у законодавстві, макроекономічній політиці). Таким чином, акціонери банку завжди ризикують зазнати збитків у розрахунку на свою акцію, що призведе до падіння ціни акції банку і підриву ресурсної бази, необхідної для зростання. Найбільш розповсюдженими причинами ризику недоотримання прибутку є:

- стандартне відхилення або варіація чистого прибутку після сплати податків;
- стандартне відхилення або варіація дохідності капіталу і дохідності активів.

Таким чином, чим більше стандартне відхилення або варіація прибутку банку, тим більш імовірною є ситуація недоотримання прибутку.

Ризик неплатоспроможності (банкрутства). Якщо банк інвестував велику кількість коштів у "сумнівні", щодо повернення кредити, або ринкова вартість певної частини його портфеля знижується, це призводить до серйозних втрат капіталу в процесі їх продажу, а його рахунки, призначені для компенсації понесених збитків, виявляються перевантаженими. Якщо інвестори і вкладники дізнаються про цю проблему і почнуть вилучати кошти, регулюючі органи можуть оголосити про банкрутство цього банку.

Ризик банкрутства банку приблизно може бути оцінений за такими показниками:

- Різниця ринкових ставок по боргових зобов'язаннях, емітованих банком (облігації, банківські сертифікати та інші цінні папери банку), і урядовими цінними паперами з аналогічними строками погашення. Збільшення даної різниці означає, що

Інші інвестори бачать підвищений ризик появи збитків від операцій надання грошей у боргові цінні папери банку;

- *Співвідношення ціни акції банку і його річного прибутку в розрахунку на одну акцію.* Дане співвідношення знижується тоді, коли інвестори переконуються, що капіталу банку недостатньо щоб покривати можливі ризики;

- *Відношення акціонерного капіталу до сукупних активів банку,* зниження якого може свідчити про підвищення рівня ризику акціонерів і власників його боргових зобов'язань;

- *Співвідношення придбаних коштів і сукупних пасивів.* Під придбаними коштами розуміють незастраховані депозити, запозичені на грошовому ринку в інших банків, корпорацій та урядових органів, які треба повернути протягом певного року.

Інші часто застосовувані показники рівня ризику неплатоспроможності банку включають співвідношення акціонерного капіталу і ризикових активів; сукупного капіталу та сукупних активів, де *ризикові активи* складаються, в першу чергу, з кредитів і цінних паперів без урахування готівкових коштів, нерухомості та обладнання, інших активів банку. *Первинний капітал* включає всі банківські резерви, що можуть використовуватися для покриття збитків від кредитів, включаючи акціонерний капітал, резерв на покриття збитків від кредитів, за винятком нематеріальних активів, урахованих на балансі банку.

Інші види ризиків комерційного банку. Ризики, на які сьогодні наражаються банки, не обмежені переліченими вище шістьма видами. Існують і решта ризиків, які до певної міри ініціюють проблеми описані вище.

Серед них можна назвати:

- *Інфляційний ризик* - імовірність того, що підвищення цін на товари і послуги раптово зведе до нуля купівельну спроможність прибутку банку та його дивіденди акціонерам.

- *Валютний або курсовий ризик* - імовірність того, що зміна курсів іноземних валют призведе до появи у банку збитків внаслідок зміни ринкової вартості його

активів та пасивів. Такого ризику банк зазнає при здійсненні операцій купівлі-продажу валюти, наданні валютних кредитів.

- *Політичний ризик* - імовірність того, що зміна законодавчих або адміністративних актів всередині країни чи за її межами матиме негативний вплив на прибуток, операції та перспективи банку.

- *Ризик зловживань* - імовірність того, що власники банку, його службовці або клієнти порушать закон, що спричинить збитки для банку внаслідок непрацездатності, розтрата, крадіжок або інших незаконних дій.

В загальному випадку ризику зручно класифікувати на ризику активних операцій та ризику пасивних операцій банку.

Ліквідність банківської установи. В економічній літературі досить поширеним є визначення "банківської ліквідності" як здатності перетворювати фінансові чи матеріальні активи у грошові кошти з метою вчасного виконання зобов'язань перед вкладниками [12-15]. Суттєвим доповненням для з'ясування сутності ліквідності виступають і інші визначення, наприклад:

Ліквідність - це можливість банку використовувати певний актив як засіб платежу з огляду на його здатність зберігати свою номінальну вартість незмінною [21];

Ліквідність - це здатність банку проводити активні операції [22].

Ці визначення, як і низка інших відрізняються за змістом, але усі вони виступають ідеєю спроможності комерційного банку своєчасно виконувати заздалегідь передбачувані фінансові зобов'язання та вимоги. При цьому варто зауважити, що фінансові зобов'язання банку можуть стосуватися в однаковій мірі активних так і пасивних операцій банку. Іншими словами, ліквідність головним чином робить банки готовими, по-перше, до відтоку депозитів і, по-друге, дозволяє задовольняти попит на кредити. Саме тому ліквідність передбачає не лише проплату рахунків за дорученням клієнтів, видачу їм готівкових коштів, здійснення переказу коштів на рахунки інших організацій, а й надання кредитів і інвестицій, інвестування вільних коштів у цінні папери тощо [21].

З цих міркувань банкіри вважають, що без ліквідності жоден банк не відчинить свої двері перед клієнтами й не розв'яже основних завдань і проблем підприємницької діяльності. В якості прикладів розрахунку коефіцієнтів банківської ліквідності можна навести базові, з точки зору їх виконання і обов'язковості дотримання для комерційних банків, нормативи ліквідності. З метою демонстрації останніх звернемося до Розділу V Інструкції Національного банку України № 368 від 28 серпня 2001 р. "Про порядок регулювання банківської діяльності в Україні" [1].

Згідно з інструкцією ліквідними активами є кошти на коррахунках, які відкриті в Національному банку та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко конвертовані в готівкові чи безготівкові кошти. Далі зазначається, що банківська діяльність піддається ризику ліквідності - ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні кошти без суттєвих втрат.

У зв'язку з цим банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, термінів й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів.

З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк установив такі нормативи ліквідності:

Н4: норматив миттєвої ліквідності - встановлюється для контролю за ліквідністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі та на кореспондентських рахунках).

Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення суми активів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обслуговуються за поточними рахунками.

$$H4 = \frac{\text{Високоліквідні активи}}{\text{Зобов'язання банку}} \quad (1.8)$$

Нормативне значення нормативу H4 має бути не менше ніж 20 відсотків.

Норматив поточної ліквідності - встановлюється для визначення достаточності строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Для розрахунку нормативу поточної ліквідності враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 30 днів(включно).

Норматив поточної ліквідності визначається як співвідношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання.

$$H5 = \frac{\text{Активи первинної та вторинної ліквідності}}{\text{Зобов'язання банку з відповідними строками виконання}} \quad (1.9)$$

До активів первинної та вторинної ліквідності при розрахунку нормативу первинної ліквідності належать: готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, які відкриті в Національному банку та інших банках; строкові депозити, які розміщені в Національному банку та інших банках; боргові цінні папери, що рефінансуються та емітовані Національним банком, у портфелі банку на продаж та на інвестиції; боргові цінні папери в портфелі банку на продаж та на інвестиції; надані кредити [1].

До зобов'язань належать: кошти до запитання; короткострокові та довгострокові кредити, які одержані від Національного банку та інших банків; кошти бюджету України; строкові депозити інших банків та клієнтів; цінні папери зовнішнього боргу, емітовані банком; субординований борг банку; зобов'язання за всіма видами гарантій, порук, авалів; зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам [1].

Нормативне значення нормативу Н5 має бути не менше ніж: 30 %, з 01.07.2002 – 35 %, а з 01.01.2003 має бути 40 %.

Н6: норматив короткострокової ліквідності - встановлюється для контролю здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів. Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань. До розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються ліквідні активи та короткострокові зобов'язання з початковим строком погашення до одного року.

$$N_6 = \frac{\text{Ліквідні активи}}{\text{Короткострокові зобов'язання}} \quad (1.10)$$

До ліквідних активів при розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються: готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, що відкриті в Національному банку України та інших банках; короткострокові депозити, що розміщені в Національному банку України та інших банках; короткострокові кредити, що надані іншим банкам [1].

До короткострокових зобов'язань включаються: кошти до запитання; кошти Національного банку України; короткострокові кредити, які одержані від Національного банку та інших банків; короткострокові депозити інших банків і клієнтів; короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком; зобов'язання за видами гарантій, порук, авалів; зобов'язання з кредитування, які надані банком і клієнтам.

Нормативне значення нормативу Н6 має бути не менше ніж 20 відсотків.

До переліку нормативів, які безпосередньо впливають на рівень банківської ліквідності варто додати вимоги Національного банку України щодо норм кредитування обов'язкових резервів. Не секрет, що нормативи ліквідності [23, 24] та норма обов'язкових резервів розраховуються, як середньоарифметичне за певний період, а тому не враховують на скільки сильними є коливання активів та резервів відносно норми, заданої середньою величиною. Останнє зауваження в принципі може пояснити, чому встановлення зазначених обмежень не вважається ефективним інструментом у боротьбі з ризиком ліквідності.

Проаналізуємо, яким чином пов'язані між собою складові фінансової стійкості комерційного банку

Щоб забезпечити щоденні потреби в ліквідності банки змушені деяку частку своїх активів тримати у вигляді готівки або іншій формі високоліквідних активів. Такі активи, знижують можливості банку отримати більш високий прибуток, оскільки високоліквідні активи є, як правило, мало дохідними (див. третій графік рис. 1.6, який побудовано на основі залежностей, які описуються 1-им та 2-им графіками). Проведемо більш детальний аналіз цього явища.

Так, графік 1 на рис. 1.6 пояснює схематично напрямок залежності між ліквідністю та ризиком. Вона обернена, оскільки частка накопичених запасів ліквідності банком, подібно до величини власного капіталу, виступає в ролі амортизованого буфера, здатного деякий час поглинати наслідки неефективної операційної діяльності банку або кризових проявів. Тобто, чим більше ліквідних активів тримає банк, тим менш ризиковим стає середовище його діяльності.

Графік 2 рис. 1.6 демонструє залежність між очікуваною прибутковістю та ризиком. Очікувану прибутковість будемо відрізнити від фактичної. Під очікуваним прибутком будемо розуміти віддачу, на яку розраховує комерційний банк, приймаючи рішення про проведення певної операції. Якщо операція, учасником якої є банк, є ризикованою, то банк сподівається на високу віддачу (прибутковість) від її здійснення. Чим менший ризик, тим менша очікувана прибутковість.

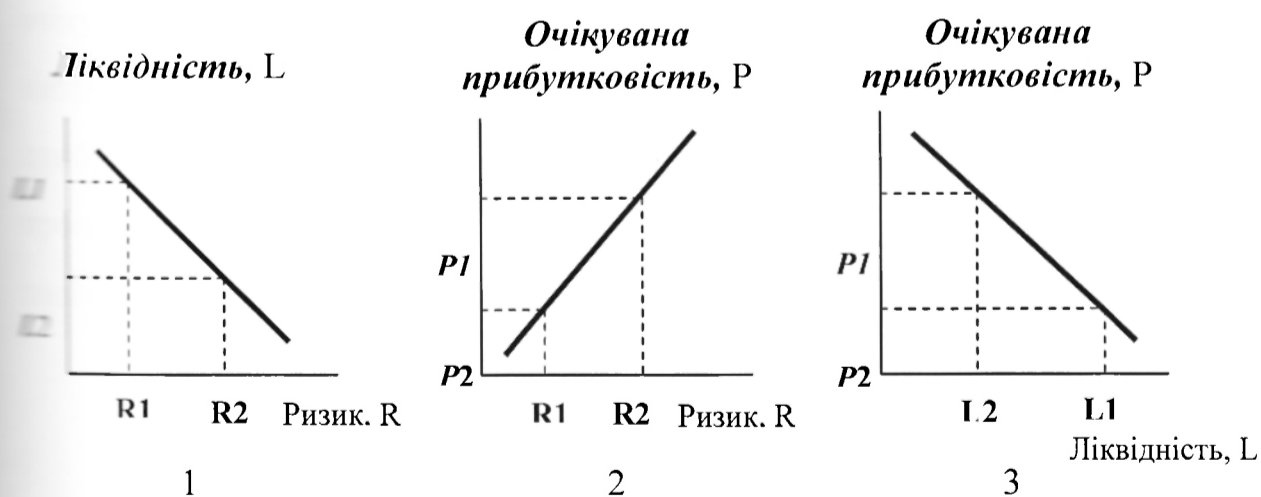

Рис. 1.6 Залежність між ризиком, ліквідністю та прибутковістю.

Зростання конкуренції у сфері фінансових послуг стимулює банки мінімізувати запаси неприбуткових та мало дохідних активів. В гонитві за надприбутками, деякі банки банкрутують. Відповідно до висновків комісій з дослідження банкрутств, основна причина "смерті" банків полягає у втраті контролю над рівнем ліквідності (наприклад, Continental Illinois Corporation, Citicorp/Citibank, First National Bank of Browning, Bank of New England) [25]. Подібні висновки можна робити і для українських банків-банкротів.

Отже, банки зацікавлені у мінімізації ліквідних активів і одночасно хочуть бути здатними задовольняти операційні потреби в готівці (ліквідності). Не важко бачити, що комерційному банку, за цих умов, доводиться знаходити баланс між двома протилежними мотивами. В цьому можна легко переконатися, порівнявши графік 2 з графіком 1 на рис. 1.6. В результаті аналітичного поєднання цих двох графіків, дістанемо графік 3, згідно з яким ліквідність та очікувана прибутковість виступають оберненими величинами.

Звісім, варто зауважити, що очікуване значення прибутковості не завжди збігається з її фактичним значенням. Феномен банкрутства (ситуація, коли очікувана прибутковість має великий розрив порівняно з її підсумковим значенням) виступає явним доказом цієї тези.

Звідси випливає, що дієздатні банки, банки які отримують прибутки і продовжують розвиватися - це банки, для яких різниця між значеннями очікуваної та фактичної прибутковості є мінімальною. І чим більше ця величина наближується до нуля, тим більш прибутковим є банк. Іншими словами, прибутковими є ті комерційні банки, які успішно опанували методи прогнозування своїх потреб у ліквідних активах з урахуванням все можливих типів невизначеностей (ризиків) на певний період.

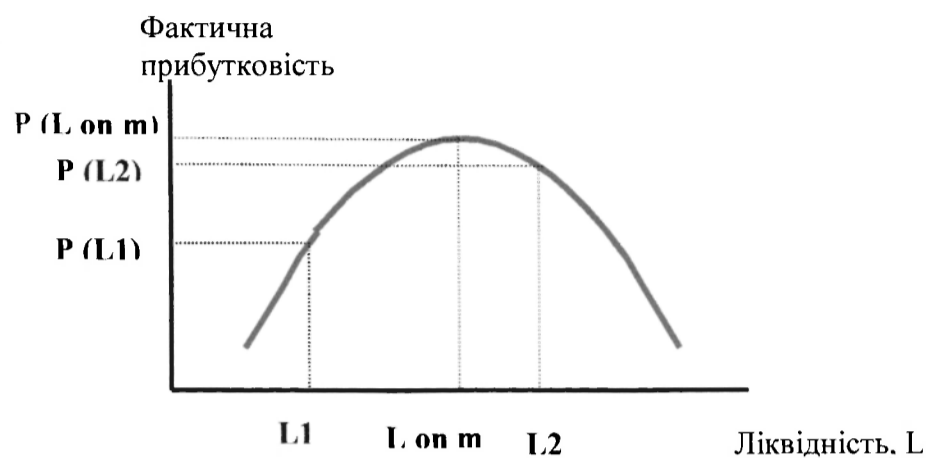

Рис. 1.7 Залежність фактичного значення прибутку від ліквідності.

Проілюструємо залежність між фактичною прибутковістю та ліквідністю на рис. 1.7, попередньо ввівши поняття оптимальної ліквідності.

Оптимальна ліквідність $L_{\text{опт}}$ - це рівень ліквідності, який максимізує функцію прибутку. Припустимо, що $L_{\text{опт}}$ - єдине. Тоді, відхилення у будь-який бік фактичного значення запасу ліквідності комерційного банку від оптимального значення ліквідності, означатиме зниження прибутку комерційного банку.

Якщо L -фактичне, дорівнює L_1 , і $L_1 < L_{\text{опт}}$, то комерційному банку не вистатиме ліквідних активів для обслуговування своїх потреб та потреб своїх клієнтів. Комерційний банк, який недооцінив попит на ліквідність, щоб запобігти нестатку, вдаватиметься до таких заходів:

1) Спробує в найкоротший час змінити структуру своїх активів в напрямку зменшення високоліквідних активів за рахунок продажу менш ліквідних активів. Необхідність термінової зміни структури активів, означатиме, що високодохідні активи (які є менш ліквідними) будуть продані на міжбанківському ринку зі збитком, а банк втратить можливість отримати "очікувану" вигоду в обмін на збільшення запасу ліквідності.

2) Банк спробує змінити структуру своїх пасивів, підвищуючи, наприклад, ставки за депозитами, для залучення довготермінових вкладів, тощо.

Ситуація, коли L -фактичне, дорівнює L_2 , і $L_2 > L_{\text{опт}}$ теж можлива. У цьому випадку, банк теж не зможе досягнути максимального прибутку, адже ліквідних засобів буде більше, ніж потрібно для обслуговування реальних поточних потреб банку та його клієнтів. Комерційний банк, який переоцінив фактичний попит на ліквідність, опиняється в не найкращій ситуації, через те, що він, зробивши не дуже якісний прогноз, витратив ресурси на створення надлишкових запасів ліквідності. Будь-який надлишок накопиченої ліквідності - це недоотримана можливість створити більшу величину прибутку, що є теж свого роду економічною втратою. Як і в попередньому випадку, корекція структури балансу в напрямку зменшення запасів надлишкової ліквідності буде супроводжуватися додатковими витратами (збір інформації про покупців ліквідності, витрати на вибір партнерів тощо), яких можна було б уникнути, якби значення L -фактичного відповідало L -оптимальному.

Таким чином, приходимо до висновку, що зміни в балансі, викликані розбіжністю між L -фактичним та L -оптимальним, незалежно від способу та напрямку корекції структури його ліквідних активів та пасивів, очевидно, не дозволяють йому заробити максимально можливий прибуток, що і було продемонстровано.

Якщо ж згадати, що запас ліквідності в значній мірі визначає стійкість комерційного банку до ризиків, то можна сформулювати такий важливий висновок: **управління ліквідністю у поєднанні з забезпеченням достатнього рівня власних коштів банку (фактор капітальної стійкості) справляють вирішальне значення на стан фінансової стійкості комерційного банку.**

Отже, порівнюючи міру впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на фінансову стійкість банків України, приходимо до висновку, що недостатній рівень конкурентності ринку, підвищений ризик неповернення коштів щодо багатьох активних операцій, неминучий в економіці перехідного періоду, вносять корективи в ідеальну схему формування й розподілу фінансових ресурсів банку. Так, за даних умов необхідно приділяти підвищену увагу механізму управління комерційним банком: прогнозуванню (кон'юнктури кредитного ринку, цін на

кредитні ресурси, попиту на кредит), плануванню (заходів щодо зменшення витрат, підвищення якості банківських послуг і конкурентоспроможності банку) та вибору розумної банківської стратегії, за якої потрібно, перш за все, проводити аналіз фінансової стійкості банків саме з точки зору оцінки рівня їх надійності й ліквідності, тоді як порівняльний аналіз рентабельності (прибутковості) банківських операцій відіграватиме все більшу роль у міру розвитку й посилення галузкової конкуренції.

1.3. Теорія управління ліквідністю комерційних банків

Теорії управління банківською ліквідністю з'явилися практично одночасно з виникненням комерційних банків. На сьогоднішній день відомо про існування 4-х теорій [17].

1. Теорія комерційних позичок;
2. Теорія переміщення (shift ability theory);
3. Теорія очікуваного доходу;
4. Теорія управління пасивами.

Перші три теорії, в загальному випадку, передбачають управління активними статтями балансу (стратегія управління активами); четверта, виходячи з її назви, стосується управління пасивами комерційного банку. Слід також зазначити, що менеджери, відповідальні за контроль ліквідності в сучасних комерційних банках, демонструють прихильності до якоїсь певної з 4-х теорій. Навпаки, вони охоче комбінують їх, або іншими словами дотримуються принципу збалансованого управління ліквідністю (стратегія збалансованого управління ліквідністю) [29].

Теорія комерційних позичок. Ця теорія завдячує своїм виникненням англійській банківській практиці XVIII ст. Прихильники цієї теорії стверджують, що комерційний банк зберігає свою ліквідність, поки його активи розміщуються в короткострокові позички. Основними припущеннями цієї теорії є:

- 1) економіка перебуває у стані нормальної ділової активності (теорія криз в ті часи була слабо розвинутою, а в економічній думці домінували ідеї про неможливість криз);

2) кредити повертаються вчасно.

Практично це означало, що банки фінансували послідовні стадії руху виготовлених товарів від завершення виробництва до споживання, або, іншими словами, кредити надавалися лише у торгівлю. У наш час такі позички, носять назву кредитів під товарні запаси або на поповнення оборотного капіталу. Протягом майже всієї історії банківської справи вважалося, що банки не повинні кредитувати купівлю цінних паперів, нерухомості або споживчих товарів; про надання довгострокових кредитів (навіть кредитів у сільське господарство) теж повернути не доводилося.

Теорія комерційних позичок, починаючи з колоніальних часів до кінця 30-х років ХХ сторіччя, була провідною банківською теорією в США. Основні принципи цієї теорії були зафіксовані в ранньому банківському законодавстві, а про її актуальність свідчать чинні правила ФРС щодо переобліку векселів банків-членів. Згідно з цими правилами, комерційні або сільськогосподарські векселі, повинні бути забезпечені стандартною продукцією сільського господарства або іншими товарами чи матеріальними цінностями, а їхній термін до моменту обліку не повинний перевищувати 90 днів (це не стосується сільськогосподарських векселів в яких зазначено, що їх термін до моменту обліку може складати до дев'яноста місяців) [25].

Хоча теорія комерційних позичок широко пропагувалася економістами, органами контролю та регулювання банківської діяльності, її застосування у практиці не можна назвати абсолютним, адже вона, як і решта теорій не претендує на досконалість та універсальність.

Виділяють 3 основні недоліки теорії комерційних позичок.

По-перше, вона не враховувала кредитних потреб економіки, яка розвивається. Суворе дотримання теорії забороняло банкам фінансувати розширення підприємств і оновлення устаткування, купівлю будинків, худоби, землі. Нездатність банків задовольняти подібного роду потреби в кредиті служила важливим чинником розвитку конкуруючих з банками фінансових

інститутів (фінансові компанії споживчого кредиту, пайові фонди, кредитні спілки, тощо).

По-друге, вона не враховувала відносної стабільності банківських вкладів. Банківські вклади можуть бути вилучені за вимогою, але навряд чи усі вкладники одночасно знімуть свої кошти. Таким чином, стабільність внесків дозволяє банку розміщати кошти, надаючи довгострокові кредити, не завдаючи при цьому ризиків ліквідності.

По-третє, теорія виходила з того, що усі позички будуть погашені одночасно. У періоди високої ділової активності торговельні і промислові компанії не зустрічають проблем при погашенні своїх зобов'язань. Проте в періоди економічного спаду або фінансової паніки, ланцюжок "готівка - товарні запаси - реалізація - дебітори по розрахунках - готівка" порушується, і фірмі стає важко, а часом і неможливо вернути банківську позичку. Отже, зроблені припущення, роблять цю теорію відірваною від реалій дня.

Теорія переміщення (трансформації активів). Згідно з теорією переміщення (liquidity theory), банк є ліквідним, якщо його активи можна вільно перемістити або продати іншим кредиторам (в тому числі і Центральному банку) або інвесторам за готівку. Якщо кредити не погашаються в передбачені строки, то заставні під заставу позичальником цінності (наприклад, ринкові цінні папери) можуть бути продані на ринку за готівку. Таким чином, загальною умовою забезпеченості банку в ліквідних ресурсах є постійна наявність активів, які можна вільно продати. Аналогічно, банківська система буде вважатися ліквідною, якщо Центральний банк буде вільно купувати запропоновані для переобліку активи.

Вільно реалізовані ринкові цінні папери довгий час розглядалися в якості незабливого джерела ліквідних ресурсів. Такі цінні папери можна легко перетворити в готівку, а тому їх часто використовують як резерви другорядної ліквідності (резерви, які банки створюють, виконавши першочергові вимоги Центрального банку по створенню загальнообов'язкових резервів). Щоб забезпечити конвертованість без затримок і втрат, активи в другорядних резервах

повинні відповідати, принаймні трьом вимогам: висока якість; короткий термін погашення; можливість бути реалізованими.

Висока якість, означає що такі активи повинні бути максимально вільними від кредитного ризику і ризику зміни ринкових процентних ставок. Стосовно терміна погашення активів, що входять в резерв ліквідності, чітко визначених вимог не існує, але загальне правило буде таким: чим коротший термін, тим краще. Якщо ж процентні ставки в економіці схильні до значних коливань, будуть потрібні папери з близьким терміном виплат. Умовам якості та реалізованості відповідає цілий ряд видів цінних паперів. Найбільш поширеними в США активами для формування першочергових резервів є казначейські векселя, а також інші цінні папери федерального уряду і його органів. Деякі першокласні короткострокові цінні папери приватного неурядового сектора також можуть використовуватися в якості вторинних резервів. До них відносяться банківські депозити і комерційні папери, які вільно купуються і продаються на відкритому ринку.

Хоча теорія переміщення певною мірою обґрунтована, сотні банків, що слідували її вказівкам, не уникнули проблеми ліквідності в 20 - 30-ті роки ХХ ст. Надмірно покладаючись на ліквідність онкольних позичок (таких, які погашаються за першою вимогою), забезпечених цінними паперами, такі банки зазнали збитків через швидке падіння вартості цінних паперів на фондовому ринку.

Таким чином, хоча банк і може підвищити рівень ліквідності за рахунок збільшення ліквідних активів, цього ще замало, щоб бути дійсно ліквідним. При певній достатності ліквідних коштів, банк має враховувати не лише пропозицію ліквідності (у вигляді ліквідних активів), але і попит на ліквідність контрагентів банку (див. Рис. 1.8). В зв'язку з цим виникає необхідність контролю за нетто-ліквідною позицією банку в кожний конкретний момент.

Нетто-ліквідну позицію (Lt) можна визначити за такою формулою [8]:

$$Lt = (Pd + Dp + Ps + Pa + Pl) - (Sc + Zl + Pn + Po + Pz) \quad (1.11)$$

в перших дужках “Пропозиція ліквідних коштів”, а саме :

- - надходження депозитів; Dp - доходи від продажу не депозитних банківських послуг;
- - погашення раніше наданих кредитів; Pa - продаж активів банку; Pl - залучення коштів на міжбанківському ринку.

У других дужках “Попит на ліквідні кошти”, а саме:

- - зняття клієнтами грошових коштів; Zl - заявки на отримання кредитів; Pn - сплата кредитів по залученню не депозитних коштів; Po - видатки по інших операціях банку; Pz - виплати дивідендів акціонерам.

Теорія очікуваного доходу. Згідно з цією теорією, банківську ліквідність можна планувати, якщо в основу графіка платежів по наданих кредитах покласти майбутні прибутки позичальника. Вона не заперечує розглянутих вище теорій, але підкреслює, що ув'язка доходів позичальника з погашенням позички є більш впливовою, ніж акцент на забезпечення застави під наданий кредит. Дана теорія також підтверджує, що на банківську ліквідність можна впливати, змінюючи структуру термінів погашення кредитів і інвестицій.

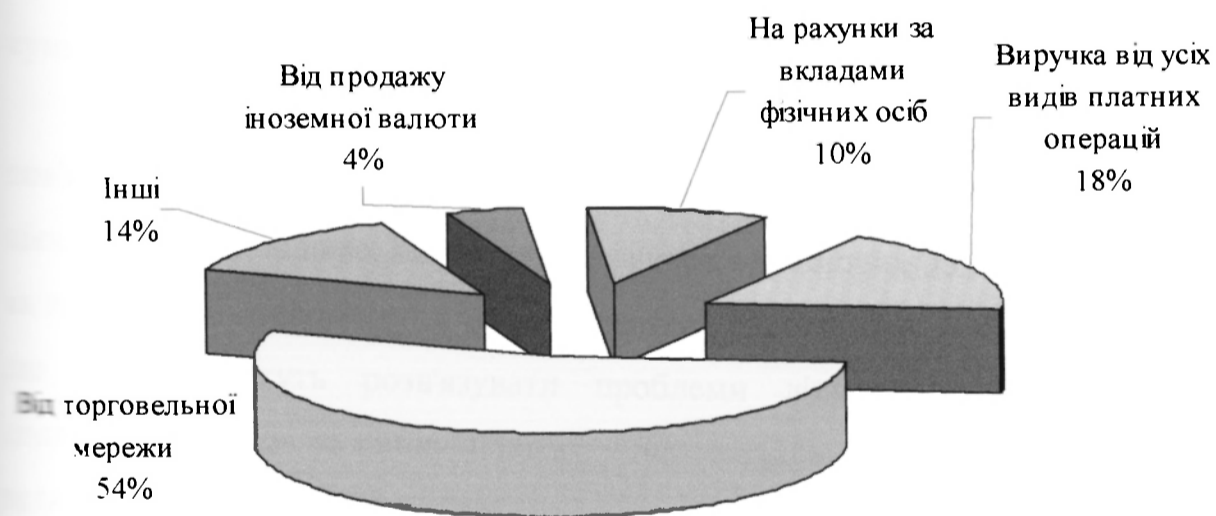

Рис. 1.8 Структура надходжень готівки до кас українських банків на 31.12.01.

Кредити промисловості більш ліквідні, ніж термінові позички, а споживчі кредити населенню більш ліквідні, ніж іпотечні кредити. Теорія визнає розвиток і швидкий ріст окремих видів кредитів, які стають основою кредитного портфеля комерційних банків: термінових кредитів діловим фірмам, споживчих кредитів із погашенням на виплат, позичок під нерухомість. Усі ці позички мають одну

співну властивість, що підвищує ліквідність: їх можна погашати на виплат. Портфель банківських кредитів, значною частиною якого є кредити, що передбачають регулярні (щомісячні або щоквартальні платежі) є значно ліквіднішим, ніж такі, що видані на таку ж суму але з меншою регулярністю (періодичністю) виплат. Така схема, по-перше, дисциплінує позичальника, а по-друге, полегшує задачу менеджера у справах ліквідності планувати потоки грошей, адже регулярність потоків збільшує якість прогнозів у потребі ліквідних коштів на конкретний банківський день у майбутньому.

Практичним внеском теорії очікуваного доходу вважають те, що багато банків поклали в основу формування інвестиційного портфеля, так званий ефект ступінчастості: строки погашення цінних паперів підбираються так, щоб відточення були регулярними та передбачуваними. У цьому випадку інвестиційний портфель комерційного банку за показником регулярності платежів наближається до кредитного портфеля з регулярним алгоритмом погашенням суми боргу та відсотків за ним.

Теорія управління пасивами. Виникнення теорії управління пасивами пов'язують з відновленням ринку федеральних фондів у 50-ті роки ХХ ст. (саме цією подією, як відомо, відзначено розвиток термінових депозитних сертифікатів як головного інструмента грошового ринку). Прибічники цієї теорії стверджують, що банки можуть розв'язувати проблеми ліквідності шляхом залучення додаткових коштів на ринку. Спочатку цю теорію активно використовували лише великі банки (60-70 рр. ХХ ст.), але незабаром вона набула тотального розповсюдження [25].

Перейдемо до її суті. Теорія управління пасивами, доповнюючи політику управління ліквідністю комерційних банків, ґрунтується на двох наступних припущеннях:

Припущення 1. Комерційний банк здатен долати проблеми ліквідності шляхом залучення додаткових грошових коштів, купуючи їх на ринку капіталу. В дійсності дане твердження знайшло практичне втілення лише в західних країнах.

Припущення 2. Комерційний банк може забезпечити себе ліквідністю, звернувшись до великих позик у центрального банку, банків - кореспондентів, або на ринку євровалют.

У широкому значенні управління пасивними операціями - це діяльність по визначенню коштів вкладників та інших кредиторів, а також визначення оптимальної комбінації джерел запозичених коштів.

У більш вузькому розумінні управління пасивними операціями передбачає забезпечення швидкоореалізовуваних засобів обігу у кількості, достатній для задоволення очікуваного попиту на ліквідні засоби платежу. Однак, теоретично, позаймів вдаються лише тоді, коли виникає потреба в цьому. Насамперед, такий алгоритм дій зумовлений прагненням комерційного банку уникнути накопичення величезного обсягу високоліквідних коштів, нездатних приносити високі прибутки. Звідси можна зробити висновок, що реалізуючи теорію управління ризиками у своїх стратегіях банки відсувають прогнозування попиту на ліквідність на другий план, або іншими словами сповідують агресивну стратегію збереження прибутку, що зрештою загрожує появою додаткових ризиків. Пітер Рубін, в цьому контексті, зазначає, що запозичення ліквідних засобів є найбільш ризиковим способом подолання проблем нестачі ліквідності через його незвичайну чутливість до зміни процентних ставок на грошовому ринку [29].

Зміна процентних ставок, в свою чергу, є індикатором доступності кредитів. Головна проблема, на його думку полягає в тому, що банки вимушені накопичувати ліквідні засоби. саме в періоди, коли це зробити проблематично, звертаючись на витрати та можливості. Згідно з П. Роузом, за цих умов, вартість капіталу банку стає невизначеною, що в свою чергу, збільшує невизначеність в обсязі чистих доходів банку.

Практика показує, що в розвинутих країнах існує певний зв'язок між стратегією, яка лежить в основі управління банківською ліквідністю, та розміром банку [30]. Найбільш суттєва різниця полягає між великими та малими банками (див. таб. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика стратегій управління активами
та пасивами у забезпеченні банківської ліквідності

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ	СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ПАСИВАМИ
1	2
Активно використовується маленькими банками:	Активно використовується великими банками:
1. Активи малих банків, як правило, представляють собою позики маленьким фірмам та домогосподарствам, а обсяг депозитів зазвичай перевищує обсяги кредитувань, оскільки типовою проблемою для цих банків є пошук надійних позичальників. Надлишкові фонди використовуються ними в державні цінні папери, одночасно забезпечуючи додатковий прибуток і запас ліквідності.	1. Активи великих банків, як правило, представляють собою великі позики. Великі банки мають великих клієнтів і зустрічаються з проблемою залучення депозитів для задоволення потреб своїх основних клієнтів (урядові організації, фінансові інститути, багаті клієнти)
2. Маленький банк поповнює свої фонди в основному за рахунок депозитів отриманих від своїх клієнтів. Депозити у своїй ліквідності вважаються відносно стабільним джерелом.	2. Великий банк поповнює свої фонди за рахунок того, що бере в борг у інших крупних кредиторів. Та оскільки надані позички, носять короткостроковий характер їх потрібно регулярно відновлювати.
3. Порівняно не ризиковий спосіб. В разі помилки в управлінні ліквідністю маленький банк ризикує недоотриманням потенційного прибутку.	3. Це дуже ризиковий спосіб управління ліквідністю. Великий банк, застосовуючи стратегію управління пасивами, не має права на помилки. В разі допущення помилки великий банк сильно ризикує стати банкрутом.

Екстраполяція отриманих висновків про залежність стратегії управління ліквідністю від масштабу банку на практику банківського бізнесу в Україні, свідчить, що ні стратегія управління активами, ані стратегія управління пасивами в даний момент вигляді не застосовується вітчизняними комбанками; українські комерційні банки незалежно від масштабу практикують стратегію збалансованого

управління ліквідністю, де вище згадувані стратегії поєднуються.

Закрепимо це.

Нестабільність інституційного та правового середовища - явище властиве не тільки перехідним економікам і Україні зокрема, не дозволяє навіть маленьким банкам забезпечувати себе ліквідністю відповідно до стратегії управління активами. Більше того, останній зріз подій на ринку кредитів показує, що переважало кредитування саме дрібного та середнього бізнесу. Головним фактором на цьому сегменті, як відомо, виступають дрібні банки. Це в свою чергу означає, що малі банки не мають проблем надлишкової ліквідності (скоріше дефіциту), а тому неможливо створювати значні запаси ліквідних активів, як того вимагає стратегія управління активами.

З іншого боку, капітали великих банків в Україні та США є неспівставними, тому реалізація стратегії управління пасивами теж не зустрічається у чистому вигляді в Україні. Покладання на стратегію управління пасивами у забезпеченні банківської ліквідності, ускладнюються значними коливаннями процентних ставок на міжбанківському ринку (див. рис. 1.9).

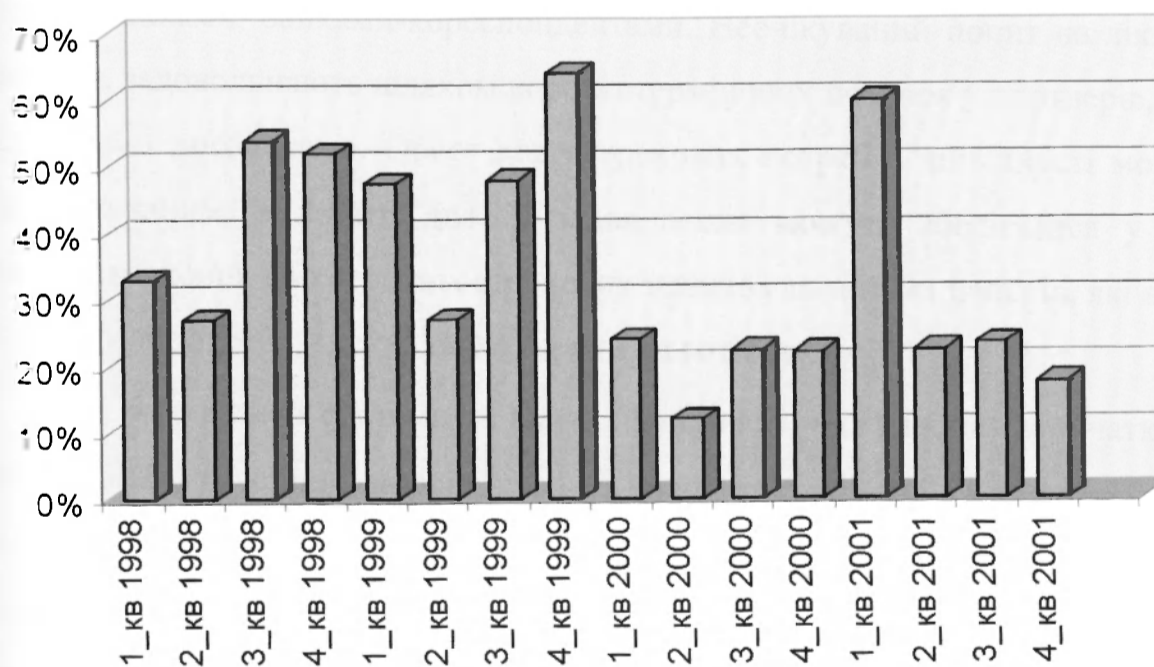

Рис. 1.9 Міжбанківська ставка кредитування (щоквартально у %).

Джерело: сайт www.Banc.gov.ua

Відомо, що якщо обсяг, чутливих до змін процентних ставок, пасивів комерційного банку більший ніж обсяг аналогічних активів, то зростання процентних ставок провокує зменшення прибутку банку; падіння процентних ставок збільшує його прибуток. Описана специфіка ефекту процентних ставок, ускладнює і без того непростий процес планування потреб в ліквідності комерційних банків в Україні.

Зважаючи на недоліки, притаманні вищезазначеним стратегіям: ризик, характерний для стратегії управління пасивами, та висока (альтернативна) вартість зберігання ліквідних активів для стратегії управління активами, багато банків (українських у тому числі) дотримуються проміжної, компромісної позиції. В управлінні ліквідністю, вони застосовують стратегію збалансованого управління ліквідністю, яка передбачає як управління активами, так і управління пасивами. Згідно з цим методом, частина очікуваного попиту на ліквідність викликається у формі швидкоореалізовуваних цінних паперів та депозитів в інших банках. В той самий час решта потреб у ліквідності забезпечується в результаті попереднього укладання договорів про відкриття кредитних ліній з іншими банками, банками-кореспондентами. Неочікуваний попит на ліквідність, звичай, задовольняють шляхом короткотермінових позичок у партнерів, згідно з укладеними договорами. Обсяг довгострокових потреб в ліквідності може бути прогнозованим, а кошти для їх задоволення можуть зберігатися у вигляді короткострокових або середньострокових позичок та цінних паперів, які відносно легко, у разі потреби, можна перетворити на готівку.

Крах банківської системи та кризи ліквідності у 1980-х та на початку 1990х років в США змусили банкірів, страхувальників депозитів та кредиторів банків (особливо не застрахованих) більш глибоко усвідомити необхідність банківської ліквідності. Починаючи з цього часу задля забезпечення фінансової стійкості, все більше і більше комерційних банків, ключову роль відводять засобам управління ліквідністю. Дональд Хоуард (Donald Howard), колишній керівник фінансової служби Citicorp, дуже влучно висловився з цього приводу "З точки зору

додатності компонентів, рейтингова система *CAMEL* має бути повернута - її слід називати *LEMAS*. Ліквідність завжди має йти попереду, без банку не зможе відчинити своїх дверей; з нею банк може розпоряджатися грошима, щоб вирішувати свої основні проблеми" [25].

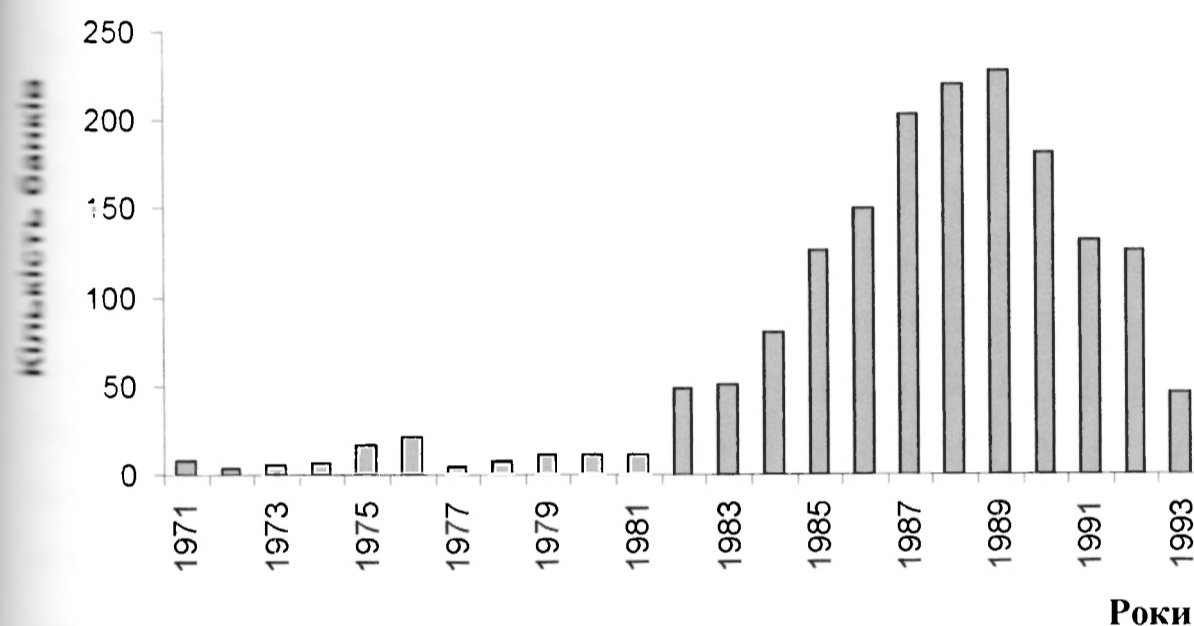

Рис.1.10. Банкрутства банків в США, 1971-1993 рр.

Джерело: *Federal Deposit Insurance Corporation*

На користь того, що аналіз ліквідності виступає пріоритетним для оцінки фінансового стану банку свідчать різноманітні рейтингові моделі. Найбільш відомою є американська система *CAMEL*. Цей метод побудовано на принципі активної згортки (методика складання синтетичного коефіцієнта). Суть його полягає в тому, що з переліку показників, якими характеризується банк, вибирається певна кількість основних (зазвичай 4-6). Кожному з показників надається певна вага. Далі значення кожного показника (коефіцієнта) помножують на значення його ваги і сумують отримані добутки. Отримана сума є інтегральною оцінкою стійкості банку, що коливається в межах, заданих регулятором. Говорячи про пріоритетне значення ліквідності для даних рейтингових систем, мають на увазі те, що показнику ліквідності відводять найбільші вагові коефіцієнти.

Так, в основі рейтингової системи журналу "Компаньон", яка була розроблена українськими аналітиками-фахівцями з банківської справи, вага показника миттєвої ліквідності становить - 0,237. Це найбільше вагове значення показника миттєвої ліквідності, яке поступається лише показнику проблемних кредитів в активах банку. Вага останнього становить 0,356.

Велику зацікавленість у наукових колах отримала система оцінки стійкості банків, створена групою експертів під керівництвом В. Кромонава. Суть методики полягає у використанні 6-ти коефіцієнтів, фактичний рівень яких для порівнянності ділиться на відповідні коефіцієнти деякого оптимального банку. Оптимальним з точки зору надійності і стійкості вважається той банк, у якого обсяг робочих (ризикових) активів не перевищує рівень власного капіталу; кошти на розрахункових рахунках клієнтів повністю покриваються ліквідними активами; ризик не більше як третиною довірених йому коштів; сумарні зобов'язання банку повністю забезпечені ліквідними активами, плюс нерухомістю, обладнанням і цінностями; капітал інвестовано в нерухомість, обладнання і цінності; кошти, спрямовані на розвиток банку, втричі перевищують внески вкладників). Сума скоригованих коефіцієнтів, попередньо зважених на їх значимість, утворюють підсумковий індекс. В "ідеального" банку за цією моделлю рейтинг становить 130. Сама ж інтегральна формула фінансової стійкості (надійності) банку має такий вигляд:

$$K_{\text{Кромонава}} = 0,45K_1 + 0,2K_2 + 0,1(0,33K_3) + 0,15K_4 + 0,05K_5 + 0,05(0,33K_6) \quad (1.12)$$

де: K_1 - відношення капіталу банку до робочих активів (капіталостійкість);

K_2 - коефіцієнт миттєвої ліквідності;

K_3 - крос-коефіцієнт, розраховується відношенням сумарних зобов'язань до робочих активів;

K_4 - генеральний коефіцієнт ліквідності, обчислюється як результат віднімання захищеного капіталу та ліквідних активів на сумарні зобов'язання;

K_5 - коефіцієнт захищеності капіталу, обчислюється як відношення захищеного капіталу до капіталу банку;

K_6 - коефіцієнт фондової капіталізації прибутку, розраховується відношенням капіталу до статутного фонду.

Неважко бачити, що ліквідність в цій моделі має дуже суттєву вагу. Будучи представленою двома коефіцієнтами (K_2 і K_4), сумарна вага коефіцієнтів ліквідності становить 0,35. Таким чином фінансовий стан банку на 35 % визначається його ліквідністю.

Зробимо маленький підсумок. Хоча потреба банків бути ліквідними не є за своєю суттю новою, ефективне управління ліквідністю є наразі однією з найважливіших проблем у діяльності кожного банку. Особливо актуально ця проблема звучить для українських банків (67 банкрутств за 6 років), адже їм доводиться функціонувати в умовах нестабільності ресурсної бази та обмеженості кредитно-інвестиційного ринку.

1.4. Методи оцінки ліквідності комерційних банків

В банківській практиці виділяють декілька методів оцінки потреб банку в ліквідності:

1. *Метод джерел та напрямків використання коштів;*
2. *Метод структури коштів;*
3. *Метод показників ліквідності.*

Кожен метод базується на певних припущеннях, що зрештою дозволяє зробити лише наближену оцінку необхідних ліквідних засобів у будь-який момент часу.

На практиці більшість банків створює свої ліквідні резерви у 2-х напрямках:

1. *Планові резерви*, які складаються з коштів, необхідних відповідно до довгострокових прогнозів;
2. *Страхові резерви*, які перевищують граничну величину резервів, передбачених короткостроковим прогнозами.

Страховий компонент ліквідних коштів може бути значним або не дуже важливо від того, якої стратегії в управлінні дотримується керівництво банку та яку ступінь ризику воно готове прийняти, тобто яку ймовірність залишитися без ліквідності воно готове допустити.

Метод джерел та використання коштів

Основні цього методу лежать два простих припущення [15]:

1. Ліквідність банку зростає, коли збільшуються депозити та зменшується обсяг кредитувань.
2. Ліквідність банку знижується, коли знижуються депозити та збільшується обсяг кредитувань.
3. Якщо вхідні потоки ліквідності є більшими ніж вихідні потоки, то банк має позитивний розрив ліквідності. Проте, коли має місце обернена ситуація, комерційний банк напряду стикається з проблемою дефіциту ліквідних коштів.

Основні елементи *метода джерел та використання коштів* полягають в наступному:

1. Комерційний банк робить прогноз величин вихідних (кредити) та вхідних потоків ліквідності (депозити) для даного планового періоду;
2. Для одного і того ж самого планового періоду розраховується очікувана динаміка величини кредитів та депозитів;
3. Менеджер у справах управління ліквідністю оцінює нетто-ліквідну позицію банку для планового періоду (дефіцит чи профіцит);
4. На базі отриманої інформації банк виробляє стратегію управління ліквідністю.

Звичайно точність цього методу багато в чому залежить від досвіду роботи банку та здатності його управлінців орієнтуватися в макроекономічному середовищі. Наприклад, економічний відділ банку використовує наступну схему функціональних зв'язків.

$$\Delta_{\text{Кредити}} = F_1(\Delta Y, \Delta \text{Income}, \Delta M, \Delta \text{Inf}) \quad (1.13)$$

$$\Delta_{\text{Депозити}} = F_2(\Delta \text{House Income}, \Delta \text{Retail Sales}, \Delta M, \Delta \text{Deposit Rate}, \Delta \text{Inf}) \quad (1.14)$$

Очікувана зміна сукупних кредитів є функцією багатьох змінних від прогнозованого зростання ВВП, прогнозованих доходів корпорацій, поточного темпу росту пропозиції грошей, очікуваного темпу інфляції тощо; в той час як

очікувана зміна сукупних депозитів та не депозитних зобов'язань є функцією від прогнозованого зростання індивідуальних доходів, очікуваного росту роздрібних обсягів продаж, поточного темпу росту пропозиції грошей, прогнозованого доходу від вкладів на грошовому ринку, темпів інфляції.

Паралельно, існує більш спрощений підхід в рамках цього ж самого методу. Суть його полягає у розподіленні складових генерального прогнозу депозитів та кредитів на три компоненти: трендовий, сезонний та циклічний компоненти.

1. *Трендовий компонент* визначається шляхом побудови тренду. Точками кривої тренду можуть бути депозити та кредити на кінець року, кварталу, місяця. Практикою визнано що статистичний ряд, може дати більш менш пристойний прогноз, якщо вибірка буде мати мінімальний діапазон в 10 років [29]. Хоча з цієї цифрою можна і не погоджуватися, істина полягає в тому, що чим довший статистичний ряд тим краща якість прогнозу.

2. *Сезонний компонент* перевіряє вплив сезонного фактору на сукупний прогноз. На практиці вплив "сезонності" можна простежити, якщо обрати певні базові значення величини депозитів та кредитів. Припустимо, що в нашу статистичну вибірку входять дані десятирічного діапазону. Мінімальний період вибірки, нехай становитиме тиждень. Оберемо базові значення. Нехай базовими, будемо вважати обсяг кредитів на початку кожного року - їх буде 10. Потім, для кожного з 10-ти базових значень проведемо розрахунки. В найпростішому випадку, будемо ділити відповідні значення обсягів кредитів та депозитів для кожного тижня року на їх базові значення (існує лише одне базове значення для кожного року). В результаті отримаємо по десять співвідношень для кожного з тижнів (в році будемо вважати 53 тижня). Знайдемо середню арифметичну від цих значень. В результаті, отримаємо вплив циклічності на 1-й, 2-й, 3-й ... 53-й тиждень в відсотках від базового значення.

3. *Циклічний компонент* представляє собою додатне чи від'ємне відхилення від сукупного рівня очікуваних вкладів та кредитів. Циклічний компонент показує

відхилення трендового та сезонного відхилень до фактичного рівня депозитів та кредитів у минулому році. Передбачається, що абсолютний розрив між цими двома величинами є результатом впливу циклічного фактору. Аналітики у своїх прогнозах допускають, що вплив циклічності для майбутнього року буде аналогічним впливу циклічності попереднього року. Іншими словами, циклічний компонент - це оцінка якості вже зроблених (трендових та сезонних) прогнозів. Щоб майбутні прогнози були якомога точними необхідно враховувати помилку раніше виконаних прогнозів. Саме циклічна складова генерального прогнозу і дозволяє це зробити.

Простота та доступність методу, зумовила його популярність там, де шукається компроміс між точністю та дешевизною зроблених прогнозів, там де економіка розвивається стабільно, не зазнаючи болісних обвалів та криз. Втім, смерційним банкам, яким доводиться розвиватися в умовах перехідних економік, подібний прогноз може скоріше зашкодити, ніж допомогти. Молоді українські комерційні банки, далеко не кожний з яких, до речі, може дозволити собі будувати 10-річний тренд, навряд можуть похвалитися стабільністю макроекономічного середовища в якому їм доводиться розвиватися. Зважаючи на цю обставину, видається цілком зрозумілим той факт, що саме вміння передбачувати макроекономічні зміни лежить в основі їх успіху.

Метод структури коштів

Цей метод, представляє собою альтернативу вищеописаному методу, який ґрунтується на застосуванні імовірнісних категорій. Згідно з цим методом, на першому етапі джерела ліквідності такі як депозити розподіляються на групи. Підставою для групування, виступає імовірність втрати джерела ліквідності для банку. Якщо обмежитися аналізом депозитів, то групування можна зробити приблизно таким чином. Розіб'ємо увесь обсяг депозитів на такі імовірні групи:

1. Зобов'язання по "гарячим грошам" - внески та інші грошові засоби, які є чутливими до процентних ставок, а також ті, у знеціненні яких керівництво банку є впевненим.

2. Ненадійні кошти - внески клієнтів, значна частина яких (25-30 %), може бути вилученою з банку в будь-яку секунду.

3. Стабільні кошти (серцевинні депозити) [13]. Для них імовірність бути вилученими сприймається керівництвом як найменша.

На *другому етапі* менеджер у справах управління ліквідністю має розміщувати депозитні надходження згідно з певними правилами встановленими для кожної групи. Наприклад, він може встановити 90 % резерв ліквідних засобів у групі "гарячі гроші", 30 % резерв для другої та 10 % для третьої групи - все залежить від частоти обороту на цих рахунках. Чим частіше знімаються з рахунку гроші, тим меншу їх частину комерційний банк може використовувати у своїх фінансових операціях.

Таким чином, резерв ліквідності (RL) в загальному випадку матиме такий вигляд:

$$RL = z_1 D_1 + z_2 D_2 + z_3 D_3, \quad (1.15)$$

де D_i , ($i = 1, 2, 3$) - обсяг депозитів відповідної групи; z_i , ($i = 1, 2, 3$) - норма резервування для депозитів відповідної групи. Передбачається, що потреби в ліквідних коштах за вкладами та кредитами, тобто z_i , визначаються суб'єктивно, головним чином на основі досвіду. Але це лише частина методу.

Більшість банків враховують ймовірність виникнення подій при встановленні рівнів ліквідності, необхідних для забезпечення депозитів та кредитів. Використовуючи, так званий удосконалений метод структури коштів, можна встановити найбільш оптимістичну та песимістичну позицію ліквідності, та ймовірність виникнення цих ситуацій.

Песимістичний сценарій. Нехай, темп зростання депозитів спадає і відбувається падіння, яке є значно нижчим від рівня, очікуваного правлінням банку. Тож в певний момент фактична величина депозитів є нижчою від мінімуму депозитів за всю історію існування банку. Більше того, припустимо, що одночасно з падінням депозитних надходжень, попит на кредити ініційований кредитоспроможними клієнтами, збільшується, до величини яка є більшою від максимуму знайомого нашому банку. В цьому випадку банк зустрінеться з певним тиском на наявні резерви ліквідності. Важливо, щоб на цей момент правління вже розробило план залучення ліквідних коштів.

Оптимістичний сценарій. Припустимо, що має місце ситуація, але з протилежною до навпаки: зростають депозити, а обсяг кредитувань спадає. В цьому випадку виникає надлишок ліквідності. Важливо, щоб члени правління мали певні трансформації ліквідності з метою максимізації прибутку.

Якщо ж зростають і депозити, і кредити, оптимістичний чи песимістичний сценарій не відбудеться. Найбільш ймовірний результат знаходиться у діапазоні між ними. Саме тут починає працювати апарат теорії імовірності, згідно з яким визначену потребу комерційного банку можна знайти за формулою систематичного сподівання для дискретних величин:

$$\text{Expected Liquidity} = P_A A + P_B B + \dots + P_C C, \quad (1.16)$$

де P_A, P_B, P_C - це ймовірність настання події, яку позначено індексом. В даному випадку подіями слід вважати, очікуваний дефіцит/надлишок ліквідних коштів в кожному з сценаріїв: оптимістичних, песимістичних, проміжних, тощо.

Цей, метод, теж на жаль, не позбавлений своїх вад. Головна його вада, як це парадоксально, полягає в його сутності. Ймовірність настання певних подій, як було зазначено, відбувається експертним шляхом, а тому значення очікуваної ліквідності апіорі несе дещо суб'єктивне забарвлення.

Метод показників ліквідності

Раніше вже, частково було продемонстровано як обраховується ліквідність за допомогою показників. В якості прикладу використовувалися нормативи ліквідності НБУ встановлені для українських банків. Доповнимо набір вже введених показників аналогічними показниками, що використовуються у банківській практиці.

$$\text{Коефіцієнт поточної ліквідності} = \frac{\text{Поточні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}} \quad (1.16)$$

$$\text{Коефіцієнт негайної ліквідності} = \frac{\text{Швидкооборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}} \quad (1.17)$$

$$\text{Коефіцієнт абсолютної ліквідності} = \frac{\text{Грошові засоби}}{\text{Поточні зобов'язання}} \quad (1.18)$$

$$\text{Питома вага "гарячих" грошей} \quad (1.19)$$

$$\text{Коефіцієнт покриття періодичних витрат} = \frac{\text{Швидкооборотні активи}}{\text{Середні щоденні виплати по операціях}} \quad (1.20)$$

$$\text{Відношення високоліквідних активів до річних витрат готівки} \quad (1.21)$$

$$\text{Відношення короткострокових зобов'язань до довгострокових} \quad (1.22)$$

Перш ніж зробити висновок, щодо практики застосування методу показників визначення фінансової стійкості та контролю над ліквідністю зокрема, слід звернутися на таких моментах:

По-перше, кожна позиція ліквідності банку має розглядатися в контексті специфічній ліквідності схожих банків, тобто банків схожих у своїх характеристиках умовах здійснення діяльності.

По-друге, адекватному рішенню щодо стану ліквідності має передувати порівняння з динамікою відповідних показників;

По-третє, не всі аспекти фінансової стійкості, в тому числі і ліквідність можна відобразити за допомогою коефіцієнтів та норм, визначених експертним (суб'єктивним) шляхом.

По-четверте, головна проблема коефіцієнтного аналізу полягає у виборі найбільш важливих, найбільш інформативних коефіцієнтів. Відомо, що із зміною економічних умов змінюється і значущість фінансових коефіцієнтів і, отже "оптимальний" набір коефіцієнтів [1]. Останнє зауваження має пряме відношення до методів аналізу фінансового стану комерційного банку за допомогою рейтингових методів, які було представлено вище.

Кількість коефіцієнтів, використовуваних при аналізі, і, відповідно, рівень деталізації балансу, незалежно від того стосується це зауваження аналізу фінансової стійкості в цілому чи лише стану ліквідності, обмежується й психологічною спроможністю людини. Як стверджують психологи, ординарна людина спроможна утримати у полі своєї уваги не більше 7-ми об'єктів. Інші об'єкти випадають з поля зору і не можуть бути контрольованими [18]. Зважаючи на ці обставини, метод показників не можна назвати "сучасним" методом аналізу ліквідності так і фінансового стану банку взагалі.

Висновки до розділу 1

Фінансова стійкість є маловивченим питанням економічної теорії. В зв'язку з цим огляд літератури відповідної тематики дає можливість відтворити лише загальне означення фінансової стійкості, яке, можливо, не претендує на новаторство, проте пояснює зміст вжитого терміну. В рамках даної роботи, *фінансова стійкість комерційного банку* - це динамічна інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформації ресурсів та ризиків ефективно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Фінансова стійкість - це інтегральна характеристика стабільності

банку банку, яка враховує:

(1) ліквідність, (2) капітальну стійкість, (3) прибутковість, та (4) ризик діяльності банку.

Поняття (1)-(4) в рамках даної роботи, можна називати факторами фінансової стійкості.

Використання елементарних графіків під час аналізу внутрішніх зв'язків між факторами фінансової стійкості, дозволяє зробити висновок, що управління ліквідністю у поєднанні з забезпеченням достатнього рівня власних коштів банку (фактор капітальної стійкості) справляють вирішальне значення на фінансовий успіх комерційного банку, або іншими словами є головними факторами його стійкості до ризиків.

Під ліквідністю комерційного банку варто розуміти його спроможність виконувати заздалегідь узяті та передбачувані фінансові зобов'язання та вимоги, які в однаковій мірі можуть стосуватися як пасивних, так і активних операцій. Іншими словами, ліквідність головним чином робить банки готовими, по-перше, до відтоку депозитів і, по-друге, дозволяє задовольняти попит на надійні кредити.

Ліквідність є пріоритетним фактором в аналізі фінансової стійкості комерційного банку. Від успішного управління ліквідністю залежать результати фінансової діяльності і його здатність розвиватися у майбутньому. Цей самий висновок знаходить своє підтвердження у рейтингових моделях діяльності банку. В цьому ми переконалися, коли побачили, що вага коефіцієнтів ліквідності та капіталостійкості (кожного окремо) є найбільшою у загальній рейтинговій оцінці банку (модель Кромонава).

У практичній діяльності банківських установ щодо управління їхніми фінансами не повинна надаватися перевага якомусь одному із методів регулювання ліквідністю.

Неперервне виконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами може забезпечуватися шляхом раціонального поєднання різноманітних напрямів (стратегій) управління банківською ліквідністю, що дає змогу виявити приховані

риски і тенденції, які можуть викликати падіння рівня ліквідності комерційного банку, а також внести своєчасні корективи у банківську діяльність з метою уникнення негативних наслідків.

Слід підкреслити, що аналіз фінансової стійкості комерційного банку – це одна із вирішальних умов його існування й активної кредитно-розрахункової діяльності. Тому при аналізі фінансового стану банку необхідно:

- охарактеризувати стан коштів банку;
- проаналізувати ліквідність банку;
- дати оцінку міцності і платоспроможності банку;
- вивчити ступінь ризику активів банку.

Відповідно, такі поняття як міцність, платоспроможність, ліквідність, рентабельність, взаємозалежні і складають загальне поняття фінансової стійкості банку, тому вивчати їх необхідно в комплексі.

РОЗДІЛ II

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

2.1. Оцінка методологічних підходів до аналізу й управління фінансовою стійкістю банківської установи.

Національна банківська система України все ще не подолала період кризи. За таких умов важко переоцінити значення економічного аналізу діяльності комерційних банків.

Економічний аналіз будь-якої господарської системи будується на єдиних методологічних принципах, однак, у кожному конкретному випадку повинні врахуватися особливості діяльності тієї чи іншої організації.

Розробка методики аналізу банківської діяльності дозволяє визначити стан ліквідності, доходності і ступеню ризику окремих банківських операцій, виявити обсяги власних і залучених засобів, структуру їх розміщення на конкретну дату з певний період, а також встановлює спеціалізацію. Враховуючи, що в нашій країні робота по оцінці фінансової стійкості банку є на стадії становлення і розвитку, доцільно використовувати передовий зарубіжний досвід в даній галузі [1, с. 48-50]. Для напрацювання загальноприйнятої методики аналізу роботи банку необхідно визначити суму показників банківської діяльності, вивчити їх кількісні значення і на цій основі виробити критерії показників для рейтингової оцінки банку.

Аналіз діяльності комерційного банку - це завдання з багатьма невідомими, вирішенні якого необхідно провести аналіз різних напрямків діяльності банку, фінансового стану (див. рис.2 1).

Щоб дати оцінку фінансового стану комерційного банку і визначити перспективи його розвитку, необхідно проаналізувати не тільки баланс і інші звітні дані самого банку, але і дати характеристику економічного стану клієнтів (кредиторів і позичальників), оцінити конкурентів, провести маркетингове дослідження кон'юнктури ринку і т.д. В нашій країні далеко не вся така інформація використовується для оцінки фінансового стану банку. У більшості випадків аналіз фінансового стану банку будується на звітних (часто балансових) даних банку.

Рис.2.1. Схема економічного аналізу стану комерційного банку.

В Україні економічний аналіз діяльності комерційного банку складається з наступних основних частин:

- аналізу балансового звіту;
- аналізу фінансової форми звітності;
- порівняльного аналізу.

Основними завданнями загального аналізу діяльності комерційного банку є:

- визначення джерел, якості і стабільності банківських прибутків;
- виконання усіх вимог, що стосуються ліквідності;
- підтримання стану адекватності й достатності капіталу.

Аналіз прибутковості, ліквідності й достатності капіталу банку дає можливість оцінити ефективність управління і таким чином визначити здатність банку до конкурентності на ринку банківських послуг, а також оцінити вплив макрофінансової ситуації на діяльність банківської системи.

Клієнти ж говорять про практичне значення та застосування поняття фінансової стійкості комерційного банку, зазвичай мають на увазі ймовірність зупинки його діяльності [3, с. 498]. Відповідно, стійкість банку тим вище, чим меншою є ця ймовірність. Формалізувати цю залежність до отримання певних показників діяльності дуже важко, проте, можна сформулювати якісні фактори (ознаки), що впливають на стійкість банківської установи.

Аналіз фінансової форми звітності – це процес, метою якого є оцінка поточного і минулого фінансового стану банку та основних результатів його діяльності. При цьому першочерговими є загальна оцінка та прогноз майбутніх результатів діяльності банку [51].

Під час аналізу використовуються квартальні або річні данні прибутків і витрат, підраховуються середні показники ключових категорій балансової діяльності за певний період і визначаються:

- стан надходжень – через прибуток на середні активи і на капітал;
- коефіцієнт приросту ключових показників (кредитів, депозитів, капіталу, обороту);
- середні процентні ставки, отримані і виплачені;
- вартість посередництва.

Аналіз банківської діяльності є одним з найважливіших напрямків економічної роботи (і чим більший банк, тим більше значення має правильна організація його роботи в цілому та на кожній ділянці) і повинен вирішувати такі завдання:

1. Дати точну оцінку стану об'єкта дослідження і показати, наскільки він відрізняється від належного.
2. Розкрити можливості і шляхи зміни стану об'єкта з фактичного на належний.
3. Підготувати матеріали до вибору оптимального управлінського рішення і сприяти його виконанню.

Предметом аналізу банківської діяльності є фінансово-господарська діяльність банку на макро- та мікрорівні, яка досліджується з метою пізнання механізму дії економічних законів і важелів на розвиток цієї діяльності та використання їх для удосконалення управління і підвищення ефективності банківської роботи.

Об'єктами аналізу є окремі явища і процеси, що складають разом комерційну діяльність кожного окремого банку та їхніх груп (за територіальною, функціональною чи будь-якою іншою ознакою). Всі об'єкти аналізу вимірюються у показниках.

Основним напрямком аналізу для банку, його учасників та клієнтів є **аналіз фінансово-господарської діяльності**, а саме: аналіз банківських операцій – активних, пасивних, комісійно-посередницьких і власних.

Дослідження слід почати з пасивних операцій, що характеризують джерела коштів і природу фінансових зв'язків банку, оскільки саме пасиви великою мірою визначають умови, форми і напрямки використання банківських ресурсів, тобто структуру активів [52].

На менш важливим є й **аналіз напрямків використання ресурсів банку**: на якому, у якому обсязі і кому вони надаються.

Аналіз фінансових результатів містить у собі аналіз банківських доходів і витратних, видатків і складових елементів прибутку.

Аналіз фінансової стійкості банку – дозволяє оцінити умови його існування та ефективність кредитно-розрахункової діяльності. Тому при аналізі фінансового стану банку необхідно:

- охарактеризувати стан коштів банку;

- проаналізувати фінансовий стан із погляду короткострокової перспективи (ліквідність банку);
- дати оцінку міцності і платоспроможності банку;
- визначити ступінь ризику активів банку.

Аналіз даних синтетичного обліку містить в собі аналіз:

- банківського балансу і позабалансових статей;
- оборотно-сальдової відомості;
- звітів про фінансові результати;
  - касових, бухгалтерських і операційних журналів та інших реєстрів синтетичного обліку;
- інших відомостей та зведених форм звітності.

Одним із найважливіших факторів стійкості банку є достатність власного капіталу. Ця достатність розуміється у двох значеннях. Перше значення полягає в тому, що власний капітал банку повинен відповідати нормативним вимогам Національного банку України стосовно його мінімально допустимої величини. У разі, якщо банк зазнає значних збитків, може скластися ситуація, коли власний капітал стає меншим за статутний. В такому випадку констатується, що статутний капітал втрачений або частково втрачений. Така ситуація може стати причиною призупинення або відкликання банківської ліцензії, що призводить до автоматичної зупинки роботи банку.

Для оцінки достатності власного капіталу банку розраховується коефіцієнт достатності капіталу. Цей коефіцієнт показує межу захисту кредиторів та вкладників банку від непередбачених збитків, яких може зазнати банк у процесі діяльності. Він показує те, наскільки банк протистоїть економічним скрутам та невдачам. Таким чином, даний коефіцієнт повинен розглядатись наглядовими органами та аналітиками як один із ключових показників економічного стану банку.

Друге значення достатності власного капіталу полягає у тому, що власного капіталу банку повинно вистачати для того, щоб забезпечити можливість виконання роботи банку за умови, що залучений капітал банку необхідно буде повернути вкладникам та кредиторам. Друге значення достатності власного

тійсно пов'язане з проблемою структуризації та ліквідності банківських активів. Найкраща ситуація в банку складається тоді, коли строки ліквідності активів, за винятком власного капіталу, співпадають зі строками погашення зобов'язаностей перед вкладниками та кредиторами, а власний капітал банку складений у вигляді нерухомості, банківського обладнання, комп'ютерних систем та запасу оборотних засобів, яких вистачає для підтримання ліквідності банку.

Не менш важливим фактором фінансової стійкості банку є ліквідність його активів. Ліквідність банківських активів повинна розглядатися у часовому розрізі та в певний момент часу, що прогнозується, повинна дозволяти розраховуватися з кредиторами банку та з його кредиторами при настанні обставин необхідності часткового повернення залучених коштів.

В структурі активів можна виділити елементи з різним рівнем ліквідності. У першому плані важливим напрямком оцінки та оптимізації структури активів банку є збільшення високоліквідними активами.

До високоліквідних активів відносяться, в першу чергу, залишки коштів на депозитних рахунках банку, в касі, кошти вкладені в акції надійних підприємств. Проте більшість ліквідних цінних паперів приносять банку незначний прибуток, що унеможлиблює використання їх у якості додаткового джерела ліквідності. Навпаки, винятком є вкладення коштів в неторговельні операції, що здійснюються у формі високоліквідних активів в іноземній та національній валюті та які приносять банку певні прибутки.

Отже, формування високоліквідних доходних активів банку має за мету зберегти достатній рівень його ліквідності без значного зменшення прибуткової діяльності. Одночасно з цим доходи від високоліквідних активів не можуть забезпечити діяльність банку внаслідок перевищення ціни платних ресурсів над прибутковістю даних активів. Відповідно до цього українські банки не можуть існувати не надаючи кредитів та отримують основну частку прибутку від наданих вкладень. Тоді, чим більше банк надає кредитів, тим вищими будуть прибутки. Проте, коли сума наданих кредитів перевищує суму зобов'язань, стає очевидним, що банк працює надто ризиковано, а його ліквідність знаходиться під загрозою.

Кредити ж, що становлять в деяких банках найбільш значну, та завжди

проблемну частину активів, підлягають ретельній оцінці та нормуванню. Ці проблеми приносять банку неповернуті кредити, що являють собою більше, як втрачені кошти вкладників, кредиторів та акціонерів. Ризик неповернення кредиту можна прогнозувати та оцінювати кількісно, наприклад, за допомогою методики, що запроваджена Національним банком та використовується з урахуванням норм формування резервів відповідно до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за операціями банків, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. за № 279.

В даній методиці досить чітко визначені ознаки, за якими той чи інший кредит повинен бути віднесений до тієї чи іншої групи ризику неповернення. Формування резервів формується з прибутку, а коли його не вистачає – із власного капіталу. Таким чином, кредитний портфель безпосередньо впливає на фінансовий стан банку.

При аналізі впливу кредитної діяльності на стійкість роботи банку вивчається співвідношення резервів під збитки за позиками та загальних позик. Коэффициент характеризує якість банківського портфеля позик та покриття неповернених боргів.

Наступним фактором стабільності банку є достатня оборотність коштів, що впливає також і на прибутковість банку. Тут кредити також мають не останню вагу, оскільки доходи за кредитами становлять в банках від 20 до 90 % загальних доходів. Проте, коли зобов'язання клієнта сплатити підвищені відсотки свідчать про ризикованість його операцій, банк зацікавлений проводити диверсифікацію витратних коштів, розподіляючи їх відносно процентних ставок таким чином, щоб при певній оборотності кредитний портфель забезпечував і необхідну дохідність, і достатню ліквідність. Таким чином, кредитна діяльність банку безпосередньо впливає на усі складові вище складові стійкості: на капітал, ліквідність активів, дохідність і прибутковість.

Економічні нормативи, визначені діючим банківським законодавством, є певною мірою наближення банку до межі, за якою він втрачає свою стабільність. Недотримання банком нормативів призводить, окрім негативних економічних наслідків та зростання ризиків, також до призупинення дії банківської

після чого кредитори та вкладники вимагають повернення коштів. А у недостатнього запасу міцності це призводить до неплатоспроможності

Враховуючи все це, стає зрозумілим, що сучасна банківська діяльність – це діяльність ризиками. Джерелом цих ризиків є несподівані зміни спроможності позичальників, процентних ставок та балансових потоків. Тому перед банками стоїть цілий ряд питань, що пов'язані з аналізом і управлінням ризиками, а також плануванням стратегії його розвитку.

Стратегія управління банківськими операціями фактично є менеджментом пов'язаних з банківським портфелем, з набором активів, які забезпечують прибуток від своєї діяльності. Основою ж управління будь-якими активами банку виступає принцип диверсифікації активів, що дозволяє розширити спектр банківських доходів. А це, в свою чергу, є запорукою спроможності функціонування та стійкості фінансово-кредитної установи в умовах зовнішніх змін.

Усі рішення та зовнішні обмеження мають вплив на коефіцієнти доходу на капітал та доходу на капітал, що є двома найважливішими вимірами здатності генерувати власний капітал для забезпечення зростання та подолання фінансових труднощів.

Важкою проблемою є пошук адекватних індикаторів сукупності ризиків або ризиків конкретного банку, стабільності його фінансового стану чи перспектив майбутнього розвитку. У процесі аналізу фінансового стану банку трапляється так, що одні коефіцієнти свідчать про його задовільний стан, а інші – про негаразди. Як же оцінити фінансовий стан банку на основі суперечливої інформації, одержаної в результаті аналізу?

Більшість банків країн СНД у такому разі застосовують метод синтетичного індекса – SC. Він є сумою фінансових коефіцієнтів K_i (надійності, ліквідності, активів тощо), помножених на вагові коефіцієнти a_i :

$$SC = \sum_{i=1}^N (a_i \times K_i). \quad (2.1)$$

Проте така модель прийнятна лише у разі незначних змін фінансових коефіцієнтів. А у більшості банків країн СНД межі значень фінансових коефіцієнтів у часі дуже широкі.

Зазвичай вибір вагових коефіцієнтів проводиться шляхом опитування групи експертів. Такий підхід не може дати досить об'єктивної оцінки стану фінансів комерційного банку, оскільки коефіцієнти для аналізу добираються довільно, а вибір вагових коефіцієнтів є здебільшого суб'єктивною.

Правда, існують і альтернативні підходи, коли вагові коефіцієнти добираються статистичними методами, наприклад за допомогою лінійного дискримінантного аналізу. Цей метод дає змогу сформувати набір коефіцієнтів, за допомогою яких можна точніше класифікувати банки, але лише на дві групи: потенційних банкрутів та ефективно діючих фінансово-кредитних установ.

Показовим прикладом такого підходу є Z-модель Е. Альтмана. Проте його використання можливе лише за наявності достатньої бази емпіричних даних про банківську діяльність банків. Тому синтетичний коефіцієнт здебільшого може розглядатися як орієнтовний рейтинг комерційного банку та в меншій мірі характеризує його фінансову стійкість.

3.2. Структурний аналіз активів, пасивів, ліквідності та рентабельності комерційного банку

Структурний аналіз дозволяє оцінити позиції банків в цілому в банківській системі країни, а також можливостей того чи іншого банку конкурента, чи групи банків. Доля банку на ринку виявляє його дійсний вплив на ринок. При цьому дуже важливо знати, яка структура ринку, який відносний вплив конкурентів, а також ліквідність (капіталізацію) окремих сегментів ринку, показники прибутковості й рентабельності банків.

Розрахунки наведені в додатку А, відображають позиції банків на різних сегментах ринку банківських послуг, а в Додатку Б – доля банків по деяким сегментам доходів та видатків.

Таблиці, наведені в додатках А і Б мають таку структуру: вся вибірка (40 банків) розбита на дві підвибірки: великі чи системоутворюючі банки (8 банків, активи яких більше 1 млрд. грн.) та основна група (32 банка). В основну групу входять також 6 банків зі 100 %-ним іноземним капіталом. Усередині кожної

Банки упорядковані по величині чистих активів. В 2-й колонці відображені рейтинги банків по величині чистих активів. У колонках з 3-ої по 30-у відображені позиції банків (доля ринку) по наступним статтям: чисті активи (Активи), робочі активи (РА), доходні активи (ДА), ліквідні активи (ВА), коррахунки в інших банках, включно залишки на рахунках НБУ (Кр_Б), кредитно-інвестиційний портфель (КІП), кредитний портфель (КП), короткострокові кредити (Кср_К), довгострокові кредити (Дср_К), кредити МБК, кредити юридичним особам (К_ЮО), кредити фізичним особам (К_ФО), портфель цінних паперів (ЦП), в тому числі портфель державних цінних паперів (ОВГЗ), основні засоби (ОЗ), сформовані резерви під сумнівну ліквідність (Резерви), обов'язки (Об-ки), онкольні (до запиту) обов'язки (Об_Об), термінові обов'язки (Тер_Об), коррахунки інших банків (КР_Б), залучені засоби (ЗЗ), залучені засоби в ВКВ (ЗЗ в ВКВ), залучені МБК (МБК), залучені засоби юридичних осіб (Д_ЮО), залучені засоби фізичних осіб (Д_ФО), цінні папери емітовані банком (ЦП_Б), балансовий капітал (Капітал), залишки на рахунках бюджетних рахунків (БР). В таблиці А.1(Додаток А) показники, які відносяться до активних статей балансу, помічені літерою «А», а до пасивних статей – літерою «П».

В колонках з 3-й по 23-ю таблиці Б.1 (Додаток Б) відображені позиції банків за окремими статтям доходів та видатків.

Приведемо короткий аналіз розрахункових даних, показаних в таблицях А.1 і Б.1. Відбувається поступове диференціація достатньо компактною групою банків. За підсумками I кварталу 2002 року до групи крупних банків належав Перший Український Міжнародний Банк (ПУМБ), обсяг чистих активів якого перевищив значення 1 млрд. гривень. Потенційно до групи крупних банків можуть приєднатися такі банки, як Укркредитбанк та Укрсіббанк (якщо брати до уваги тільки розмір балансового капіталу).

По розміру балансового капіталу і об'єму чистих активів безперечним лідером на той час був Промінвестбанк, на долю якого приходилося 15,64 % капіталу та 22,2 % чистих активів.

З огляду на це цей банк проводив достатньо консервативну політику. При більш активному залученні запозиченого капіталу, розширенні продуктивного ряду та наданні послуг величина чистих активів цього банку могла б перевищити 4 млрд грн. Активну конкуренцію лідеру складає Приватбанк, який активно залучав кошти з будь-яких джерел, мав широкий продуктивний ряд проводив дуже активну кредитну політику.

Приватбанк займав лідируючі позиції по величині робочих і оборотворюючих активів (12,4 %), кредитного портфеля (15,4 %), обсягу короткострокових (13,8 %) та довгострокових (36,9 %) кредитів, у тому числі по кредитам, виданим юридичним (15,8 %) та фізичним (26,2 %) особам.

При цьому маючи найбільший обсяг сформованих резервів під сумнівну ліквідність (23,3 %). Особливо вражає доля ринку цього банку по такій статті, як цінні папери, емітовані банком (64,4 %). Для обох банків характерною особливістю є відсутність в портфелі цінних паперів державних боргових об'язків. Промінвестбанк має найбільшу серед інших банків долю комісійних доходів (14,6 %), а Приватбанк – процентних доходів (13,7 %).

Найбільшу долю державних боргових об'язків, котрі з усіх фінансових інструментів мають найвищу доходність, мали в своїх портфелях Ощадбанк (50%), Промінвестбанк (13,3%), та Україна (12%). Ощадбанк також займає лідируючі позиції на ринку залучення засобів населення (22%). Найбільшу конкуренцію йому склали Приватбанк (14,3%), Промінвестбанк (13,8%), та Україна (9,6%). При цьому на ринку Ощадбанку приходилося більш ніж 35% ринку залучених засобів населення у національній валюті.

Ризик є неминучою частиною банківської діяльності. Успішне планування та управління банківською діяльністю неможливо без моніторингу та оцінки фінансових ризиків. Тобто ризиків, які генеруються структурою банківського портфеля активів та пасивів.

Для оцінки стану банківського сектора України розглянемо агреговані статті збалансованого балансу, сформованої вибірки 40-ка комерційних банків за станом на 01.04.2001 року, що приведені в таблицях Б.1 (Додаток Б).

Таблиця 2.1

Агрегований баланс вибірки 40-ка банків на 01.04.2001 р.

Стаття активу	в млн. грн.	в %	Стаття пасиву	в млн. грн.	в %
1	2	3	4	5	6
Активи	21533,34	86,41	Усього обов'язків	20694,07	83,04
Активи	19038,09	76,40	Платні пасиви	19482,34	78,18
Відні активи	5603,80	22,49	Онкольні залучення	9211,85	36,97
	667,49	2,68	Строкові залучення	9028,53	36,23
Вклад в НБУ	2223,19	8,92			
Вклад в інших банках	2502,14	10,04	Коррахунки банків	850,98	3,41
Інвестиційний	15717,12	63,07	Залучені кошти та ЦП	18240,39	73,20
Інвестиційний портфель	14087,94	56,53	Залучені кошти	17396,90	69,81
Інвестиційний портфель в ВКВ	7937,62	31,85	Залучення в ВКВ	8180,17	32,83
Кредити	10740,68	43,10	Строкові вклади	8185,05	32,85
Строкові кредити	7199,99	28,89	Вклади до запитання	9211,85	36,97
Строкові кредити	2596,59	10,42			
Фінансові	2358,60	9,46	МБК отриманий	3200,49	12,84
Фінансові до осіб	10868,61	43,61	Кошти юр. осіб	7617,80	30,57
Фінансові до фіз. осіб	560,85	2,25	Кошти фіз. осіб	4504,78	18,08
Фінансові до держави	1014,52	4,07			
Фінансові до підприємств	1935,40	7,77			
Фінансові до повернення	396,72	1,59			
Цінні папери	1629,18	6,54	Цінні папери банку	843,49	3,38
	747,12	3,00			
Кредиторська заборгованість	1850,02	7,42	Кредиторська заборгованість	1241,96	4,98
Активи	1240,61	4,98	Інші зобов'язання	1211,72	4,86
Інші засоби	2145,58	8,61	Балансовий капітал	4225,47	16,96
Інші засоби під сумніву	-1637,59	-6,57	Статутний фонд	1764,60	7,08
Інші засоби			Фонди банку	2220,12	8,91
			Прибуток	240,75	0,97
Баланс	24919,53	100,00	Баланс	24919,53	100,00

Як видно з даних, наведених у таблиці 2.1 за проаналізований термін активи банківського балансу підвищились на 18,25%. При цьому обсяг кредитно-інвестиційного портфелю зріс на 21,5% (питома вага КІП у валюті балансу зросла на 1,7%). Найвищі темпи росту пов'язані з МБК (61,7%), кредитами фізичним особам (32,2%) та інвестиціям в цінні папери (19,2%). Довгострокова складова кредитного портфелю зросла на 23,2%. При цьому такі темпи росту виданих МБК пояснюються розширенням внутрішнього ринку МБК (внутрішній ринок стиснувся й складає лише 300-900 млн. гривень), а розширенням обсягу виданих МБК (розміщених переважно) іноземним банкам.

Питома вага доходостворюючих активів у складі активів складає біля 76% (варіація значень від 61% до 93%), відношення дохідних активів до платних зобов'язань – 0,98 (варіація значень від 0,74 до 1,89). Значення цих показників свідчать про те, що в цілому рівень дохідних активів знаходиться поблизу граничних значень (відповідно – 75% та 1,00%), при яких банки здатні забезпечувати необхідний рівень дохідності для виконання обов'язків по платним пасивам. При цьому у 9-ти із 40-ка банків (5 з них – системні банки) обидва ці показники мають значення нижче граничних значень. А якщо брати до уваги тільки другий показник (який має пріоритет), то у 13-ти банків він знаходиться нижче граничного значення, що потенційно може призвести до збиткової діяльності (для деяких з них – це вже відбувається).

Відношення величини кредитного портфелю до всіх зобов'язань складає 0,68 (варіація значень від 0,23 до 1,85), що свідчить про помірну кредитну політику, характерну для банківської системи в цілому. Однак при цьому 11 банків проводять «обережну» кредитну політику (для 9-ти банків така політика наближується до збиткової діяльності), 8 банків – помірну, 4 – агресивну та 17 банків – невиправдано агресивну кредитну політику. Невиправдано агресивна кредитна політика пояснюється або стрімким одержанням надприбутків, або потребою компенсувати збитки від проблемних кредитів.

Відношення залучених міжбанківських кредитів (депозитів) до розміщених міжбанківських кредитах складає біля 1,36. Значення цього показника свідчить про

в цілому група банків, яка розглядається, є позичальником. При цьому 21 банків виступає в ролі позичальника, а 19 банків – в ролі кредитора.

Відношення кредитного портфеля до балансового капіталу складає 3,33. При цьому один із комерційних банків проводить невиправдано небезпечну кредитну політику, не забезпечену власним капіталом (граничне верхнє значення цього показника – 0,8).

Загальна вага прострочених та сумнівних до повернення кредитів в кредитному портфелі банків складає 16,55%. За цим показником якості кредитного портфелю банків розподілились наступним виглядом: 19 банків – менше 5%; 10 банків – в межах 5-10%, 5 банків – в межах 10-20%, 3 банків – в межах 20-30% та у 3-х банків кредити складають більше 30% кредитного портфеля.

Відношення сформованих резервів під сумнівну заборгованість до розміру кредитного портфеля та дебіторської заборгованості банків складає 9,32%. По цьому показнику банки розподілились наступним чином: 12 банків – менше 5%, 14 банків – в межах 5-10%, 11 банків – в межах 10-20%, 1 банк – більше 20%. 18 банків мають недостатній розмір сформованих резервів (значення даного показника не перебиває значення попереднього показника).

Далі розглянемо стан прибутків та збитків на підставі вибірки, наведеної в таблиці Б.1 (Додаток Б).

Таблиця 2.2

Агреговані статті прибутків та збитків вибірки 40-ка банків на 01.04.2001 р.

Найменування статті	в млн. грн.	в %	Найменування статті	в млн. грн.	в %	Найменування статті	в млн. грн.
1	2	3	4	5	6	7	8
Процентні доходи	1036,46	53,80	Процентні видатки	-704,01	41,76	Процентний дохід (нетто)	332,45
по операціям МБК	81,43	4,23	по операціям МБК	-68,19	4,04		13,23
по операціям з ЮО	566,49	29,40	по операціям з ЮО	-83,98	4,98		482,52
по операціям з ФО	24,62	1,28	по операціям з ФО	-210,67	12,50		-186,05
по операціям з ЦП	101,78	5,28	по операціям з ЦП	-19,68	1,17		82,10

	2	3	4	5	6	7	8
по операціям з філіалами	251,07	13,03	по операціям з філіалами	-251,32	14,91		-0,26
Комісійні видатки	388,02	20,14	Комісійні видатки	-128,91	7,65	Комісійн. дохід (нетто)	259,11
по операціям з банками та клієнтами	385,30	20,00	по операціям з банками та клієнтами	-126,12	7,48		259,19
по операціям з філіалами	2,80	0,15	по операціям з філіалами	-2,79	0,17		0,01
Інші операційні видатки	456,54	23,70	Інші операційні видатки	-98,66	5,85	Інший операційний дохід (нетто)	357,88
від торгівельних операцій	443,21	23,00	від торгівельних операцій	-80,98	4,80		362,22
Загальні адміністративні видатки			Загальні адміністративні видатки	-268,04	15,9		-268,04
на основні засоби			на основні засоби	-75,41	4,47		-75,41
на господарчі потреби			на господарчі потреби	-64,63	3,83		-64,63
на телекомунікації			на телекомунікації	-36,74	2,18		-36,74
сплата податків			сплата податків	-38,93	2,31		-38,93
Видатки на персонал			Видатки на персонал	-179,43	10,64		-179,43
						Операційний прибуток	501,98
Видатки на формування резервів під безнадійну заборгованість	5,89	0,31	Видатки на формування резервів під безнадійну заборгованість	-209,66	12,44		-203,77
Інші доходи	39,69	2,06	Інші доходи	-73,43	4,36		-33,74
						Прибуток до сплати податків	264,47
Податок на прибуток			Податок на прибуток	-23,71	1,41		-23,71
Валові доходи	1926,60	100,00	Валові видатки	-1685,85	100,00	Прибуток	240,75

Як видно з наведених у таблиці 2.2 даних, відношення високоліквідних активів до загальних зобов'язань складає 60,83% (варіація значень від 21,77% до 284,4%). Тому у 30-ти банків цей показник перевищує значення 50% (збиткова ліквідність). Збитковий рівень миттєвої ліквідності свідчить про незадовільне

ресурсами, що призводить до зниження рівня одержаного прибутку.

В банківській практиці існує багато показників, що характеризують прибутковість банківських установ. Найважливішими показниками прибутковості банку, що застосовується в Україні, є такі:

ROA – прибутковість банківських активів (це показник, що характеризує відношення чистого прибутку банку після сплати податків до активів банку і вказує, скільки чистого прибутку дає одиниця активів банку). Цей показник виражається формулою:

$$ROA = \frac{ЧП}{A}, \quad (2.2)$$

ЧП – чистий прибуток банку; А – активи банку.

Важливо зазначити, що **ROA** ще й показник роботи менеджерів банку, він показує, наскільки ефективною є діяльність банківських установ з завданням отримання чистого прибутку з активів банківської установи [61, 76].

ROE - прибутковість акціонерного капіталу банку (це показник, що характеризує відношення чистого прибутку банку після сплати податків до акціонерного капіталу банку) і виражається формулою:

$$ROE = \frac{ЧП}{Ka}, \quad (2.3)$$

ЧП - чистий прибуток банку; Ka - акціонерний капітал банку.

В міжнародній банківській практиці нормальне значення ROA повинно бути менше 1.

Показник **ROE** ще й вимірює дохідність акціонерного капіталу банку. Його значення особливо цікавить акціонерів банку, оскільки воно приблизно дорівнює відсотку чистого прибутку, який отримують акціонери від інвестування свого капіталу.

Оптимальне значення ROE, на думку західних аналітиків, повинні

тися в межах 10 – 20%.

SPRED – процентна ставка (це показник, що показує, наскільки успішно банк виконує функцію посередника між вкладниками та позичальниками і наскільки висока конкуренція на грошовому ринку, учасником якого є установи банків. Зменшення конкуренції приводить до скорочення різниці між доходами за кредитом та витратами за пасивами) цей показник визначається за формулою:

$$SPRED = \frac{ПрД}{ДА} - \frac{ПрВ}{ППр}, \quad (2.4)$$

ПрД – процентні доходи; ДА - дохідні активи; ПрВ – процентні витрати; ППр – пасиви, за якими сплачуються проценти

Структура активів та пасивів (див. Додатки А та Б) за підсумками I кварталу 2017 року забезпечила прибутковість активів (ROA) на рівні 2,9% річних та прибутковість капіталу (ROE) на рівні 17,09% річних. В цілому ці показники відповідають про нормальний рівень рентабельності активів (оптимальне значення 1-4% річних) при достатньо ефективному використанні власного капіталу (оптимальне значення 15,0 - 40,0% річних). Якщо ж з розглянутої вибірки банків виключити банків, показавший найвищий фінансовий результат (Укркредитбанк – 193,3 млн. грн.) та консолідований фінансовий результат останніх банків – 47,45 млн. грн.), то показники рентабельності приймуть наступні значення: ROA = 0,59% річних; ROE = 1,57% річних. Тоді висновки про рентабельність банківського сектора стануть протилежними: неефективна робота активів та крайнє неефективне використання власного капіталу.

Причина неефективного використання власного капіталу може бути пояснена, якщо розложити прибутковість капіталу на фактори відповідно до мультиплікативного підходу (метод фірми Дюпон). Цей метод полягає в визначенні окремих факторів, що впливають на величину прибутку, який припадає на одиницю власного капіталу:

$$ROE = \left(\frac{Пр}{Д} \times \frac{Д}{А} \times \frac{А}{К} \right) \div 100, \quad (2.5)$$

— прибуток; Д — доходи; А — активи; К — капітал.

Підставивши відповідні значення, для всіх 40 банків отримаємо:

$$ROE = 3,57\% = (2,82\% \times 20,88\% \times 6,07) / 100.$$

У разі розрізі крупних банків та залишкових банків, відповідно отримаємо:

$$ROE_k = 1,36\% = (0,91\% \times 20,94\% \times 7,09) / 100.$$

$$ROE_z = 6,54\% = (6,71\% \times 20,75\% \times 4,70) / 100.$$

Основна причина низької рентабельності власного капіталу банківської системи в цілому напряму пов'язана з ефективністю управління витратами (визначений діапазон значень для доходної маржі 8-16). Достатньо високий рівень рентабельності активів (звичайний діапазон значень 14 - 22%) можна пояснити не ефективністю управління активами та пасивами, а дешевою ресурсною базою.

В структурі доходів процентні доходи склали 60,66 %, комісійні доходи — 22,4 %, інші операційні доходи — 13,70 %. В структурі видатків найбільш питома частка припадає на процентні видатки — 42,91%, комісійні витрати — 7,49%, інші операційні витрати — 5,90%, загальні адміністративні витрати — 16,17%, витрати на персонал — 10,89%, витрати на формування резервів під безнадійну заборгованість — 13,56%, сплату податку на прибуток — 1,45%. З 40-ка банків чисті процентні збитки понесли — 4 банка, чисті комісійні збитки — 4 банка, а чисті операційні збитки — 5 банків. При цьому 8 банків показали від'ємний фінансовий результат.

Аналіз динаміки одного із головних показників, які характеризують ефективність банківської діяльності, прибутковості активів (відношення чистого прибутку до середніх активів) — свідчить, що протягом двох років (1999-2000) його рівень по банківській системі України постійно і досить стрімко знижувався.

(рис. 2.2.)

Динаміка прибутковості активів у 1999 - 2000 роках
(ROA),%

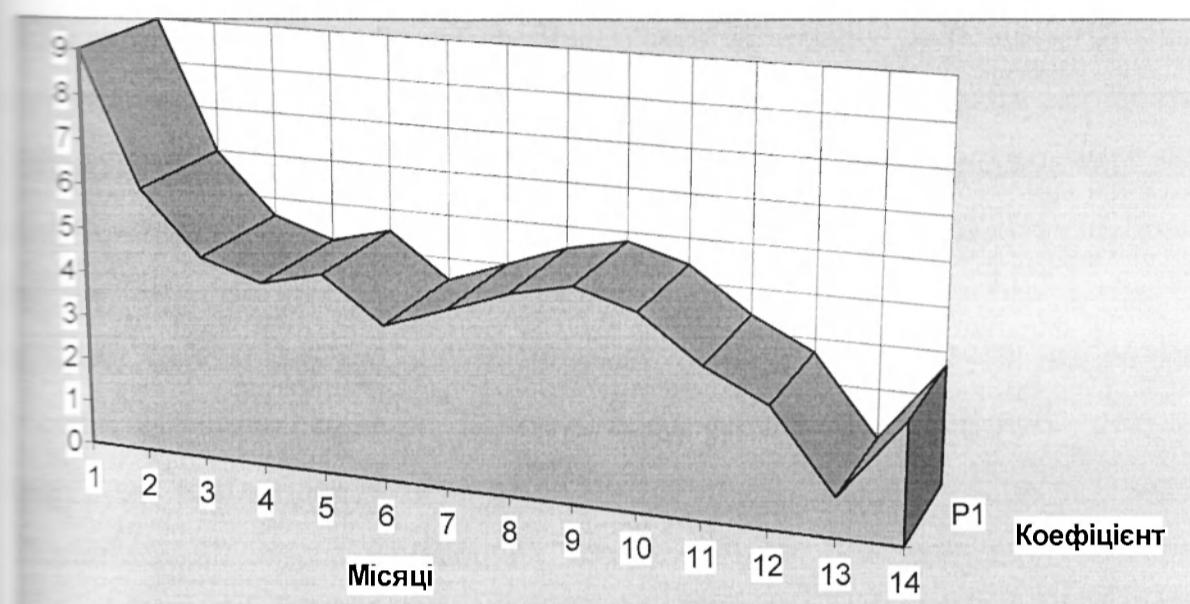

Рис. 2.2 Динаміка прибутковості активів у 1999-2000 рр (ROA) %

Зуважимо, що для банків розвинених країн аналогічний показник коливається в межах 0,75 – 1,5 %. Беручи до уваги ці орієнтовні значення, тенденцію зниження прибутковості активів протягом 1999 року можна вважати певним чином систематичним явищем, хоч і з деякими застереженнями. Йдеться насамперед про зв'язок таких категорій, як прибуток і ризик, що, як відомо, перебувають у тісній залежності. Так, зниження прибутковості розглядається як виправдане за умови відповідного зменшення ризику. Хоч рівень сукупного ризику, який характеризує діяльність вітчизняної банківської системи, не піддається точному вимірюванню, але й на інтуїтивному рівні зрозуміло, що вести мову про адекватне зменшення ризикованості в даному разі навряд чи доречно. Щодо ситуації, яка склалася в першій половині 2000 року, коли рівень прибутковості активів знизився до 1,5%, то її слід розцінити як критичну. Нагадаємо, що в процесі аналізу

крім абсолютних значень показника, суттєву роль відіграє характер тенденції (стабільність, зростання, спад). Оскільки прибутковість активів вітчизняних банків за півтора року (з 01.01.99 до 01.07.00 рр) знизилася у 15,5 разів, це дає вагомі підстави визнати ситуацію критичною.

З огляду на це доречно проаналізувати динаміку основних фінансових коефіцієнтів, що характеризують діяльність банків України, а також порівняти їх з відповідними показниками банків США, як країни, банківська система якої досягла значного прогресу (див. табл. 2.3.). Зауважимо, що наведені дані хоч і не повністю узгоджені через відмінності соціально-історичного та економічного характеру, а також через окремі розбіжності в системах обліку, правовому й законодавчому регулюванні, зокрема щодо правил і норм оподаткування фінансових результатів діяльності, все ж відображають загальні тенденції.

Порівняльний аналіз фінансових коефіцієнтів банківських систем України і США засвідчив, що в цілому вони можуть порівнюватися (а це вже позитивний момент), а найбільші відмінності стосуються ліквідності й кредитного ризику. Так, показник ліквідності українських банків на 29,8%, або майже в 2,5 разу, перевищує відповідний показник банків США, причому в наступний період ця тенденція зберігається.

Висока вага ліквідних активів у структурі балансу вітчизняних банків (75,8%) майже в 4 рази перевищила відповідний коефіцієнт американських банків (19,92%). Слід зауважити, що високий рівень ліквідності банків позитивно оцінюється з погляду контрагентів, кредиторів, але негативно впливає на прибутковість, адже прибутковість активів перебуває в оберненій залежності від їх ліквідності. Оскільки в даному разі нас цікавить саме прибутковість банків, високий рівень ліквідності слід розглядати як одну із причин зниження прибутків у вітчизняній банківській системі.

Таблиця 2.3

Аналіз основних показників діяльності банків, (%)

Показник	США		Україна		Відхилення	
	1999	1999	1999	I півріччя 2000	(4) - (3)	(5) - (4)
2	3	4	5	6	7	
Чистий прибуток/власний капітал	14,97	21,40	5,50	6,43	-15,90	
Чистий прибуток/активи	0,14	2,09	0,58	0,95	-1,51	
Власний капітал/активи	7,98	9,80	10,57	1,82	0,77	
Доступність капіталу	11,30	21,80	19,60	10,50	-2,20	
Власний капітал/активи	9,16	22,60	21,44	13,44	-1,16	
Власний капітал/усього капітал	16,89	21,54	18,37	4,65	-3,17	
Власний капітал/усього кредитів	12,61	22,90	25,70	10,29	2,8	
Кредити/усього активи	65,01	42,80	41,12	-22,21	-1,68	
Резерви/усього активи	2,11	11,40	16,73	9,29	5,33	
Резерви за ліквідність	19,92	49,70	59,50	29,78	9,80	
Резерви за ліквідність/активи	17,49	75,80	78,2	58,31	2,40	
Процентна маржа	3,95	6,70	5,00	2,75	-1,70	

Важко, з погляду забезпечення стабільності всієї банківської системи України надзвичайно високий рівень ліквідності американських банків дає підстави для висновку про їхню нестабільність. У зв'язку з цим зазначимо, що достатній рівень ліквідності забезпечується не тільки і не стільки накопиченням ліквідних засобів, а й доступністю і стабільністю джерел їх поповнення. Банки США мають можливість користуватися перевагами, які надає високорозвинений фінансовий ринок, і отримувати ліквідні засоби в будь-який час у необхідній кількості, що дає змогу утримувати запас ліквідних активів на мінімальному рівні. Українські банки не можуть накопичувати ліквідність, адже нерозвиненість внутрішнього фондового ринку, відсутність виходу на міжнародні ринки грошей зумовлює застосування досконаліших методів управління ліквідністю.

Негативно вплинули на прибутковість і структурні зрушення в портфелі активів, які мали місце протягом аналізованого періоду, зокрема такі, як зниження ваги кредитного портфеля в активах, оскільки кредити завжди були менш ризикованими банківськими активами. Наголосимо, що в міжнародній банківській практиці оптимальним вважається рівень 60-65%, який історично досягається в американських банках, тоді як у вітчизняній банківській системі цей показник в 1,5 раз нижчий.

Але висока доходність кредитних операцій супроводжується ще й високим рівнем кредитного ризику, рівень якого відображає відношення обсягу резерву на покриття кредитних ризиків до обсягу кредитів. В Україні такий резерв ще не сформований у повному обсязі, тому розрізняють розрахункову та фактичну величину резерву. В Україні для обчислень відповідного показника використана розрахункова сума резерву, що точніше відображає рівень кредитного ризику банків. У США подібної проблеми не виникає, оскільки резерви вже давно і в повному обсязі сформовані.

Згідно з даними таблиці 2.7, кредитний ризик вітчизняних банків суттєво перевищує (у 5,4 рази) аналогічний показник американських банків, крім того, протягом першого півріччя 2000 року ця негативна тенденція поглиблювалася і відповідний показник збільшився на 5,33%. Зрозуміло, що проблемні кредити дають збитки банку, а тому є ще однією причиною зниження прибутковості.

Аналіз динаміки таких показників, як прибутковість капіталу, прибутковість активів, чиста процентна маржа, свідчить, що їх значення протягом першої половини 2000 року погіршилися. Це сталося насамперед унаслідок збільшення обсягу капіталу та активів по банківській системі в цілому. Так, досить яскраво виражена тенденція до зростання рівня капіталізації банків, що само собою є, з огляду на високу ризикованість банківської діяльності, позитивним фактом, причому темпи зростання статутних фондів перевищують темпи зростання сукупного капіталу. Одночасно поліпшився склад капіталу за рахунок зменшення питомої ваги додаткового капіталу в загальній структурі.

При зростанні капіталу для підтримки його прибутковості на попередньому

необхідно забезпечити адекватні темпи зростання прибутку, але такого зростання вітчизняним банкам вирішити не вдалося. Аналіз абсолютної величини прибутку у системі комерційних банків свідчить, що банки не тільки досягли такого зростання у 2000 році, а й не змогли одержати прибутку на рівні попереднього року. Так, величина прибутку по банківській системі на 01.07.2000 становила 133,1 млн. грн., тоді як за відповідний період 1999 року – 309,1 млн. грн., тобто в 2,3 рази більше. Прибутковість власного капіталу становила лише 5,5%, що в 3,9 раз менше, ніж у попередньому періоді.

У процесі дослідження прибутковості важливе місце посідає аналіз обсягів та структури доходів і витрат банків. Так, темпи зростання доходів в першій половині 2000 року порівняно з відповідним періодом попереднього року становили 120%, тоді як темпи зростання витрат – 131%, причому процентні витрати зросли на 34%. Це свідчить про недосконалість застосовуваних методів управління, прорахунки у менеджменту й відсутність скоординованого підходу до управління активами банків. Випереджаючі темпи зростання витрат у порівнянні з доходами вважається як досить небезпечна тенденція, яка значною мірою й зумовила зменшення прибутків.

Протягом 2000 року деякі комерційні банки не змогли уникнути поточних збитків, серед них і два із групи найбільших «Україна» та Ощадбанк. Із цього аналізу зауважимо, що вести мову про прибутковість активів чи капіталу у банківській системі, коли фінансовим результатом діяльності банку є збитки, на нашу думку, некоректно, хоч іноді такі дані наводяться зі знаком мінус, наприклад прибутковість капіталу в першій половині 2000 року по групі найбільших банків становила мінус 2,8%. Звичайно, для порівняння збиткових банків можуть бути використані відносні показники [77], але при цьому аналіз зміщується в іншу площину, яка потребує визначення відповідних (відмінних від традиційних) параметрів відліку.

Зауважимо, що середньо галузеві показники маскують варіативність результатів, одержаних у середині системи, тому звернемося до аналізу показників прибутковості банків (*за рейтингом «Банк-Інформ» при АУБ), які змогли

досить високі прибутки за дев'ять місяців 2000 року (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Показники прибутковості банків за даними балансів на 01.10.2000 р.

Назва банку	Прибуток (млн. грн.)	Питома вага, %	Прибутковість статутного капіталу, %	Прибутковість активів, %
Алонж	57,417	16,9	345,05	10,55
ПУМБ	38,293	11,277	166,49	6,51
МТ-Банк	23,589	6,947	53,31	8,35
Металург	19,434	5,723	167,19	15,73
Донміськбанк	17,057	5,023	47,73	19,89
Приватбанк	15,945	4,696	11,39	0,70
Укрсіббанк	15,343	4,519	17,05	4,41
Сосьєте Женераль	12,151	3,519	52,13	10,47
Індустріалбанк	7,436	2,190	71,42	5,79
Фінанси та кредит	6,288	1,852	67,16	6,25
Усього	339,563	100	19,20	2,21

Порівняльний аналіз показників прибутковості свідчить про досить високий їх диференціації, який відображає величину розриву між коефіцієнтами окремих банків та середньо галузевими значеннями. Так, найвищий показник прибутковості активів (19,89 – Донміськбанк) – у 9 разів, або на 800%. Подальший аналіз свідчить, що понад 50% прибутку, одержаного банківською системою за 9 місяців 2000 року, було генероване тільки шістьма банками, а десять перших за рейтингом прибутковості банків сформували 60,6% загального прибутку.

Отже, за результатами проведеного аналізу можемо зробити **висновок**, що твердження про високу прибутковість банківської системи є скоріше міфом, тоді як для окремих банків це реальність. Насамкінець, зазначимо, що прибутковість – тільки один із багатьох аспектів, за якими оцінюється діяльність банку, і тому не може вважатися як остаточне свідчення ефективності його роботи. Для банків як суб'єктів діяльності яких значною мірою заснована на довірі з боку клієнтів і які контролюються значною частиною суспільного капіталу, пріоритетне значення

мати такі характеристики, як надійність і стабільність. Під цим кутом зору стратегічна мета визначається як зниження ризику за умови збереження рівня прибутковості, що дає змогу банкам досягнути адекватної рівноваги в мінливому ринковому середовищі.

Обставин, що склалися в нашій країні, орієнтація на стабільність видається більш активішою політикою, а тому підсумкова оцінка діяльності як окремого банку, так і банківської системи в цілому має ґрунтуватися на даних комплексного комплексного аналізу.

2.3. Аналіз рейтингової оцінки діяльності комерційних банків

Комерційні банки мають особливий статус у суспільстві, оскільки вони мають переважну частину депозитів із суспільних збережень, є провідниками фінансової політики держави, головними учасниками платіжної системи та партнерами юридичних і фізичних осіб.

В умовах закритості банківської системи для прийняття обґрунтованого рішення суб'єкти господарювання та приватні особи мають володіти достатньою інформацією про результати діяльності комерційних банків. Саме цій інформації слугує рейтинговий аналіз, який дає можливість користувачам здійснювати незалежну оцінку діяльності комерційних банків.

Слово “рейтинг” означає “оцінка”, віднесення до класу, розряду, категорії. Відповідно до обраної моделі рейтинг банку визначається на основі системи ознак банків. Кінцевим результатом цього процесу є продукт, який доводиться до користувачів рейтингових систем у вигляді списку, в якому банки класифіковано за певними ознаками. Такий список не може бути мірилом фінансової стійкості комерційних банків і формалізує лише розподіл їх за вибраними ознаками. Отже, місце банку в списку не є свідченням фінансової надійності, а показує лише ступінь порівняно з іншими комерційними банками. Основна мета рейтингу – визначення місця банку в загальній банківській сукупності [61, 74, 75].

Проведені нами дослідження свідчать про наявність різноманітних методик

...ого оцінювання банків, які пропонується згрупувати таким чином: за ...власності (державні та недержавні) і за місцем розташування (міжнародні й ...льні); за ступенем прозорості (відкриті та закриті); за методом побудови ...індексні); за способом оцінювання (експертні, бухгалтерські, змішані); за ...спостереження (дистанційні й комбіновані).

Необхідно зазначити, що значна частина користувачів називає рейтингом ...або списки, в яких здійснюється ранжування банків за певними ...критеріями. З нашого погляду, це хибна думка. У світовій практиці такі табличні ...називаються ренкінгами (renking), або лістингами (listing). В Україні ...істовується кілька методик аналізу діяльності комерційних банків, що ...ють інформаційно-аналітичні центри “Калина”, “Банк-інформ”, “Гроші та ...формація в яких представлена у вигляді таблиць, що розраховані на основі ...ів. У класичному розумінні такі методики не можна віднести до класу ...ових. Вітчизняні рейтингові методики дають можливість визначити ...банку лише за окремими критеріями (розміром статутного фонду, ...го балансу тощо). Подібний підхід не дає змоги отримати інтегральну ...діяльності комерційних банків, а також встановити реальне місце кожного з ...у загальному списку. З першого погляду, оскільки не створено національної ...гової системи, яка б враховувала одночасно сукупність показників ...ності функціонування банків, немає можливості відобразити їх дійсний ...

Рейтингові системи розрізняються за методом побудови на бальні та індексні. ...використанні бальної системи кожному показнику присвоюється певний бал у ...визначеній експертами, наприклад у 5-бальній, 10-бальній, 100-бальній та ін. ...умовуючи бали, отримані банком за кожним із показників за спеціальною ...кою, отримуємо їх загальну суму, яка дає підставу для зарахування банку до ...групи. Класичним прикладом бальної рейтингової системи є “CAMEL” – ...оцінювання діяльності банків за допомогою 5 основних компонентів: С – ...тність капіталу; А – якість активів; М – якість управління (менеджмент); Е – ...бутковість; L – ліквідність.

Ця система використовується органами банківського нагляду [75].

При використанні індексного методу розраховуються вагові коефіцієнти для кожного з показників, які, на думку експерта, є суттєвими при оцінюванні стану банку. Інтегральний індекс визначається на основі розв'язання лінійного рівняння. Цим принципом побудовано загальновідому рейтингову методику В. М. Мухомова [61].

За способом оцінювання рейтингові системи поділяються на експертні, бухгалтерські та змішані. Експертна оцінка базується на кількісному та якісному аналізі діяльності банків. Кількісний аналіз передбачає розрахунок економічних показників, якісний враховує окремі аспекти функціонування банків (наприклад, перебування банку на ринку, кількість ліцензій на здійснення банківських операцій тощо). Для забезпечення достовірності експертних оцінок створюється експертна група, висновки якої узагальнюються за допомогою відповідних статистичних прийомів. Бухгалтерська оцінка ґрунтується на основі аналізу фінансової звітності комерційних банків. При цьому, як правило, розраховуються показники достатності капіталу, ліквідності, доходності активів та інші. Змішана система передбачає поєднання результатів як експертних, так і бухгалтерських оцінок. Більшість експертних оцінок побудовано на дистанційному спостереженні. Найвідомішою є рейтингова система CAMEL, яка базується на результатах не тільки дистанційного нагляду, а й інспекторських перевірок, проведених органами банківського нагляду Національного банку України [75].

При розробці методики рейтингового оцінювання необхідно враховувати різні потреби користувачів, до яких належать: керівництво, працівники банку та його акціонери (внутрішні користувачі); органи банківського нагляду, банківські кореспонденти, клієнти, конкуренти, рейтингові агентства, засоби масової інформації (зовнішні користувачі). На нашу думку, незалежно від специфічних потреб користувачів доцільно розробити універсальний методологічний підхід до побудови рейтингової системи оцінювання комерційних банків. При цьому необхідно мінімізувати вплив суб'єктивного чинника на оцінювання діяльності комерційних банків.

Проведені дослідження дають нам підставу стверджувати, що основним недоліком усіх рейтингових систем є те, що користувач не має можливості отримати цілісне уявлення про результативність діяльності банків. Причина цього в тому, що рейтингові системи базуються на використанні різноманітних показників, які адекватно описують поведінку банку в просторі досліджуваних показників. При цьому кількість показників може коливатися від 5 (CAMEL) до кількох десятків, тобто конкретному об'єкту – банку відповідає точка, як мінімум, у 5-вимірному просторі. Практично всі рейтингові системи подають в багатовимірному просторі. Перехід від багатовимірного простору до одновимірного здійснюється шляхом агрегування показників. При цьому мається на увазі, що зміна показника A на одну одиницю адекватна такій же зміні будь-якого з інших показників. Але економічні показники далеко не рівнозначно впливають на результат діяльності банків. Так, наприклад, зміна числового значення показника ліквідності на X не еквівалентна зміні на таку ж величину показників достатності капіталу або якості активів. При розрахунку інтегрального показника рейтинговою системою CAMEL припускається, що зміни всіх 5 компонентів рівнозначні. Тому в межах системи CAMEL банки з оцінками (1, 5, 4, 3, 2) і (5, 1, 4, 3, 2) мають однаковий рейтинг "3", але органи банківського нагляду по-різному реагують на діяльність цих банків. До другого банку може бути застосовано режим фінансового контролю, оскільки він не відповідає вимозі достатності капіталу.

На нашу думку, розглянутий недолік у наведених рейтингових методиках можна певною мірою усунути при застосуванні сучасного математичного апарату, зокрема, багатовимірного статистичного аналізу, який дає змогу:

- 1. Знизити розмірність досліджуваного поля ознак без істотної втрати початкової інформації;
- 2. Підвищити інформативність даних, що розглядаються.

Для здійснення комплексного рейтингового оцінювання діяльності банків пропонується специфічний підхід, демонстрацію якого буде проведено на прикладі системи CAMEL. Як відомо, рейтингове оцінювання CAMEL ґрунтується на узагальнюючому оцінюванні основних показників діяльності банків, що дає

визначити фінансове становище кожного банку на основі єдиних критеріїв та зв'язати контроль за дотриманням нормативних вимог Національного банку України. Така система рейтингу допомагає органам нагляду виявити банки, що мають у своїй діяльності істотні недоліки, які можуть у кінцевому результаті призвести їх до банкрутства.

Зробимо спробу побудувати модель поведінки комерційних банків за допомогою методів багатовимірного статистичного аналізу в межах вибраної кількості показників. Особливість даних, що розглядаються, полягає в тому, що кожному банку, який вивчається, відповідає певний вектор ознак.

Надзвичайно важливим при визначенні рейтингу за допомогою статистичного аналізу є виявлення розшарування даних на чітко виражені групи (кластери, класи) в p -мірному просторі. Це дає можливість розв'язати проблеми відбору найбільш інформативних показників, зниження розмірності досліджуваного вектору ознак, а також класифікації банків. При цьому слід мати на увазі, що відсутність оцінок, який дає змогу в стислому вигляді описати стан того чи іншого банку, як правило, немає. У таких випадках звичайно використовують експертні оцінки. До участі в експертному опитуванні залучаються фахівці ознайомлені зі всіма справами, що дає змогу суттєво підвищити якість і ефективність аналізу.

Інформацію, отриману від експертів, має бути представлено у формі, зручній для подальшого вивчення. Можливість формалізації інформації залежить від кількості істотних можливостей досліджуваного банку, повноти даних, якісного складу показників. Завдання експерта полягає в тому, щоб умістити кожний показник в пропонуваній на розгляд банк у певний оціночний інтервал.

При формуванні матриці початкових даних використовують 5-бальну шкалу, відповідно до якої комерційний банк оцінюється таким чином:

1 – «сильний»; 2 – «задовільний»; 3 – «посередній»; 4 – «граничний»; 5 – «незадовільний».

На нашу думку, найбільш прийнятним для зниження розмірності матриці початкових даних є один із методів багатовимірного статистичного аналізу – факторний аналіз. Модель факторного аналізу може бути записана в спрощеному вигляді:

$$F = f_1x_1 + f_2x_2 + \dots + f_nx_n + e \quad (2.5)$$

факторні навантаження; x – значення змінних; e – випадкові відхилення; n – кількість змінних.

Використання факторного аналізу при оцінюванні стану комерційних банків проілюструвати на конкретному прикладі. З метою проведення аналізу було обрано 20 банків, для яких розраховано основні показники системи CAMEL.

Таблиця 2.5

Результати оцінювання діяльності комерційних банків за системою CAMEL за 1-й період

Банк	C	A	E	L
1	3,2	2,3	2,7	1,8
2	1,9	3,4	1,8	3,4
3	2,8	2,6	2,9	3,1
4	3,2	2,7	2,2	3,3
5	4,0	2,1	1,9	3,5
6	2,5	1,9	3,7	2,9
7	2,1	2,5	4,1	2,2
8	2,9	3,1	2,8	2,7
9	4,0	2,8	2,8	2,9
10	3,3	2,1	3,3	2,7
11	3,8	2,9	3,7	1,6
12	2,7	4,1	3,2	2,3
13	3,7	2,1	2,5	3,9
14	3,1	3,9	2,7	3,1
15	3,3	2,3	3,9	3,3
16	3,1	3,0	2,4	3,3
17	2,9	3,1	1,9	4,4
18	2,7	3,9	2,4	4,2
19	4,1	3,2	2,3	4,0
20	2,3	4,1	3,5	3,9

Враховуючи конфіденційність оцінок, ми присвоїли досліджуваним банкам анонімізовані номери, що виключає можливість несанкціонованої ідентифікації даних.

Відповідно до зміни показників, 5 – до погіршення і 10 банків, що мають відносно середній стан. (див. табл. 2.5; 2.6; 2.7).

Таблиця 2.6

Результати оцінювання діяльності комерційних банків за системою CAMEL за

2-й період

Банк	C	A	E	L
1	3,0	2,2	2,5	1,7
2	1,8	3,6	1,6	3,2
3	2,6	2,4	2,8	3,0
4	3,0	2,6	2,0	3,2
5	3,8	2,0	1,8	3,2
6	2,4	2,0	3,6	3,0
7	2,2	2,6	4,3	2,0
8	3,0	3,0	3,1	2,5
9	4,2	2,6	3,0	2,5
10	3,6	2,2	3,5	3,0
11	4,0	2,8	3,8	1,7
12	2,8	4,2	3,3	2,2
13	3,8	2,2	2,6	4,0
14	3,0	3,8	2,6	3,2
15	3,4	2,2	4,0	3,2
16	3,4	3,2	2,6	3,7
17	3,0	3,4	2,1	4,7
18	2,8	4,0	2,5	4,5
19	4,2	3,4	2,5	4,2
20	2,6	4,4	3,8	4,2

Таблиця 2.7

Результати оцінювання діяльності комерційних банків за системою CAMEL за
3-й період

Банк	C	A	E	L
1	2	3	4	5
1	2,7	2,0	2,4	1,6
2	1,5	3,1	1,2	2,9
3	2,1	2,2	2,4	2,5
4	2,7	2,3	1,7	3,0
5	3,4	1,8	1,4	2,9
6	2,3	2,1	3,5	2,8
7	2,7	2,3	4,1	2,2
8	2,9	3,1	2,8	2,4
9	4,1	2,4	3,1	2,5
10	3,3	2,4	3,4	2,7
11	4,3	2,5	3,4	1,5
12	3,2	4,3	3,2	2,1
13	3,9	2,1	2,8	4,2
14	2,9	3,7	2,6	3,1
15	3,6	2,1	4,2	3,1
16	3,6	3,7	2,9	3,9
17	2,9	3,3	2,2	4,6
18	3,3	4,4	2,9	4,7
19	4,4	3,7	2,9	4,5
20	2,9	4,7	4,2	4,6

Крім цього для наочності було додано умовні маркерні набори даних, відповідні за системою CAMEL абсолютно надійному банку – (1,1,1,1), банку-банкруту – (5,5,5,5), а також дані про 3 банки, що посідають проміжне становище в системі (відповідно 2,2,2,2, 3,3,3,3 і 4,4,4,4).

Дані розглядалися в трьох послідовних періодах. Після обробки первісного набору даних було отримано комерційну матрицю такого вигляду:

Таблиця 2.8

Комерційна матриця

	С	А	Е	Л
С	1,0	0,019	0,169	0,228
А	0,019	1,0	0,125	0,436
Е	0,169	0,125	1,0	-0,144
Л	0,228	0,436	-0,144	1,0

Власні значення й процентні відношення виділених факторів надано в таблиці 2.9. Четвертий фактор дорівнює «0», тому про нього в таблиці не подано інформації. Слід відзначити, що на перші два фактори припадає не менше 84% дисперсії матриці початкових даних, у результаті первісний масив можна вивести в двовимірному просторі.

Таблиця 2.9

Власні значення і процентні відношення факторів

Фактор	Власне значення	Процентне відношення, %
1	0,9193	61,12
2	0,3473	23,09
3	0,2375	15,79

Значення факторних навантажень у таблиці 2.10. Досліджуваний простір факторів цілком задовільно описується лінійною моделлю:

$$F_1 = 0.248x_1 + 0.630x_2 + 0.030x_3 + 0.678x_4; \quad (2.7)$$

$$F_2 = 0.359x_1 - 0.011x_2 + 0.445x_3 + 0.141x_4. \quad (2.8)$$

Фактор F_1 , на нашу думку, можна розглядати як інтегральний показник якості банку. Чим менше його значення, тим краще становище банку. Це пов'язано з особливостями системи оцінювання CAMEL.

У факторі F_2 параметрам C (достатності капіталу) і E (доходності активів) надають позитивні навантаження, а параметрам A (якості активів) і L

ності) – від’ємні.

на зробити **висновок**, що запропонований спосіб подачі показників, які характеризують банки в полі виділених факторів, може бути застосовано до інших банків при визначенні їхнього рейтингу.

Таблиця 2.10

Значення факторних навантажень

Фактор	C	A	E	L
1	0,248	0,630	0,030	0,679
2	0,359	-0,011	0,445	-0,141
3	0,292	-0,294	-0,187	0,175

В умовах фінансової кризи реалізація викладених пропозицій дала б змогу ефективно відстежувати всі зміни в банківській системі України та прогнозувати стан надійність комерційних банків.

Аналіз ефективності банківської діяльності зводиться до оцінки результативності комерційного банку, включає до себе кількісний та якісний аналіз. Кількісний аналіз засновано на застосуванні фінансових коефіцієнтів, аналізі різних показників, виявленню загальних трендів, а також порівнювальному значення показників (коефіцієнтів) даного банку в порівнянні з іншими банками. Якісний аналіз засновано на аналізі структури доходів та видатків банку, тенденцій їх зміни.

При визначенні ефективності роботи банку за якийсь термін часу поперед акцент робиться на аналізу рентабельності банку, який здійснюється із використанням показників, для розрахунку яких треба знати об’єм прибутку, отриманого банком у відліковому періоді. Розрахунок прибутку західного банку здійснюється по наступній схемі:

$$\text{Чистий прибуток} = \text{Чистий процентний дохід} + \text{Інші доходи} - \text{Непроцентні витрати} - \text{Податки}$$

Чистий прибуток використовується банком для виплати дивідендів акціонерам та забезпечує зростання капіталу, який є невід’ємною частиною для зростання

Чистий процентний дохід розраховується так:

$$\text{Чистий процентний дохід} = \text{Процентні доходи} - \text{Процентні видатки} - \text{Збитки на операціях}$$

Процентні доходи банки тримають у вигляді комісійних по банківським послугам.

Процентні видатки – це заробітна платня та премії робітників, витрати на обслуговування та утримання споруд, устаткування та ін.

В сучасній закордонній банківській практиці виділяють три основних способи розрахунку рентабельності банку: **ROA**, **ROE**, **SPRED**, які були розраховані

В загальному вигляді рентабельність банку можна представити як:

$$\text{Загальна рентабельність банку} = \text{Дивідендний дохід} + \text{Приріст капіталу}$$

Загальну рентабельність банку можна визначити також згідно з моделлю Гордона [16. 17]:

$$\text{Загальна рентабельність} = \frac{D_1}{P_0} + \frac{P_1 - P_0}{P_0} \quad (2.9)$$

D_1 – дивіденди на кінець року;

P_0 – ціна купівлі цінного паперу;

P_1 – ціна продажу акцій.

Наприклад, якщо $D_1 = \$5$, $P_0 = \$100$, $P_1 = \$110$, тоді підставивши ці дані в формулу Гордона, отримаємо загальну рентабельність банку, яка дорівнює $((5 : 100) + (110 - 100) : 100) = 15\%$. Взагалі ця формула використовується для розрахунку рентабельності банку на кінець року. Її застосовують також для визначення внутрішньої рентабельності. Банк може досягти мети зростання фінансових результатів діяльності тільки в тому випадку, якщо він виконує жорсткий контроль витрат на операційні видатками.

Висновки до розділу 2

Центральною функцією комплексного аналізу банківської діяльності можна вважати пошук резервів підвищення ефективності функціонування на основі вивчення передового досвіду та досягнень науки і практики. Це дозволяє оптимізувати структуру активів та пасивів з метою максимізації прибутку банку.

Проведення комплексного аналізу банківської діяльності є запорукою успіху будь-якого комерційного банку. Результати аналізу служать необхідним інформаційним джерелом для керівництва банку; за їх допомогою приймаються управлінські рішення по регулюванню банківської діяльності.

При проведенні аналізу діяльності комерційного банку необхідно мати достатні матеріали, які б дозволили отримати дійсну та повну інформацію про його фінансовий стан, результати діяльності. Такою інформацією можуть бути баланс банку, звіти про прибутки та видатки, данні про рахунки аналітичного обліку тощо.

Аналіз активів комерційного банку припускає аналіз структури його активних операцій і оцінку економічної діяльності і ризиковості окремих операцій. Це найбільш важлива стадія аналізу діяльності комерційного банку, тому що структура і якість активів в значній мірі обумовлюють ліквідність та платоспроможність банку і в кінцевому рахунку – його надійність та стабільність.

Аналізуючи напрямки використання засобів, порівнюють отриману інформацію з аналогічними даними інших банків, а також відзначають зміни протягом досліджуваного інтервалу часу. Кількісний аналіз на підставі даних балансу комерційного банку й аналітичного обліку є одним з основних етапів аналізу структури активів. При цьому визначають питому вагу різних статей активу балансу і їхню значимість для банку.

Ліквідність та платоспроможність – найважливіші якісні характеристики діяльності банку, які свідчать про його надійність та стабільність. Для оцінки ліквідності використовуються коефіцієнти короткострокової і середньострокової

Вони розраховуються як відношення короткострокових або середньострокових ліквідних активів до відповідних за строками пасивів. Методики ліквідності в різних країнах мають різні назви, залежать від організації і розміру банків, впроваджуваної політики в галузі кредиту. Методики мають неоднакові методики обрахування.

Аналіз доходів, видатків та прибутковості комерційного банку дає змогу отримати результати його діяльності. Кількісний та якісний аналізи прибутковості здійснюються з метою вивчення фінансової стійкості банку й оцінки ефективності роботи за певний звітний період.

Аналіз класифікації ризиків, зроблений різними авторами, дає змогу віднести банківську діяльність до класу динамічних задач і виділити три загальних блока управління банківських ризиків: технології та послуги; зовнішня та внутрішня діяльність банку.

Ризики суб'єктів господарської діяльності, як правило, відображаються на балансі їх балансу. Якщо одним із вимог до балансу є його грошовий вираз, тоді ризик в кінцевому рахунку відображає зміну фінансового стану будь-якого суб'єкта господарської діяльності.

Аналіз досліджень показує, що для створення економіко-математичної моделі управління необхідно:

- * відокремити ризики від факторів, що їх викликають;
- * розглянути поняття та визначення ризиків відомі в літературі й банківській практиці та дати їх визначення.

Аналіз банківської діяльності є одним з найважливіших напрямків економічної діяльності (і чим більший банк, тим більше значення має правильна організація його діяльності в цілому та на кожній ділянці) і повинен вирішувати такі завдання:

1. Дати точну оцінку стану об'єкта дослідження і показати, наскільки він відрізняється від належного.
2. Розкрити можливості і шляхи зміни стану об'єкта з фактичного на належний.

3. Підготувати матеріали до вибору оптимального управлінського рішення і здійснити його виконання.

При розробці методики рейтингового оцінювання необхідно враховувати різні потреби користувачів, до яких належать: керівництво, працівники банку та його акціонери (внутрішні користувачі); органи банківського нагляду, кореспонденти, клієнти, конкуренти, рейтингові агентства, засоби масової інформації (зовнішні користувачі). На нашу думку, незалежно від специфічних потреб користувачів доцільно розробити універсальний методологічний підхід до створення рейтингової системи оцінювання комерційних банків. При цьому необхідно мінімізувати вплив суб'єктивного чинника на оцінювання діяльності банків.

При проведенні аналізу банківської діяльності дуже важливо оцінювати вплив систематичних ризиків на діяльність банку, а тобто, на його роботу. Тому наскільки банк визначить для себе ризики, які впливають на його діяльність, залежить від його прибутковості, але й фінансова стійкість банку.

РОЗДІЛ III НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ТА ПРИБУТКОВІСТЮ БАНКІВ

Вимірювання позиції банківської ліквідності за допомогою методу показників - це не простий процес. Розрахунки потрібно проводити по кілька разів на день. При цьому час, витрачений на аналіз зібраних даних, працює "проти" банку. Це насамперед пов'язано з тим, що стан ліквідності постійно змінюється, а отримані результати не будуть представляти собою миттєвий зріз ліквідної позиції. Прогноз фінансової стійкості банку, який виводиться на такому методі теж буде справою не вдячною. В першому розділі вже згадувалися деякі методи управління ліквідністю, які хоча і не базуються на системі балансових показників, проте реально знаходять застосування у банківській практиці (метод джерел та напрямків використання коштів; метод структури коштів). В поточному розділі основна увага приділятиметься саме цим методам, а точніше процесам економіко-математичного моделювання цих методів. Моделі, в основу яких покладено означені методи здебільшого динамічні і найбільш повно відображають фінансовий стан банку у часі.

3.1. Основні напрямки зміцнення фінансової стійкості банку

Процес управління фінансовою стійкістю банку складається з чотирьох взаємопов'язаних функцій, в кожній з яких чималу роль відіграє аналіз банківської діяльності [118, с. 110].

Планування – функція передбачення майбутніх тенденцій, постановки цілей та визначення стратегії та політики досягнення визначених цілей. Планування – це один із способів, за допомогою яких керівництво забезпечує певну спрямованість зусиль всіх членів організації по досягненню загальних цілей. Основою планування є прогнозування.

Організація – функція створення певної структури з множини елементів

виконання планів і, відповідно, досягнення поставлених цілей. Виконання роботи здійснюється шляхом делегування – наділення всіх членів організації певними правами та обов'язками.

Мотивація – функція, яка полягає у тому, щоб всі члени організації виконували роботу відповідно до їх обов'язків та згідно плану.

Контроль – це функція забезпечення того, що організація досягне своїх поставлених цілей шляхом встановлення певних нормативів, фіксації виконань та корегування планових завдань.

При цьому, аналіз банківської діяльності відіграє вирішальну роль на етапах планування, прогнозування та контролю, забезпечуючи прийняття обґрунтованих управлінських рішень на всіх рівнях.

Таким чином, стійкий та динамічний розвиток і надійність банківської діяльності в умовах ринкової економіки набагато залежать від постановки в комерційному банку аналітичної роботи, що дозволяє надавати реальну та об'єктивну оцінку досягнутим результатам його діяльності, виявляти їх сильні та слабкі сторони, визначати конкретні шляхи вирішення проблем, що виникають. А отже, аналіз діяльності банку є основою ефективного управління банком.

Аналіз повинен супроводжувати виконання переважної більшості банківських операцій, а по-можливості – усі операції банку, що допомагає забезпечити дохідність та ліквідність банку, витримувати конкуренцію, зберігати довіру серед вкладників і, таким чином, забезпечувати його фінансову стійкість.

Взагалі, основними функціями фінансового менеджменту комерційного банку є планування, аналіз, регулювання і контроль. Організаційно ці функції виконуються службою планування, аналітичною службою, казначейством і відділом контролю.

Таким чином, на казначейство покладається функція регулювання, що полягає у прийнятті і забезпеченні реалізації оперативних управлінських рішень для виконання поставлених цілей.

У міру того, як удосконалюється процес управління в комерційному банку і прийняття рішень починає ґрунтуватися на результатах аналізу

стратегії і тактики розвитку, виникає необхідність чіткої і визначеної функції скриньки, що полягає в управлінні операціями з потоками грошових коштів. Функція стає все важливішою для управління ліквідністю, кредитними, процентними, валютними, забалансовими та іншими ризиками, процентними ризиками, термінами платежів по активах і зобов'язаннях. Крім того, скринька є інструментом контролю за реалізацією політики управління активами і зобов'язаннями.

Операції управління потоками коштів охоплюють залучення інвестицій, позик, депозитів, операції на міжбанківському ринку, інвестування в цінні папери, кредитування, інші операції на фінансових ринках, хеджування, управління обов'язковими резервами і готівкою.

Залучення інвестицій, позик і депозитів означає продаж різноманітних інструментів ринку грошей (зобов'язань) на оптовому та інституціональному ринку, включаючи облігації, депозитні сертифікати, строкові депозити, депозити до запитання та інші операції. Сюди ж належать міжбанківські кредити та позики в НБУ. Залучення інвестицій, позик і депозитів в основному передбачується на управлінні ризиком ліквідності, але воно важливе і для реалізації стратегій з управління ризиком по процентній ставці.

Інвестування і кредитування охоплює венчурні операції, купівлю-продаж різних видів цінних паперів, видачу кредитів юридичним і фізичним особам, операції на ринку МБК та інші операції. Основна мета цього виду діяльності полягає в забезпеченні ліквідності активів, максимізації загального прибутку від активних операцій та реалізації політики управління активами і пасивами.

До дій, пов'язаних з формуванням обов'язкових резервів у Національному банку, належить управління залишками на кореспондентських рахунках з метою виконання нормативних вимог при мінімізації зайвих надлишкових залишків. Операції, пов'язані з рухом готівки, зводяться до управління залишками в касі та різноманітними грошовими інструментами. Такі операції можуть бути розосереджені по різних підрозділах у невеликій фінансовій установі. Проте така децентралізація може успішно функціонувати за умови невеликого обсягу і складності скарбничих функцій, з одного боку, та

перешкодного обміну інформацією між окремими підрозділами – з іншого. У великій установі, особливо при дивізійній побудові організаційної структури, для успішного управління необхідно організувати централізоване управління рухом грошових потоків.

Таким чином, казначейство – це орган з оперативного управління та оптимізації потоків коштів для забезпечення достатнього рівня ліквідності, проведення зваженої ризикової політики при досягненні максимальної ефективності операцій. У комерційному банку казначейство створюється з метою забезпечення ліквідності балансу банку, управління банківськими ризиками, оптимізації прибутковості операцій.

Основними завданнями казначейства є:

- організація управління ризиками шляхом установлення лімітів і нормативів на види активів і види операцій з урахуванням галузевих, регіональних та інших ризиків, а також контролю за їх дотриманням;
- розробка рекомендаційних граничних умов, пропорцій і залежностей по активно-пасивних операціях, варіантів можливих рішень;
- забезпечення прибутковості операцій банку, встановлення котирувань по ресурсах, що залучаються і процентних ставок по активних операціях;
- забезпечення ліквідності і платоспроможності банку;
- проведення контролю і моніторингу управління активами і пасивами в режимі реального часу;
- зміни встановлених лімітів і нормативів за результатами проведеного моніторингу.

Для вирішення поставлених завдань казначейство виконує методологічну й аналітичну функції.

Методологічна функція полягає в розробці технології та методики вимірювання показників, необхідних для виконання аналітичної і нормативної функцій, у розробці методики визначення собівартості операцій на основі цих технологій, бюджету підрозділів, вартості використовуваних ресурсів.

Аналітична функція полягає в регулюванні поточної ліквідності та прибутковості операцій банку і виражається у створенні рекомендаційних

ичних умов та планових завдань по активно-пасивних операціях, гуванню планової структури активів і пасивів з урахуванням мікро- та економічних чинників шляхом проведення відповідних розрахунків.

У частині управління ліквідністю здійснюється:

- оцінка якісної структури активів і пасивів;
- визначення співвідношення твердих і летючих пасивів, високо- і низько ліквідних активів;
- визначення пріоритетів у розподілі ресурсів по активних операціях;
- розподіл ресурсів за видами активних операцій;
- визначення оптимальної структури активів і пасивів;
- виявлення критичних показників у ліквідності банку;
- оперативне коригування структури активів і пасивів;
- встановлення і контроль дотримання лімітів розриву між термінами платежів по активах і термінами по зобов'язаннях;
- визначення рекомендованого граничного залишку коштів на кореспондентських рахунках для дотримання банком рівня миттєвої ліквідності, рекомендованого оптимального залишку грошей у касі.

У частині оцінки й управління ризиками здійснюється:

- комплексна оцінка таких видів ризику: кредитного, процентного, валютного та інфляційно-дефляційного, пов'язаного з вкладенням капіталу;
- управління кредитним ризиком: встановлення і контроль за дотриманням лімітів розміщення кредитних ресурсів на міжбанківському ринку, встановлення і контроль за дотриманням лімітів кредитування юридичних і фізичних осіб;
- управління процентним ризиком: визначення гепу по групах активів і пасивів, визначення процентної маржі в розрізі груп та видів активів і пасивів, оцінка ступеня ризиків, пов'язаних із видом гепу і напрямком руху процентних ставок на ринку, визначення рекомендованих максимальних ставок залучення і мінімальних ставок розміщення ресурсів;

-

- управління валютним та інфляційно-дефляційним ризиком: встановлення лімітів і контроль за дотриманням лімітів валютної позиції банку, визначення пріоритетності розміщення по різних валютах.

У частині управління дохідністю активних операцій здійснюється:

- створення щоденного реструктуризованого балансу;
- визначення фактичної середньозваженої процентної ставки залучення і розміщення ресурсів;
- визначення поточних доходів, видатків та прибутку;
- визначення фактичної поточної маржі, необхідної і достатньої для банку маржі;
- оцінка середнього рівня процентного доходу в розрізі окремих видів активних операцій;
- визначення процентної маржі на кожен вид активних операцій;
- встановлення процентних ставок на окремі види активно-пасивних операцій, з урахуванням відповідності їх ринковим ставкам, з метою досягнення прибутковості здійснюваних банком операцій;
- контроль за відповідністю фактичних ставок рекомендованим значенням;
- участь у встановленні тарифів та маржі на комісійні й торгівельні операції з метою забезпечення ефективності їх виконання;
- контроль за ефективністю виконання комісійних і торгівельних операцій.

Нормативна функція казначейства полягає у визначенні і встановленні, з

урахуванням галузевих, регіональних та інших ризиків:

- лімітів на види активів;
- лімітів на види операцій банку;
- лімітів реальних відкритих позицій банку;
- лімітів для здійснення операцій на міжбанківському ринку з банками-контрагентами.

Облікова функція виражається в оперативному і своєчасному відображенні на позиції сум поточних та планових надходжень і списань по кореспондентських рахунках.

Контрольна функція казначейства полягає у здійсненні контролю:

- за дотриманням установлених лімітів і нормативів на види активів, види операцій, лімітів відкритих валютних позицій банку, лімітів на банки-контрагенти по операціях на міжбанківському ринку;
- за виконанням рекомендацій по залученню і розміщенню коштів, розміру маржі;
- по забезпеченню безбитковості здійснюваних банком активно-пасивних операцій;
- за відповідністю здійснюваних операцій внутрішньобанківським інструкціям, положенням та іншим нормативним документам.

Крім того, казначейство забезпечує організацію збору та систематизацію інформації для проведення аналізу і прогнозування ситуацій на фінансових ринках України та зарубіжжя.

Відповідальність за повсякденне відслідковування ризику, оцінка та визначення рівня ризику також покладаються на спеціальний структурний підрозділ банку. Його головним завданням є запровадження принципів управління ризиками, особливо кредитного та ризику ліквідності, розробка методик оцінки ризиків. Аналітичний відділ повинен забезпечити такий стан справ, за якого всі ці ризики знаходилися б у межах затверджених лімітів, правильно сприймалися та оцінювалися перед проведенням операцій, відслідковувалися на постійній основі та по ним надавалася б відповідна звітність керівництву.

Інформація по ринковим, кредитним ризикам та ризику ліквідності надходить із кожної окремої організаційної одиниці та агрегується за типами ризиків. Загальна картина масштабів і концентрації ризику, якого зазнає банк в конкретний момент часу, надається керівництву.

Система аналізу і управління ризиками повинна відповідати найсучаснішим фінансовим вимогам і постійно вдосконалюватися завдяки розвитку програмних і технічних засобів опрацювання інформації, наявності висококваліфікованих фахівців.

Важливим компонентом банківського менеджменту є управління активами, якого полягає у формуванні стратегії та здійсненні заходів, що зміцнюють структуру балансу банку відповідно до його стратегічних програм щодо рамок і порядку розміщення власних і залучених коштів. У процесі його здійснення переважно вирішується подвійне завдання: забезпечення прибутковості роботи за дотримання, як мінімум, зовнішніх нормативів і внутрішніх стандартів ліквідності та ризиків.

За твердженнями фахівців, прибуток залежить від виду активів, а ризик їх використання різний. Тому необхідно регулярно аналізувати всі активи за термінами вкладення, прибутковістю, ступенем ризику для прийняття не лише стратегічних рішень, а тактичних і тим більше оперативних.

Одним з найпоширеніших в управлінні активами є підхід, заснований на кредитному потенціалі (метод об'єднання джерел ресурсів). На його основі всі ресурси поєднують у загальний фонд, що розподіляється між певними, кращою за низкою критеріїв на даний момент часу, видами активів. Кредитний потенціал комерційного банку визначається величиною залучених і власних коштів, за винятком обов'язкових резервів. Завдання керівництва в такому випадку полягає у визначенні пріоритетів розміщення активів.

Перевага даного методу – простота практичного застосування в разі прийняття управлінських рішень. Головна небезпека – нехтування зв'язками між активами та пасивами. В разі використання даного підходу для конкретної активної операції не має значення з якого джерела надійшли кошти, поки їх розміщення сприяє досягненню поставлених цілей. При цьому не враховуються вимоги ліквідності стосовно складових джерел коштів.

Інший, також поширений підхід, заснований на розподілі активів або конверсії ресурсів, який компенсує певною мірою недоліки першого підходу. Конверсія (суттєве перетворення) ресурсів свідчить, що обсяг необхідних банку ліквідних коштів залежить від джерел залучення ресурсів. Відповідно до нього керівництво банку повинно розглядати конкретні джерела, за рахунок яких залучаються ресурси. При цьому необхідно ретельно контролювати співвідношення обсягів вкладів до запитання та обсягів ощадних і термінових вкладів, а також позичок на грошовому ринку і загальної величини зобов'язань

банку. Якщо фонди банку формуються переважно за рахунок короткотермінових джерел (вкладів до запитання чи кредитів “овернайт” на грошовому ринку), то така частка ресурсів повинна вкладатися в короткотермінові кредити і цінні папери (цінні папери грошового ринку й кредити для поповнення обігових коштів). Навпаки, банк, що формує фонди за рахунок довгострокових ресурсів (термінових депозитів), може з деяким ризиком використовувати їх на короткотермінові позички – як споживчі, в тому числі кредити під заставу нерухомості, так і підприємницькі.

Таким чином, починається спроба розмежування джерел коштів відповідно до норм обов’язкових резервів і швидкості їх обігу. Головна перевага даного підходу – зменшення частки ліквідних активів і вкладання додаткових коштів у нерухомі й інвестиції.

Головні недоліки обох підходів:

- концентрування уваги на ліквідності за рахунок обов’язкових резервів і можливого вилученні вкладів, менше врахування необхідності ефективного задоволення заявок клієнтів на кредити;
- орієнтування на середній, а не на граничні чи близькі до нього рівні ліквідності.

Об’єднання і поділ джерел фондів – найпростіші випадки управління, що часто ігнорують зв’язки між активами (інтегруючи їх), або істотно конкретизують (диференціюючи). Тому, як пріоритетний напрям, повинен використовуватися збалансований, комплексний підхід до управління ресурсами, який у сучасних умовах є оптимальним. Він передбачає перехід до комбінованої стратегії, яка поєднує різні методи поділу й об’єднання джерел ресурсів для забезпечення більшої гнучкості. У координації дій перевагу потрібно віддавати вигідним активним операціям, залучення ж коштів – вторинне завдання.

Важливим завданням управління активами є диверсифікація, тобто пошук оптимальної структури керованих активів, що забезпечує найменші втрати за зменшення їх вартості чи розміру доходів. Комплексний підхід у цьому випадку полягає в координації управління розширеним набором власних активів, залучених різними економічними агентами.

Банківські ресурси формуються здебільшого в результаті пасивних операцій, тому управлінню пасивами повинна приділятися відповідна увага. Ці операції здійснюються у формі відрахувань від прибутку банку на формування або збільшення фондів, кредитів від інших фінансових інститутів, різних видів депозитів тощо.

У процесі менеджменту ресурсної бази вирішуються такі завдання:

- мінімізація ресурсів, що не приносять доходу (за винятком обов'язкових резервів);
- використання джерел, що оптимізують витрати на залучення коштів, тобто одержання прибутку за рахунок дешевих ресурсів;
- забезпечення раціональних співвідношень між обсягами депозитних, позичкових і власних коштів з метою виконання зобов'язань перед клієнтами, розвитку активних операцій, забезпечення стабільності в операціях з підвищеним ризиком.

Отже, головна мета підвищення ефективності управління пасивами – встановлення контролю над джерелами ресурсів банку. Основними важелями управління є розміри відсоткових ставок, пропонованих банком депонентам і кредиторам. При цьому пріоритетом має бути не збільшення обсягів ресурсів, а їх диверсифікація як основа стабільності й прибутковості діяльності банку.

Основною метою оперативного управління активами та пасивами комерційного банку є підтримання достатнього рівня ліквідності балансу з урахуванням рівня рентабельності здійснюваних банком активно-пасивних операцій. При цьому планування ліквідності є невід'ємною частиною стратегії управління активами та пасивами комерційного банку. Воно повинно включати механізми відслідковування чистих притоків та відтоків коштів і механізми прийняття рішень по фінансуванню та використанню розривів ліквідності.

Правильна оцінка ліквідності та ефективне управління нею є однією з найважливіших передумов успішної діяльності кредитних організацій. Варто зазначити, що окремий банк може опинитися у кризовому фінансовому стані не лише через прорахунки в управлінні ліквідністю, а і в наслідок різкого погіршення якості його активів, спричиненого збитками від неповернення коштів, шахрайства партнерів тощо. Однак у будь-якому разі при виникненні

ової ситуації в банку, незалежно від безпосередніх причин, що її
зловили, саме ліквідність найбільшою мірою характеризує той реальний
фінансовий ресурс, завдяки якому він може вирішити назрілі проблеми.

Запас ліквідності є необхідним для банку, перш за все, для задоволення
потреб клієнтів щодо вилучення депозитів та попиту на кредити. Проте, повна
характеристика ліквідності передбачає відповідність та взаємну узгодженість сум
строків можливого вивільнення кредитів та інших вкладень банку з вимогами,
які можуть бути пред'явлені власниками коштів, що становлять ресурсну базу
комерційного банку. Відповідно, управління ліквідністю банку, в першу чергу,
залежить від виду і властивостей ресурсів, що її забезпечують.

Отже, ліквідність банку повинна розглядатися перед усім як “потік”, а не
“запас”. З цією метою потрібно завчасно здійснювати прогнозування потреб
ліквідних коштів у наступному періоді на основі передбачуваних змін
обсягів активів та пасивів. Один із підходів до вирішення цієї задачі –
методика оперативного аналізу ризику втрати ліквідності комерційного банку,
яка базується на визначенні його ліквідної позиції [119].

Потреби банку в ліквідних коштах доцільно аналізувати щодо попиту та
пропозиції. Різниця між попитом та пропозицією ліквідних коштів банку є
позицією ліквідності для банку.

Банк практично завжди працює в умовах дефіциту або надлишку
ліквідних коштів, як мінімум, унаслідок невідповідності між термінами
погашення за своїми активами і за основними зобов'язаннями. Тому для
оперативного аналізу ризику втрати ліквідності комерційному банку потрібно
щоденно складати таблицю розривів активів та пасивів за строками погашення
з результатами всіх здійснених за день операцій та з врахуванням змін, що
відбулися на зовнішніх фінансових ринках. Порівнюючи таблиці ліквідності
на початок та на кінець дня, можна визначити вплив здійснених за день
операцій на ліквідність банку. Зазначена таблиця може застосовуватися і для
оцінки впливу запланованих операцій банку на рівень його ліквідності.

Форма таблиці розривів активів та пасивів за строками їх погашення
визначається банком самостійно, з урахуванням особливостей структури його
активів та пасивів. Відповідно, ступінь деталізації інформації як за структурою

активів і пасивів (тобто за рядками), так і за часовими періодами (тобто за місяцями) залежить від потреб управління банку. Крім того, деталізація на період до 1 місяця обов'язково повинна бути більш чіткою: щотижневою, а за найближчий тиждень – щоденною.

Така чітка деталізація у найближчому періоді потрібна для оперативного аналізу короткострокової ліквідності банку. Тут слід зазначити, що позитивне зменшення розриву між активами та пасивами зі строками на кінець місяця не гарантує наявності від'ємних значень розривів протягом місяця.

Таким чином, таблиця розривів активів та пасивів за строками їх погашення є зручним інструментом для вирішення двох основних завдань оперативного аналізу ліквідності: оцінки впливу здійснених за день операцій на рівень ліквідності банку, а також аналізу можливостей спричинення ризику втрати ліквідності при здійсненні значних обсягів операцій.

Ризик втрати ліквідності має цінову та кількісну складові. Ризик процентної ставки, що обумовлює ціну, за якою можуть бути розміщені активи, та процентною ставкою, за якою можуть бути залучені пасиви. Кількісна сторона ризику визначається тим, які є наявні активи, що можуть бути реалізовані на ринку, та чи є можливість на ринку залучити кошти за будь-якою ціною (потенційний ризик виникає лише в тих випадках, коли банки змушені "переплачувати" за кошти або коли ці кошти недоступні чи взагалі відсутні).

Управління ризиком ліквідності з боку активних операцій зводиться до реалізації ліквідних активів, а з боку пасивів – до швидкого залучення нових джерел коштів. Але не менш важливим для управління ліквідністю є підтримання певних пропорцій між активами та пасивами.

Розподіл ресурсів в активні операції за принципом погодження строків – основний метод оперативного управління активами та пасивами, основою якого є операційний аналіз ліквідності. Розподіл ресурсів за активними операціями за строками та визначення маржі за видами активно-пасивних операцій визначається в розрізі основних валют, з якими працює банк. Основні етапи такого розподілу ресурсів наступні:

- 1) визначення стабільної та нестабільної часток коштів до запитання і кредиторської заборгованості;

- 2) визначення пріоритетів у розподілі ресурсів за активними операціями згідно строків їх погашення;
- 3) визначення черговості розміщення ресурсів в активні операції;
- 4) розрахунок середньої вартості ресурсів, що використовуються для окремих строків погашення;
- 5) визначення розміру процентної маржі за кожним строком погашення;
- 6) підготовка вихідних форм, які отримані на основі розподілу ресурсів.

До складу управлінської звітності, зокрема, включаються :

- звіт про стан позиції за первинними та вторинними резервами;
- прогноз ліквідності;
- прогноз банківських нормативів;
- моніторинг дотримання лімітів та нормативів ризику ліквідності;
- звіт про критичні позиції ризику ліквідності;
- ретроспективні дані про джерела та напрямки використання коштів;
- порівняння джерел з високим рівнем нестабільності та складу ліквідних активів;
- звіт про ступінь ліквідності активів та рівня вимог щодо пасивів.

При цьому, зовнішні нормативи (наприклад, вимоги НБУ), будучи зв'язковими для виконання й однаковими для всіх комерційних банків, не завжди відповідають оптимальній позиції банку щодо виконання його зобов'язань, проведення обраної політики.

Отже, кожен банк, з огляду на специфіку своєї роботи й характеристики функціонування клієнтури, повинен самостійно визначати власні раціональні показники ліквідності.

Ще одним засобом управління ризиком ліквідності є застосування так званого “графіку активів та пасивів” (GAP). Крім того, GAP – це розрив між балансовою вартістю активів і балансовою вартістю пасивів. Критерієм для кваліфікації конкретної вимоги чи зобов'язання на даному часовому інтервалі є строк погашення; або умовний (статистичний) строк погашення для ресурсів з визначеним строком погашення. Для розрахунку розриву за активами та пасивами банку з метою управління ризиком ліквідності здійснюють наступне:

- 1) всі активи та пасиви банку поділяються за строками;

- 2) розраховуються значення коротких та довгих позицій по ліквідності;
- 3) визначається розрив GAP (додатний – вимоги більше зобов'язань, від'ємний – зобов'язання перевищують вимоги);
- 4) розраховується накопичений GAP.

Графік погашення активів і пасивів використовується також для аналізу ризику відсоткової ставки. Ризик відсоткової ставки – це ризик для надходжень та капіталу банку внаслідок змін відсоткових ставок. Ризик відсоткової ставки виникає через різницю між моментами змін відсоткових ставок на ринку та строками змін відсоткових ставок по активах та пасивах банку. Чистий відсотковий дохід кожного банку пов'язаний як із доходами банку від його активів, так і зі ставками, які він сплачує по своїх вкладах та міжбанківських кредитах – плата за залучення коштів. Майбутній чистий відсотковий дохід зневатиме негативних змін, якщо внаслідок змін ринкових процентних ставок зміни в доходах від активів та ставок по вкладах не співпадають. Тому зі змінами відсоткових ставок виникає ризик для надходжень.

Вартість усіх відсоткових фінансових інструментів змінюється разом зі змінами відсоткових ставок. Наприклад, вартість облігації строком на один рік із балансованою відсотковою ставкою зменшиться, якщо зростуть відсоткові ставки, а вартість більш довгострокової облігації зменшиться ще більше за таких самих змін відсоткових ставок. Так само в залежності від змін відсоткових ставок може змінюватися ринкова вартість активів та пасивів банку, а отже і його акції. Таким чином, зміни відсоткових ставок спричиняють виникнення ризику й для капіталу банку.

Оцінюючи ризик відсоткової ставки потрібно розглядати як ступінь ризику, так і можливість управління ним. Контроль і регулювання роботи банку відносно чутливості до зміни ринкових процентних ставок повинні сприяти досягненню балансованості в широкому аспекті між активами й пасивами.

Звіт про терміни погашення активів та пасивів, чутливих до змін відсоткових ставок, (GAP) може бути побудований на основі форми статистичної звітності № 631 “Звіт про структуру активів та пасивів КБ”. Зазначена форма звітності відображає розподіл активів та пасивів банку за термінами: до 7 днів, від 8 до 31 дня, від 32 до 92 днів, від 93 до 183 днів, від 184 днів до року та понад

рік (Додаток Л). Відповідно, складання цієї форми звітності здійснюється щорічно і потребує чималих трудових затрат. Тому такі звіти в банківській установі повинні формуватися відповідними програмно-аналітичними засобами, а дані цієї звітності використовуються для визначення ризику чистого відсоткового ризику.

Обчислення потенційної різниці між припливом і відпливом готівки в певному часовому періоді у разі розвитку подій за тим чи іншим варіантом змогу визначити ймовірний надлишок або дефіцит ліквідності банку на конкретний момент. Це допомагає розробити систему заходів для підтримання оптимальних розмірів потреб у залучених і запозичених ресурсах для уникнення можливого браку ліквідності. Звичайно, у межах тієї суми, яку банк може особливих труднощів і втрат може знайти на грошово-кредитному ринку.

З ризиком зміни відсоткових ставок та недоступності необхідних обсягів ліквідних коштів також тісно пов'язана дилема між рівнем ліквідності й доходністю. За зростання процентних ставок вартість фінансових активів, призначених для продажу, знижується, а отримання ліквідних коштів за допомогою позичок обходитиметься дорожче. Крім того, у цьому випадку вкладники можуть вилучити свої кошти в пошуках вищих прибутків в інших місцях, припиняти надання заявок на нові кредити, прискорювати закриття кредитних ліній за старими ставками. Тому для досягнення оптимального прибутку банку доцільно шукати розумний компроміс із ліквідністю.

Підтримка оптимального співвідношення між ліквідністю і доходністю є однією з головних умов забезпечення надійності та стійкості комерційного банку. Це співвідношення може досягти оптимуму лише тоді, коли доходи банку зростають темпами, які сумісні з мінімізацією ризиків і перед усім із ризиком ліквідності. Оскільки високоліквідні активи, як правило, приносять менший дохід, ніж низько ліквідні, банки, які тримають значну частину активів у високоліквідній формі, здебільшого виявляються менш стабільними.

Практичне вирішення проблеми “надлишок резервів – дефіцит резервів”

або здатність банку формувати адекватні резерви ліквідності (першої черги) у випадку можливого дефіциту платіжних ресурсів та резервів власного капіталу (другої черги) для відшкодування невиправданого ризику активних операцій, зокрема для покриття збитків, пов'язане із вирішенням дилеми "прибутковість-ліквідність". Воно обумовлюється тим, що показник миттєвої ліквідності банку є обернено пропорційним його рентабельності (прибутковості).

При цьому можна виділити два крайніх підходи до управління рівнем ліквідності банку з точки зору менеджменту його грошової позиції – тобто співвідношення первинних резервів ліквідності до сукупних активів банку.

Традиційним і найпростішим з них вважається спосіб підтримки у ліквідній формі частини банківських активів (у вигляді готівкових коштів або збереженого залишку на коррахунку). Застосування даного методу, однак, зменшує ресурсну базу комерційного банку та його прибуток, адже для запровадження методу необхідно блокувати деякі вхідні фінансові потоки зокрема потік готівкових коштів у касу банку, потік надходжень на поточні рахунки клієнтів і т. ін.), що призводить до скорочення життєвого циклу відповідних фінансових потоків у банку, порушує рівновагу між вхідними і вихідними фінансовими потоками і може викликати дисбаланс у системі управління фінансовими потоками.

Щоб зменшити негативні наслідки цього простого і досить надійного способу забезпечення банківської ліквідності, доцільно мінімізувати обсяг незгаданих активів без втрат у забезпеченні достатнього рівня ліквідності. Ці категорії активів можуть бути мінімізовані шляхом чіткого планування і прогнозування майбутніх платежів як за дорученням клієнтів, так і за іншими зобов'язаннями банку. Усі залишки вільних коштів повинні використовуватися з максимальною вигодою для банку, зокрема вони можуть бути розміщені у міжбанківські депозити, депозитні сертифікати НБУ та інші.

Як свідчить банківська практика, така стратегія характерна для більшості новоутворених банків України "другої хвилі", які ще не мають достатньої клієнтської бази, оскільки змушені оперувати переважно

«гогими» високоліквідними ресурсами, внаслідок чого за досить високого рівня ліквідності рентабельність невисока. Тому в період становлення банки намагаються збільшувати частку зобов'язань до запитання, тобто намагаються розширювати ресурсну базу, таким чином підвищуючи рентабельність.

Другим методом підтримки необхідного рівня ліквідності є специфічна структура фінансування банку, яка передбачає забезпечення певного рівня свободи банку від нестабільних джерел пасивів, що еквівалентно забезпеченню мінімальної залежності банку від залучених ресурсів, які мають тенденцію до стрімкого виходу з банку. При виборі такого способу управління ліквідністю необхідно враховувати наявність кореляції вхідних фінансових потоків залежно від групи, в яку входить той чи інший потік, а також враховувати термін знаходження кожного вхідного фінансового потоку в банку.

Суть цього методу в тому, що при наявності загрози зриву планових міжбанківських проплат або клієнтських платежів банк використовує відповідний фінансовий потік оперативного залучення коштів. Таким потоком, як правило, є потік міжбанківського кредитування. Якщо банк має налагоджені партнерські взаємовідносини з кількома банками-контрагентами, які мають критичний ліміт для проведення двосторонніх міжбанківських операцій, він може з успіхом виходити з не передбачуваних труднощів.

Проте, такий підхід прийнятний лише для великих банків. Це зумовлено тим, що банки такого рівня мають більший доступ до ринку ліквідних коштів і можуть у критичній ситуації оперативно позичати кошти, підтримуючи параметри ліквідності на відповідному рівні. Окрім того такі банки мають розгалужену мережу кореспондентів та відповідну інформаційну базу, що дає їм змогу регулювати рентабельність (прибутковість), узгоджуючи цей процес з граничними величинами ризику.

Безумовно, у кожному конкретному випадку треба прогнозувати і контролювати розмір забалансових зобов'язань банку, бо у разі позапланового вливу фінансових ресурсів за такими зобов'язаннями може суттєво зменшитися загальна ліквідність банку.

Є і третій підхід – оптимальний щодо управління фінансовою стійкістю

Він ґрунтується на підтримці певного рівня рентабельності при ґрупуванні грошової позиції банку в широкому діапазоні. Але такий підхід в умовах України прийнятний лише для досить великих банків, оскільки передбачає наявність міцної клієнтської бази та відповідного рівня рахунково-касового обслуговування, без чого прогнозування сум залишків на рахунках клієнтів та резервів власного капіталу може бути проблематичним. Привабливий для клієнтів банк може дозволити собі більш ефективно управляти ліквідністю. Довіра партнерів (держави, вкладників, кредиторів, клієнтів тощо) до банку базується насамперед на його здатності у будь-який час і в повному обсязі виконати свої зобов'язання, а тому саме ліквідність є найважливішим фактором фінансової стійкості банку.

Велика кількість варіантів підтримки необхідного співвідношення між ліквідністю і дохідністю банку в сучасних умовах призводить до того, що певний конкретний банк забезпечує ліквідність власним способом.

Проте, здійснюючи управління поточною або миттєвою ліквідністю, усі комерційні банки використовують такі дії та інструменти:

- оперативне управління станом кореспондентських рахунків із метою своєчасного проведення платежів клієнтів і розрахунків за зобов'язаннями банку;
- підтримка планових банківських платежів за операціями з основними фінансовими інструментами, перерахувань, які пов'язані із вирішенням адміністративно-господарських питань, операції із підкріплення кореспондентських рахунків філій банку, своєчасне забезпечення готівковими коштами обмінних пунктів і т. ін.;
- виявлення величини дефіциту або лишку фінансових ресурсів, які необхідно залучити або можливо вигідно розмістити в одноденний міжбанківський кредит.

Отже, оцінку стану ліквідності банку можна охарактеризувати як комплексний показник. Проте у процесі управління фінансовими потоками комерційного банку слід враховувати, що одностороння політика максимізації ліквідності така ж загрозна, як і погоня за надвисокою дохідністю. В певних випадках необхідно реструктурувати деякі групи активів і пасивів на

основі збалансованої оцінки ризиків ліквідності і дохідності. В організаційному відношенні управління загальною ліквідністю може здійснюватися лише із застосуванням розподілу функцій стратегічного та оперативного управління вхідними і вихідними фінансовими потоками.

Саме відсутність чіткого розмежування в управлінні ліквідністю за часовими інтервалами, безграмотне управління ризиками, а інколи й повна відсутність цього атрибуту управління фінансовими потоками є причинами кризи багатьох українських банків.

Проте в конфлікті між ліквідністю і дохідністю можна й треба знаходити компроміс, бо навіть за умови мінімізації ризиків і підтримки необхідного рівня ліквідності функціонування комерційного банку, результатом якого є нульовий або від'ємний прибуток, економічно не виправдане. Тому результатом функціонування системи управління фінансовими потоками, крім мінімізації ризиків і забезпечення необхідного рівня ліквідності, повинна стати максимізація прибутку.

Кількісну характеристику вхідного фінансового потоку прибутку можна визначити як різницю між величиною вхідного фінансового потоку доходів і вихідного фінансового потоку витрат банку. Якщо числове значення показника прибутку від'ємне, тобто абсолютна величина фінансового потоку витрат більша від аналогічного показника потоку доходів, то результатом діяльності комерційного банку будуть збитки.

Для розуміння процесу формування прибутку банку важливо зазначити, що вихідні фінансові потоки, які формують банківські активи, можна поділити на дві категорії: потоки, які формують кредитний та інвестиційні портфелі банку), і потоки, які не приносять доходу (потоки грошових коштів у касі банку, коштів на коррахунку, коштів у розрахунках і т. ін.).

Вихідний фінансовий потік витрат банку формується за рахунок витрат, які несе банк при оплаті вхідного потоку залучених коштів і його компонентів. Ці витрати прийнято відносити до процентних витрат. Існують і непроцентні витрати, до яких належать витрати на заробітну плату персоналу банку, амортизаційні витрати й інші види загально банківських витрат. Крім того, існують деякі витрати, які здійснюються безпосередньо з прибутку банку

наткові платежі, штрафи тощо).

Для вибору правильної стратегії зростання дохідності й фінансової стійкості комерційному банку важливо знати все про свої доходи, тому аналізуючи процеси формування й основні компоненти, які складають структуру доходів комерційного банку, використовують різноманітні методи.

Валові доходи комерційного банку складаються з процентних та не процентних доходів.

Формування процентних доходів відбувається під впливом двох факторів: середніх залишків по виданих кредитах та середнього рівня процентної ставки за кредит. Ставки процента по банківських позиках істотно відрізняються від інших зобов'язань грошово-кредитного ринку, вони визначаються в процесі переговорів між банком і боржником, а не жорстко визначаються умовами ринку, та можуть бути неоднаковими в різних банках при однакових обставинах.

Аналізу процентних доходів передують розрахунок відносних показників, які дозволяють оцінити середній рівень дохідності кредитних операцій в банку і кожної групи кредитів окремо.

Непроцентні доходи включають: доходи від інвестиційної діяльності (дивіденди по цінних паперах); доходи, одержані від участі в капіталі інших підприємств господарської діяльності: підприємств, організацій, банків; доходи від валютних операцій; комісійні доходи (комісії за послуги, відкриття й обслуговування рахунків, відшкодування клієнтами телеграфних та інших послуг); інші доходи.

Аналіз доходів банку проводиться на основі даних, згрупованих в розрізі різних форм звітності № 2 "Звіт про фінансові результати". Метою аналізу, зокрема, є виявлення резервів зростання прибутковості банківської діяльності і формування необхідних рекомендацій для прийняття управлінських рішень щодо зміцнення фінансової стійкості банків.

Результатом управління фінансовими потоками повинна стати така оптимізація вхідних і вихідних фінансових потоків, щоб утворився прибуток, тобто необхідно перевищити показник "мертвої точки" (коли валові доходи банку дорівнюють валовим витратам). Для цього необхідно або збільшити

абсолютну величину вхідного фінансового потоку доходів, або зменшити абсолютну величину фінансового потоку витрат.

Витрати банку можуть бути зменшені за рахунок таких основних факторів:

- зменшення вартості вихідного фінансового потоку залучених ресурсів за рахунок постійної переоцінки платної частини ресурсної бази у відповідності з можливостями реального розміщення коштів. Для практичної реалізації цього положення необхідно постійно слідкувати за динамікою і структурою як визначеного фінансового потоку, так і дохідністю основних фінансових інструментів;
- зменшення обсягу витрат на управління вихідними фінансовими потоками за рахунок переходу на електронні системи обміну інформацією, скорочення терміну доставки інформаційних потоків;
- більш гнучке й оперативне встановлення курсів валют при здійсненні конверсійних операцій залежно від кон'юнктури ринку;
- зменшення кількості персоналу за рахунок освоєння співробітниками спеціальностей і, як наслідок, зменшення фонду оплати праці і т. ін.

Головною метою реструктуризації активів у процесі управління фінансовими потоками комерційного банку повинна стати потенційна можливість швидкої зміни напрямку інвестицій залежно від рівнів дохідності використовуваних банком фінансових інструментів. Для цього необхідно проводити безперервний моніторинг процентних ставок, рівнів дохідності й низки інших показників, який повинен вестися в банку на систематичній основі. В разі виникнення диспропорцій у прибутковості на різних секторах ринку слід оперативно переводити вільні ресурси у той сектор, у якому дохідність максимальна. При цьому остаточне рішення про перерозподіл відповідних вхідних фінансових потоків необхідно приймати після всебічного аналізу і прогнозу ймовірного виграшу від такої операції і потенційних збитків від її здійснення.

Дилема між ризиками й прибутковістю аналогічна зв'язку "ліквідність-прибутковість", але взаємовиключні впливи тут виражені чіткіше: кожному банку отримати прибуток протистоїть можливість збитків. Тому одержання

Збитку варто очікувати тоді, коли можливості втрат будуть заздалегідь передбачені й перестраховані. З цією метою необхідно розпізнавати випадки потенційного виникнення ризиків, оцінювати масштаби передбачуваних збитків, знаходити способи попередження або джерела відшкодування збитків.

Банківський ризик – це вартісний вираз деякої випадкової чи частково термінованої події або їх сукупності, що можуть призвести до втрат.

Взагалі банківські ризики поділяються на дві великих групи:

- внутрішні, ймовірність виникнення яких залежить безпосередньо від фінансово-господарської діяльності банку;
- зовнішні, пов'язані з впливом зовнішніх щодо банківської діяльності чинників.

Саме тому управління ризиками – різнобічне завдання, яке необхідно вирішувати в умовах невизначеності, недостатності й невірогідності вихідних даних, а для ризик-менеджменту, як для жодного іншого напрямку управління в банківській сфері, потрібні ефективні методи якісного й кількісного економічного прогнозування. Ускладнюється воно також і тим, що кожна активна чи пасивна операція банку пов'язана з певним, притаманним лише даному виду операцій, видом ризику.

Тому платоспроможність комерційного банку є одним із найважливіших індикаторів фінансової стійкості банку. Вона говорить про достатність власних коштів того чи іншого банку для забезпечення захисту його вкладників та інших кредиторів від можливих збитків.

Платоспроможність входить до числа обов'язкових економічних нормативів, встановлених Національним банком України для всіх комерційних банків. Цей норматив визначається відношенням власних коштів (капіталу) банку до сумарних активів, зважених із застосуванням відповідних коефіцієнтів за ступенем ризику. Величина цього відношення свідчить про достатність чи недостатність капіталу банку для проведення ризикових активних операцій.

Як відомо, різні елементи активів комерційного банку мають неоднаковий ступінь ризиковості вкладень (різну ймовірність втрати частини чи всієї своєї вартості). Щоб контролювати цю ризиковість, в нормативних документах встановлені коефіцієнти ризику відповідно кожної групи активів. Тобто для

Визначених видів активних операцій Національним банком України встановлені відповідні коефіцієнти ризику, які мають значення від 0 до 100 %.

Таким чином, у фінансовому банківському менеджменті слід активи банку поділяти на безризикові і ті, що зважені із врахуванням ризику (зважені позики). Відповідно, проблема захисту інтересів кредиторів від банківських збитків – це проблема пошуку оптимальної пропорції покриття зважених позик власним капіталом банку.

Величина показника платоспроможності банку означає ту величину ризику, яку бере на себе капітал банку (іншу частину ризику “змушений” брати на себе залучений капітал кредиторів та вкладників банку). Тому проблема платоспроможності – це також проблема міри покриття ризикових операцій банку активами його кредиторів.

Вкладники, як правило, мало інформовані про проекти, під які банк розміщує кредитні ресурси, та про інші його активні операції. Тому необхідно забезпечити відносини між банком і його вкладниками з приводу банківських ризиків. Найрозвинутіша форма таких відносин передбачає, що вклади й депозити гарантуються державою.

Збитки від ризиків зумовлюють шкоду не лише банкам, а й його кредиторам. Розподіл матеріальної відповідальності за банківські ризики між банком і його кредиторами відбувається через величину доходу банківських операцій. З доходів банку виплачуються доходи його кредиторам у вигляді процентів по їх вкладах, депозитах. Співвідношення доходів банку і доходів його кредиторів від банківських операцій об’єктивно визначає ту пропорцію, в якій ризики діляться між ними. Звідси витікає, що норматив достатності оборотного капіталу банку для покриття зважених ризиків має корелювати з питомою вагою доходів банку і його кредиторів від банківських операцій.

Слід враховувати, що, з одного боку, чим меншим є співвідношення капіталу банку і активів, тим вищим є прибуток на капітал, тобто кожна одиниця грошей, інвестована утримувачами акцій, повертається назад з більшим приростом. Це спонукає намагання банків знижувати співвідношення власний капітал – активи. З іншого боку, чим нижчим є це співвідношення, тим більшою є вразливість банку щодо можливих збитків. При дуже низькому співвідношенні власного

капіталу і активів положення банку навряд чи буде оцінене як надійне і солідне. Однак не кращим варіантом є і надмірно високе співвідношення, бо воно означає, що фінансові менеджери не спромоглися використати наявні можливості для розвитку і втрачають потенційний прибуток, а в перспективі – і фінансову стійкість банку.

3.2. Моделювання процесів управління фінансовою діяльністю банківської установи.

Моделі ліквідності. Основою методів управління ліквідністю виступають багато численні моделі ліквідності. Зупинимося тільки на повних моделях управління ліквідністю, залишивши поза увагою метод аналізу ліквідності за допомогою коефіцієнтів. Як відомо, повна модель враховує рух коштів як за активними, так і за пасивними рахунками.

Однією з найперших повних моделей прийнято вважати **модель пасивної еволюції** - МПЕ [32, 33]. Модель пасивної еволюції дозволяє описувати процеси затухання потоків платежів банку, тобто процеси забезпечення поточних вимог та зобов'язань банком. Відповідно до цієї моделі, нові вимоги і зобов'язання не з'являються. До певної міри, МПЕ є різновидом **моделі розриву ліквідності** (maturity ladder). Згідно з останньою, розрив (gap), обчислюється як різниця між обсягами активів і пасивів, згрупованих згідно з принципом їх розподілу у часі, для майбутніх періодів. Фактично модель розриву ліквідності є дискретною, тому що вона не передбачає появи нових активів і пасивів. Зважаючи на це, накопичений розрив в цій моделі, власне, і трактується як прогноз ліквідних коштів банку. Недолік застосування даної моделі полягає в тому, що зміна величини розриву ліквідності в результаті потоку ліквідних коштів з одного часового періоду в інший, розпізнається моделлю як випадковий процес. Наведемо приклад: продовження позитного договору одним із вкладників банку, в рамках цієї моделі - це

відповідний процес, який буде задаватися певним ймовірнісним значенням. Однак, похибка прогнозу моделі розриву ліквідності у великому ступені свідчить від адекватності ймовірнісних оцінок.

Між тим, у реальному житті вимоги і зобов'язання постійно оновлюються. У 1997 році запропоновано *повну дискретну модель управління платіжним календарем*, яка враховує як погашення, так і появу нових вимог і зобов'язань [34]. Відзначимо, що дискретна модель - це модель, у якій кожний актив і пасив із дискретним терміном до погашення відслідковується окремо. Поряд із дискретною моделлю існує і *неперервна модель* [35]. В неперервній моделі відстежується динаміка розподілу активів і пасивів згідно з термінами їх погашення. Модель доцільно застосовувати якщо виконуються наступні умови:

- 1) нові вимоги і зобов'язання виникають щодня;
- 2) на кожен дату часового горизонту управління ліквідністю припадають такі часові активи і пасиви, що будуть погашені саме в цей день.

В таких моделях *дискретний платіжний календар* складається лише для дат, на які припадає погашення активів і пасивів, а *неперервний платіжний календар* - для кожного дня горизонту планування.

Режими ліквідності: вибір моделі банківської ліквідності залежно від масштабу банку. Перш ніж перейти до аналізу потреб ліквідності комерційного банку засобами математичного моделювання, необхідно встановити який з можливих режимів ліквідності є характерним для того чи іншого банку. Відомо, що режими ліквідності визначаються параметрами нових зобов'язань та вимог комерційного банку, а саме:

1. Як часто нові вимоги та зобов'язання з'являються на горизонті планування ліквідності;
2. Яка величина нових вимог та зобов'язань (менша, більша, співставна) в порівнянні з обсягами повернених банку коштів та резервами вільної готівки.

Окрім того, режим ліквідності визначається спектром строків погашення цих вимог та зобов'язань. Нові вимоги та зобов'язання можуть бути *перервними*, якщо на горизонті управління ліквідністю вони погашаються *не* щоденно. Або мати дискретний спектр строків погашення, тобто погашатися не щоденний день.

Використовуючи аналогію між рухом коштів та рідин у фізиці, можна запропонувати наступну класифікацію режимів ліквідності [37].

Ламінарний режим - платіжний календар у часі зміщується паралельно самому собі (рис. 3.1). Платіжний календар представляє собою одномірну хвилю Даламбера, що рівномірно рухається ліворуч по осі термінів погашення із швидкістю, яка дорівнює - 1. Знаючи початковий платіжний календар, можна легко визначити обсяг погашень у будь-який момент часу. Звідси випливає, що платіжний календар є детермінованим.

Детерміновані операції – це операції, які повністю визначаються умовами вже підписаних договорів (повернення кредитів, депозитів, цінних паперів тощо). Ці операції визначають детермінований платіжний календар.

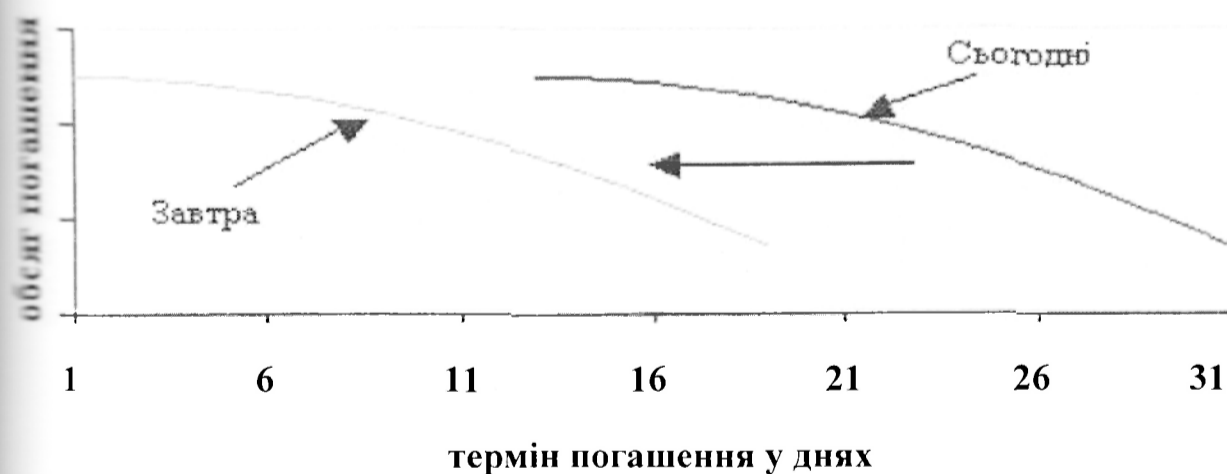

Рис. 3.1 Ламінарний режим динаміки платіжного календаря.

Турбулентний режим - платіжний календар постійно змінюється, «переміщується» у результаті появи нових термінових вимог і зобов'язань (рис. 3.2.). У цьому випадку платіжний календар є випадковим.

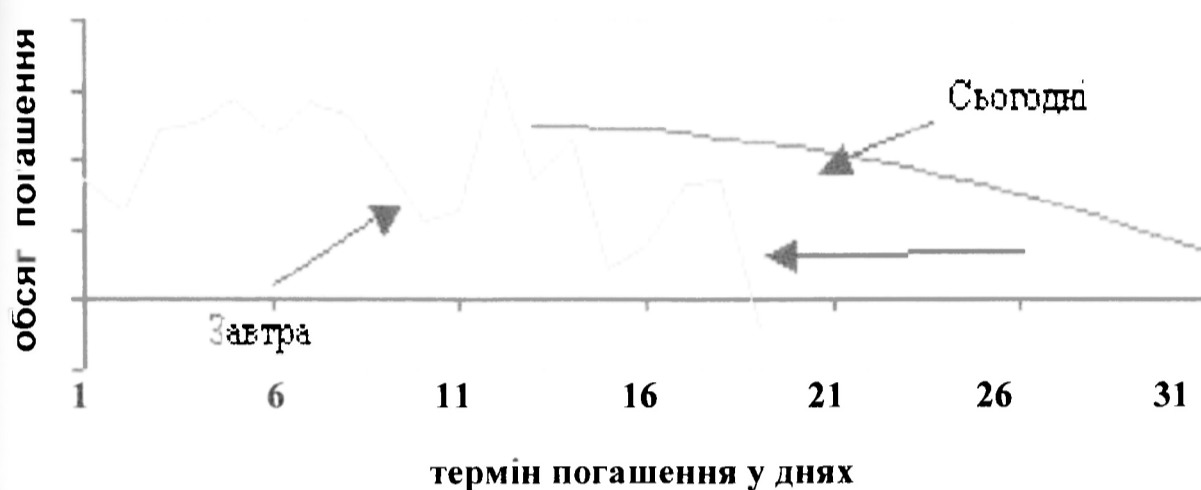

Рис. 3.2 Турбулентний режим динаміки платіжного календаря.

Випадкові операції - це поточні операції, які виникають в результаті підписання банком нових договорів (сьогодні) для задоволення потреб своїх клієнтів, тобто виникають в результаті виконання банком функції посередника між економічними суб'єктами. Обсяги та терміни на які підписуються нові договори будуть переважно випадковими. Отже випадкові операції збурюють детермінованість платіжного календаря, виступаючи його частиною (див. формулу 3.1). У цій формулі перший доданок - це детерміновані операції, другий - випадкові:

$$\text{ПКПД} = \text{ПКПОД} + \text{НВЗ}, \quad (3.1)$$

де **ПКПД** - платіжний календар поточного дня;
ПКПОД - платіжний календар попереднього дня;
НВЗ - нові вимоги та зобов'язання;

Перехідний режим - певні сегменти платіжного календаря з часом зберігаються, а інші змінюються в результаті надходження нових грошових коштів. (Рис. 3.3)

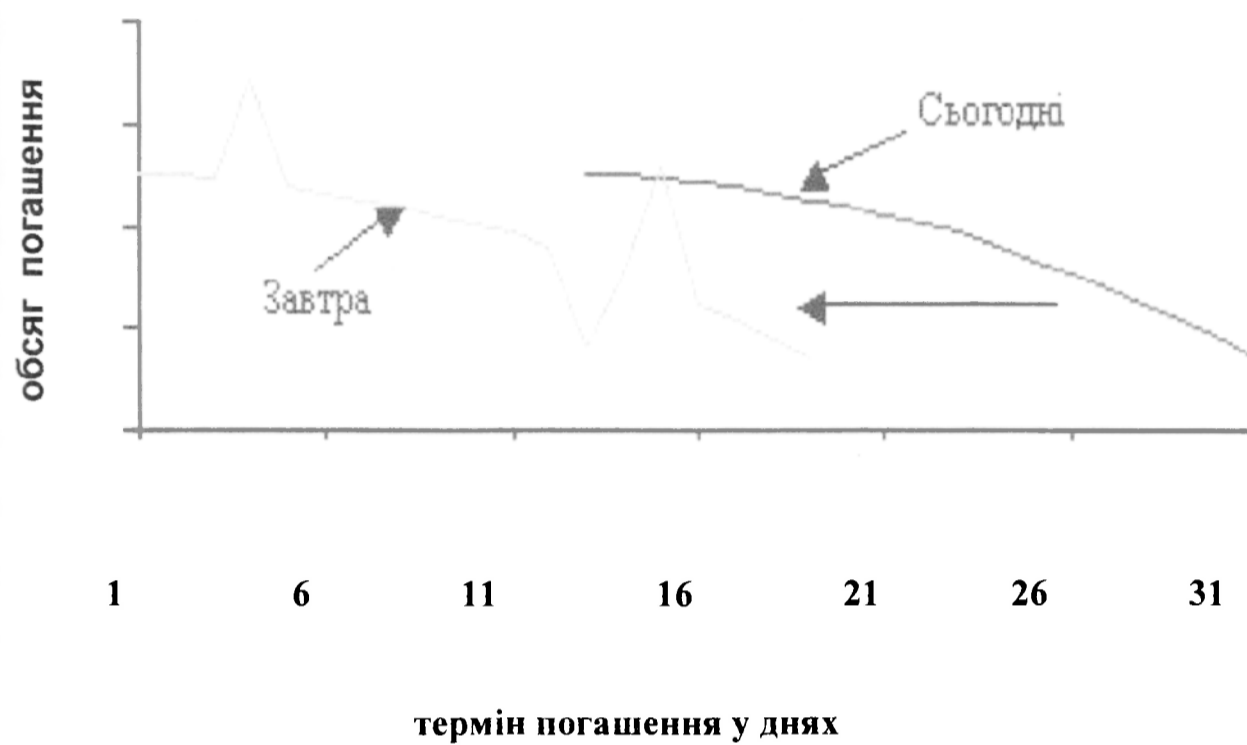

Рисунок 3.3 перехідний режим динаміки платіжного календаря.

Виходячи з вищенаведеної класифікації режимів ліквідності, класифікуємо типи управління ліквідністю, залежно від масштабу банку.

Для маленького банку існує природно спланований глобальний платіжний календар. Банк маленький і всі операції банку «на очах». Всі підрозділи маленького банку і навіть безпосередні виконавці знаходяться у тісному контакті. Це істотно спрощує процес управління миттєвою ліквідністю. Платіжний календар маленького банку дуже сильно нагадує детермінований, оскільки він практично цілком визначається вже укладеними договорами. Нові договори виникають рідко і незначно змінюють платіжний календар. Для аналізу такого банку зручно використовувати МПЕ, зокрема модель розриву ліквідності. Передбачуваність платіжного календаря дозволяє приймати обґрунтовані розрахунком рішення по управлінських операціях. Приклади оптимізаційних

підходів розрахунку обсягів і термінів управлінських операцій в умовах детермінованого платіжного календаря наведено в роботі [64].

Задача управління ліквідністю, значно ускладнюється, коли маленький банк переходить у розряд середніх банків: кількість операцій середнього банку істотно збільшується, проте випадковими їх називати ще рано. Платіжний календар часто змінюється. Без складання глобального календаря управління миттєвою ліквідністю, не говорячи вже про термінову ліквідність, стає проблематичним. Таким чином, фінансова стійкість середнього банку залежить від того, чи будуть докладеними зусилля у створенні глобального платіжного календаря. Адже середній банк у порівнянні з маленьким має організаційно та територіальне розгалужену структуру, проводить істотно більше операцій. Для того щоб зібрати дані про всі операції, банку необхідно мати у своєму розпорядженні управлінську інформаційну систему (management information system - MIS). Розв'язок задачі по визначенню параметрів управлінських операцій для цього випадку дотепер є невідомим. Таким чином ця проблема залишається маловивченою.

Далі банк продовжує свій розвиток і, подолавши "проблеми росту", стає великим. Ситуація з управлінням ліквідністю починає виглядати краще. Пояснюється це тим, що виконання величезної кількості трансакцій великим банком призводить до якісного стрибка в поведінці платіжного календаря та вільних коштів. Платіжний календар на горизонті планування стає цілком випадковим. Це дозволяє, в принципі, відмовитися від упорядкування глобального платіжного календаря. Який зміст складати сьогодні глобальний календар, якщо завтра він докорінно зміниться. За таких умов акцент управління ліквідності зміщується від управління платіжним календарем до управління вільними коштами як випадковим ресурсом. В останньому випадку необхідно знати лише статистичні характеристики поведінки вільних коштів банку. [78].

Підсумуємо вищенаведені висновки у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Режими ліквідності (L)

Масштаб банку	Модель ліквідності	Частота нових вимог та зобов'язань	Спектр строків погашення нових вимог	Кількість операцій	Частота зміни платіжних го	Режим (L)
Малий	МПЕ	Рідко	Дискретний	Мала	Рідко	Ламінарний
Середній	Дискретна модель	Періодично	Проміжний	Середня	Періодично	Перехідний
Великий	Неперервна модель	Щоденно	Неперервний	Велика	Щоденно	Турбулентний

Побудова повної моделі випадково функціонуючого банку та її аналіз.

Обґрунтування вибору моделі випадково функціонуючого банку

Модель випадково функціонуючого банку належить до класу неперервних повних моделей ліквідності [36].

Вже зазначалося, що повна модель відрізняється від інших альтернатив тим, що враховує в цілому усі операції, що їх здійснює банк з активами, пасивами та капіталом. Вона дає змогу розрахувати ймовірність втрати ліквідності банком-дебітором, та на її основі встановити ліміти кредитування для кожного з дебіторів, які працюють на фінансовому ринку. Адекватно встановлені ліміти на надані кредити - це значний крок в напрямку точного прогнозування потреб ліквідності. Зазначена модель має ряд переваг над методами, де певні вагові коефіцієнти встановлюються експертним шляхом. Щоб продемонструвати переваги повної моделі випадково функціонуючого банку для вирішення задачі встановлення лімітів кредитування (обчислення імовірності, що дебітор втратить

ліквідність), звернемося спочатку до альтернативного способу вирішення цього ж самого завдання: практики застосування синтетичних коефіцієнтів для встановлення лімітів кредитування.

Визначення лімітів кредитування за допомогою синтетичного показника можна виразити у таким чином:

$$\text{Limit} = \text{Equity} \frac{r}{100} \text{SC}, \quad (3.2)$$

де **Equity**- капітал дебітора,

SC - синтетичний коефіцієнт рейтингу дебітора,

r - певним чином обрана ставка ліміту (зазвичай 10%).

При такому підході за ліміт береться гранична сума кредиту, яку банк-кредитор може позичити банку-дебітору. При цьому, поза методом залишається питання, який загальний обсяг міжбанківських кредитів банк-кредитор може видати банкам дебіторам в цілому. Метод, заснований на використанні синтетичного коефіцієнту, не дає змоги оцінити обсяг можливих збитків від кредитної діяльності.

Отже, дана модель не дозволяє пояснити як видача кредиту позначиться на фінансовому стані (здоров'ї) комерційного банку, який дає кредити.

Використання вище наведеної формули для розрахунку лімітів, очевидно передбачає, що у разі банкрутства банку-дебітора, він погасить свої зобов'язання перед банком-кредитором у повному обсязі з частки капіталу, що залишиться після задоволення вимог усіх кредиторів. Отже очікується, що частка відшкодування проблемних кредитів внаслідок ліквідації, реструктуризації, продажу зобов'язань збанкрутілого банку становить 100%. Нажаль реалії життя переконують в тому, що процедура банкрутства дебітора триває приблизно 3 - 4 роки, а частка повернення боргів становить лише 5 % [37].

І останній недолік. Синтетичний коефіцієнт є інструментом лише відносного ранжирування фінансового стану банків за принципом "кращий - гірший". Він не може дати абсолютної оцінки фінансового стану банку через довільність у виборі

фінансових коефіцієнтів для аналізу, через суб'єктивізм при оцінці вагових коефіцієнтів та через присутність лінійної залежності між коефіцієнтами, що входять до його складу.

Наведених аргументів цілком достатньо, для того щоб зробити висновок, що спосіб встановлення лімітів кредитування за допомогою синтетичних коефіцієнтів, потребує (мінімум) вкрай стабільного інституційного середовища. Очевидно, що перехідний стан української економіки не дозволяє застосовувати таку модель.

Повна модель випадково функціонуючого банку, є справжньою "панацеєю" для комерційних банків країн з перехідною економікою та українських банків зокрема; вже вона позбавлена перерахованих недоліків, хоча і має власні межі застосування. Ця модель враховує всі операції, які банк проводить з активами, зобов'язаннями та капіталом. [37, 79, 80]. Опишемо її в наступному підрозділі.

Побудова повної моделі випадково функціонуючого банку.

Як і будь-яка модель, модель випадково функціонуючого банку спирається на певні припущення.

Припущення №1. Існує середня структура активів і пасивів, необхідна для його успішної діяльності при певній ринковій кон'юктурі. Ця структура балансу відповідає сталій практиці здійснення операцій даним банком; місцеві банку, яке він посідає на фінансових ринках. При цьому діяльність банку розглядається як цілеспрямована діяльність на підтримку необхідної структури активів і пасивів.

Припущення №2. Необхідна структура балансу реалізується у "випадковий" спосіб під дією ринкових та правових умов, що постійно змінюються. Для такого банку усі операції є випадковими. Випадковими є надходження і списання коштів із поточних рахунків клієнтів, видача і погашення кредитів, повернення і залучення депозитів, тощо.

Природно, що описаний вище банк є ідеалізованою моделлю банку, оскільки реальний банк завжди має планові, регулярні грошові потоки, наприклад, сплата

податків, надходження процентів за кредити і за цінними паперами тощо. Проте, чим більше трансакцій проводить банк і чим більші масштаби його діяльності - тим більш органічно він буде вписуватися у запропоновану модель випадково функціонуючого банку (турбулентний платіжний графік). Отже, наслідком припущення 2 буде те, що досліджується великий за масштабами діяльності банківський інститут. Зважаючи на це, будемо вважати, що при випадковому проведенні операцій дата валютування, обсяг угоди, термін угоди є випадковими величинами. Відповідно і залишки на балансових рахунках, на яких відбиваються ці операції будуть випадковими.

Припущення №3. Нехай банк має N статей у балансі, а поведінка залишків x_i^t ; коштів, що відносяться до i -ї статті балансу, підпорядковуються нормальному закону розподілу. Відзначимо, що залишки статей балансу можуть бути і взаємозалежними. Випадкова поведінка залишків x_i^t , що відносяться до i -ї статті балансу, цілком описується двома характеристиками - середнім значенням μ_i і стандартним відхиленням σ_i , що визначаються за такими формулами:

$$\mu_i = \frac{1}{T} \cdot \sum_{t=1}^T x_i^t, \quad (3.3)$$

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{1}{T-1} \sum (x_i^t - \mu_i)^2}, \quad (3.4)$$

T - це кількість спостережень (робочих днів, місяців, кварталів тощо);

x_i^t - залишок на i -й статті балансу у t -й робочий день.

Припущення №4. Головна ідея розробленого підходу полягає в тому, що поведінка банку в майбутньому буде подібною до поведінки банку в найближчому минулому. Іншими словами, характер проведення операцій банком в майбутньому буде подібний до характеру проведення операцій у минулому. Вся історія проведення операцій зберігається у балансі. Тому, досліджуючи історію балансів банку протягом обраного періоду можна спрогнозувати його фінансовий

стан на найближчий період у майбутньому. Вочевидь, що історія угод, які зберігаються в балансах, краще будь-яких експертних оцінок характеризує якість менеджменту в банку.

Припущення №5. Будемо вважати, що банкрутство банку настає тоді, коли високоліквідних активів не вистачає для виконання поточних зобов'язань банку. При цьому передбачається, що банк стає банкрутом внаслідок низки несприятливих подій: непередбаченого відпливу депозитів, раптової видачі кредитів тощо.

Для того, щоб спрогнозувати стан високоліквідних активів, із основного рівняння балансу виведемо залишки високоліквідних активів x_i .

$$x_i = \sum_{i=2}^N (a_i \cdot x_i). \quad (3.5)$$

Коефіцієнти a фактично є ваговими коефіцієнтами на зразок тих, що використовуються в моделі синтетичного коефіцієнта. Проте для того, щоб визначити їхнє значення, потрібно знати єдине: відноситься i -та стаття балансу до активів чи до пасивів. Якщо i -та стаття відноситься до активів, то $a_i = -1$, якщо до пасивів, то $a_i = 1$. Модельне банкрутство банку настає тоді, коли

$$x_i < 0. \quad (3.6)$$

Внаслідок того, що всі залишки на статтях балансу підпорядковуються закону нормального розподілу, очікуваний (середній) залишок високоліквідних активів, які має банк, дорівнює

$$\mu_i = \sum_{i=2}^N (a_i \cdot \mu_i). \quad (3.7)$$

μ - середнє арифметичне значення (математичне сподівання) залишків i -ї статті балансу.

Стандартне відхилення залишку високоліквідних активів від середнього зручно записати у такій формі:

$$\sigma_{\Sigma} = \sqrt{\sum_{i=2}^N \sigma_i^2 + 2 \sum_{i=2}^N \sum_{j=2}^N (a_i \cdot a_j \cdot \sigma_i \cdot \sigma_j \cdot \rho_{ij})} \quad (3.8)$$

Для $i = j$, де ρ_{ij} - коефіцієнт кореляції залишків i - та j - статей балансу σ_i, σ_j - стандартні відхилення i -ї та j -ї статей балансу від своїх середніх значень. Для обчислення другого доданка під коренем підсумовування необхідно проводити за незбіжними індексами.

Перший доданок під коренем характеризує несистематичний ризик, пов'язаний з мінливістю (волатильністю) окремих статей балансу. Другий доданок під коренем визначає ризик, пов'язаний із взаємною залежністю статей активів та пасивів між собою. Прикладом таких операцій може бути зарахування позик безпосередньо на поточний рахунок клієнта. Зауважимо, що другий доданок у формулі (3.8) є завжди від'ємним, тобто внутрішньо банківські операції, не супроводжувані реальним рухом коштів, зменшують ризик ліквідності (бо гроші тимчасово залишаються у банку).

Банк втрачає свою ліквідність і, як наслідок, може збанкрутувати, якщо значення високоліквідних активів буде від'ємним (формула 3.6). Адже втрата платоспроможності, фінансової стійкості і врешті-решт банкрутство починається саме з втрати ліквідності. Імовірність того, що банк втратить ліквідність (збанкрутує), визначимо за формулою:

$$P\{x_i < 0\} = \Phi\left(-\frac{\mu_i}{\sigma_i}\right) = \Phi(z), \quad (3.9)$$

де $\Phi(z)$ - інтегральна функція нормального розподілу. Імовірність банкрутства $P\{x < 0\}$, або просто P , пропонується використовувати як кредитний рейтинг. Власне, імовірність банкрутства (втрати ліквідності), банку є оцінкою фінансового стану банку в цілому. Вона природно нормована і фактично є синтетичним коефіцієнтом, але одержаним з повної моделі випадково

функціонуючого банку, В контексті переваг щойно наведеної методики, варто зазначити, що *P*-рейтинг, на відміну від синтетичного коефіцієнта, дає змогу отримати абсолютну оцінку фінансового стану банку. Зазначимо, що набір статей балансу залежить від обраного рівня деталізації балансу. Чим більш деталізовано статті балансу тим більш точно модель враховує інформацію про концентраційні ризики діяльності банку. Нажаль, банки аутсайдери не мають доступу до деталізованих балансів. Максимум на який вони можуть розраховувати це баланс 4-го порядку.

Приклад застосування повної моделі випадково функціонуючого банку в розрахунках *P*-рейтингу.

P-рейтинг, або рейтинг кредитоспроможності (ліквідності) банку зручно розраховувати використовуючи повну модель випадково функціонуючого банку. Для цього наведемо конкретний приклад.

В таблиці 3.2 наведено згруповані статистичні дані історії балансів банку "X" за 30 робочих днів. Таблиця 3.2 містить такі синтетичні статті балансу як: високоліквідні активи (ВА), робочі активи (РА), основні засоби (ОЗ), інші активи (ІА), зобов'язання до запитання (ЗЗ), термінові депозити (ТД), інші пасиви (Ш) і капітал (К). Припустимо, що статті балансу є незалежними, а решта припущень моделі виконуються автоматично.

Таблиця 3.2

Статистичні дані історії балансів банку "X" за 30 банківських днів в тис.грн

День	(ЗЗ)	(ТД)	(ІА)	(К)	(РА)	(ОЗ)	(ІА)	(ВА)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	29544,45	68904,00	12465,50	50473,98	101178,90	30000,00	11020,32	19188,71
2	48354,21	63123,00	12465,50	48127,65	63412,18	30000,00	10413,93	68244,25
3	35123,14	62179,00	12465,50	47179,68	94317,45	30000,00	9880,92	22748,95
4	47875,28	65232,00	10963,36	54486,58	109419,73	30000,00	9878,44	29259,05

1	2	3	4	5	6	7	8	9
5	47542,64	67426,33	12465,50	48547,35	80452,8 4	30000,00	10257, 12	55271,8 6
6	35196,48	64415,33	8359,87	49167,78	84186,4 3	30000,00	9863,5 6	33089,4 7
7	46327,27	54914,00	12345,35	47265,36	90587,4 2	30000,00	9861,0 8	30403,4 8
8	29124,53	64558,00	12345,35	56127,28	103183, 1	30000,00	9885,8 8	19086,1 3
9	32979,71	52183,00	8987,65	52489,55	70127,1 8	30000,00	11231, 73	35281,0 0
10	41279,32	64978,00	11695,25	51861,87	60248,1 9	30000,00	9878,4 4	69687,8 1
11	49567,11	60112,00	11569,46	56842,36	93456,5 6	30000,00	9890,8 4	44743,5 3
12	41614,29	56158,00	9873,78	53791,12	98459,4 1	30000,00	11086, 96	21890,8 2
13	43654,28	64710,00	8049,28	49872,94	98247,7 2	30000,00	9873,4 8	28165,3 0
14	28231,47	68913,00	7375,98	47258,56	73458,7 8	30000,00	9893,3 2	38426,9 1
15	40356,14	65920,83	10985,54	53687,14	109584, 21	30000,00	10312, 73	21052,7 1
16	33670,29	61013,00	7009,78	49657,12	65327,2 7	30000,00	9883,4 0	46139,5 2
17	39340,11	58972,00	7987,35	50982,78	107057, 20	30000,00	9710,7 0	10514,3 4
18	48284,43	56178,00	10245,23	47429,35	110573, 74	30000,00	9523,8 4	12039,4 3
19	41775,61	55816,00	9847,00	54269,00	109874, 50	30000,00	9336,9 8	12496,1 3
20	41984,73	59715,00	11869,60	49968,14	108474, 29	30000,00	12798, 23	12264,9 5
21	48280,19	61491,00	9535,56	51284,45	106234, 27	30000,00	10121, 21	24235,7 2
22	48296,13	55294,00	7864,98	49872,94	109687, 70	30000,00	8981,4 5	12658,9 0
23	28356,24	54601,00	9329,00	53791,12	65327,2 7	30000,00	8527,7 0	42222,3 9
24	40983,22	53009,00	9329,00	48759,25	71189,8 7	30000,00	11584, 54	39306,0 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
25	32757,29	58371,00	9329,00	54573,38	104256,00	30000,00	10023,75	10750,92
26	47340,26	63520,00	9136,56	56037,23	81543,78	30000,00	9888,36	54601,91
27	39296,14	63536,00	8632,17	48127,65	108726,50	30000,00	8127,16	12738,30
28	28568,71	58003,00	12235,32	47429,35	60581,27	30000,00	9123,72	46531,39
29	33978,23	60894,00	7118,35	48738,86	62258,70	30000,00	7506,27	50964,47
30	47674,14	52374,00	6361,44	50982,78	99457,12	30000,00	9543,45	18391,79
M	40160,527	60085,463	9941,440	51183,051	90029,654	30000,000	9930,317	31410,511
Std	7246,4230	11231,340	1936,254	3114,308	18230,688	0,000	1001,776	22922,980

Запишемо рівняння для залишків високоліквідних активів використовуючи формулу 3.5, а потім побудуємо графік коливань високоліквідних активів (остання колонка табл. 3.2):

$$BA = 33 + TД + IP + K - PA - O3 - IA. \quad (3.10)$$

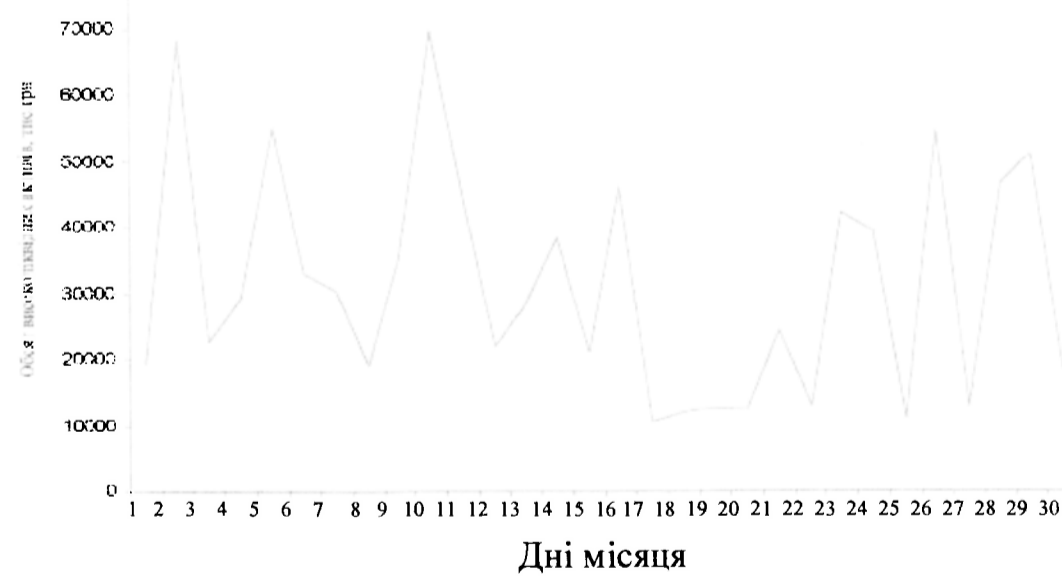

Рис. 3.4 Графік коливань високоліквідних активів.

Неважко бачити, що даний графік коливань високоліквідних активів відповідає турбулентному платіжному календарю. Отже модель яку буде побудовано є неперервною. Розрахуємо середні (очікувані) залишки ВА згідно з формулою (3.7):

$$\begin{aligned} \mu_{BA} &= \mu_{ЗЗ} + \mu_{ТД} + \mu_{П} + \mu_{К} - \mu_{РА} - \mu_{ОЗ} - \mu_{ІА} = \\ &= 40160,527 + 60085,463 + 9941,440 + 51183,051 - 90029,654 - 30000,000 - \\ &- 9930,317 = 31410,511 \text{ тис. грн} \end{aligned} \quad (3.10)$$

Розрахуємо стандартне відхилення залишків ВА (формула (3.8)). Оскільки, згідно з припущенням, статті балансу є незалежними і $p_{ij} = 0$ для $i \neq j$, то формула (3.8) приймає вигляд зручний для розрахунків:

$$\begin{aligned} \sigma_{BA} &= \sqrt{\sigma_{ЗЗ}^2 + \sigma_{ТД}^2 + \sigma_{П}^2 + \sigma_{К}^2 + \sigma_{РА}^2 + \sigma_{ОЗ}^2 + \sigma_{ІА}^2} = \\ &= \sqrt{7146,129^2 + 11231,340^2 + 1936,254^2 + 3114,308^2 + 18230,688^2 + 0^2 + 100176^2} = \\ &= 22922,980 \text{ тис. грн} \end{aligned} \quad (3.11)$$

На даному етапі, усі проведені розрахунки дозволяють нам оцінити імовірність банкрутства банку. Нагадаємо, що модельне банкрутство банку настає тоді, коли $x_T < 0$. Це загальний випадок банкрутства. В термінах даного прикладу $x_T = BA$. імовірність настання події, коли обсяг високоліквідних активів (ВА) комерційного банку "X" буде меншим від нуля, можна знайти використовуючи таблицю нормального закону розподілу. Перш ніж скористатися таблицею нормального розподілу, пронормуємо випадкову величину ($BA=0$), беручи до уваги той факт, що $\mu_{BA} = 31410,511$ тис. грн., а $\sigma_{BA} = 22922,980$. В результаті операції нормування, дістанемо величину T придатну для роботи з таблицею нормального розподілу:

$$\sigma T = \frac{0 - \mu_{BA}}{\sigma_{BA}} = \frac{-31410,511}{22922,980} = -1,37026 \quad (3.12)$$

Використовуючи властивість симетричності функції нормального розподілу, знайдемо імовірність втрати ліквідності банком (P -рейтинг банку "X"):

$$\begin{aligned} P - \text{рейтинг банку "X"} &= P(BA < 0) = P(T < 1,37026) = P(T > 1,37026) = \\ &= 0,5 - 0,4147 = 0,0853 = 8,53 \% \end{aligned} \quad (3.13)$$

Практичне застосування отриманого результату

Імовірність банкрутства банку "X" дозволяє банкам-контрагентам об'єктивно оцінювати результати та наслідки своєї співпраці з ним. Продемонструємо це на прикладі того, як банк-кредитор, знаючи P -рейтинг банку "X" оцінюватиме можливість відкриття кредитної лінії цьому банку і в якому обсязі.

За рівнем прийнятних потенційних втрат, встановлених банком для себе, або за обсягом сформованого резерву під можливі збитки від кредитної діяльності (що те ж саме), ліміти за операціями кредитування можна розраховувати за такою формулою:

$$\text{Limit} = \frac{CP}{P(1-R)}, \quad (3.14)$$

де CP - резерв під можливі збитки за кредитами або рівень допустимих втрат, встановлений банком для себе на певний строк,

P - імовірність банкрутства банку "X" протягом визначеного терміну,

R - частка відшкодування проблемних кредитів.

У формулі (3.14) залишається лише один невідомий параметр - R . Частка R відшкодування кредитів пов'язана з двома способами:

1. відшкодування за рахунок стягнення на майно, що перебуває у заставі;
2. відшкодування за рахунок коштів, що залишилися від ліквідації, реструктуризації, продажу зобов'язань збанкрутілого банку.

У першому випадку частка R відшкодування кредитів більш-менш визначена. До другого випадку зробимо зауваження. У даний час в Україні немає

аналітично-інформаційних служб, що збирають і аналізують інформацію про частку відшкодування зобов'язань збанкрутілих банків.

Припустимо, що банк-кредитор з прийнятною достовірністю визначає величину R . В цьому разі використавши P -рейтинг банку "X" (отриманого згідно з повною моделлю випадково функціонуючого банку) у формулі (3.14), банк-кредитор має можливість ретельного визначення рівня своїх потенційних втрат від кредитної діяльності. Отже, застосування вищеописаного підходу поширює рамки контрольованого кредитором ризику, дозволяючи йому займатися успішним плануванням власної ліквідності. Останній момент, як відомо, дуже тісно пов'язаний з величиною банківського прибутку.

Втім, інформація щодо ймовірності банкрутства банківських контрагентів дає змогу встановити не тільки граничні обсяги кредитування, але й граничні терміни розміщення кредитів, тобто виявити часову структуру кредитних ризиків. Не викликає жодних сумнівів доцільність застосування P -рейтингів в управлінні кредитним портфелем, плануванні резервів під можливі збитки від кредитної діяльності, а також прогнозуванні рівнів ставок міжбанківського кредитування [40].

3.3. Впровадження новітніх технологій для забезпечення фінансової стійкості банку.

Після проголошення незалежності Україна зіткнулася з багатьма труднощами, що були спільними для усіх пострадянських республік, в тому числі і в банківській справі [81, 82]. Подолання багатьох з них забезпечило вихід України на позитивну економічну динаміку, що вимагає надійного фінансового забезпечення потреб соціально-економічного розвитку. В умовах ринкової економіки, підвалини якої закладені в Україні, основою мобілізації і розміщення фінансових ресурсів є фінансовий ринок. Зокрема банківська система,

незважаючи на обмежений ресурсний потенціал, в цілому являє собою дієздатний механізм. Його подальший розвиток неможливий без залучення новітніх

банківських технологій особливо пов'язаних з переходом до безготівкових розрахунків [83-85]., про що й піде мова нижче.

Сучасні банківські технології направлені на перехід від екстенсивних шляхів розвитку комерційних банків до інтенсивних. Інтенсифікація шляхів розвитку банківської галузі можлива лише за умов активного удосконалення існуючих та впровадження новітніх технологій і систем, що передбачає якісне зростання інфраструктури банку та розширення списку банківських послуг.

Основним напрямком в розвитку сучасної банківської сфери є послуги, пов'язані з пластиковими картками та Інтернетом [92, 93]. Пластикові картки мають ряд переваг в порівнянні з іншими видами безготівкового розрахунку та з готівкою. Картки дають можливість банкам надавати свої послуги в режимі самообслуговування протягом 24 годин на добу [92].

Найперспективніший спосіб надання електронних банківських послуг - через систему Інтернет [97]. Але наші банки в цьому напрямку роблять лише перші кроки. В українському каталозі системи Інтернет інформаційного центру "EL Visti" зареєстровано дуже мало банківських серверів. У міжнародному каталозі Qualisteam, який містить інформацію про Веб-сторінки понад 3000 банків зі 100 країн світу, згадується лише про чотири українські банки [86].

Одним з важливих етапів розвитку платіжної системи України стає впровадження системи безготівкових розрахунків населення за товари та послуги, які виконуються за допомогою платіжних карток **Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП)** [88, 89, 95]., а також новітня розробка в банківській системі України – система термінових переказів, яка почала діяти в 2001 році [91]. Слід зауважити, що впровадження новітніх технологій і систем не є самодостатнім процесом, а лише однією з можливостей залучення додаткових грошових потоків. Особливу роль у цьому процесі відіграють карткові технології НСМЕП [98-100].

Ідея створення в Україні Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) виникла більше ніж п'ять років тому, коли Національний банк України затвердив концепцію системи електронних розрахунків за товари та послуги в Україні. Цей документ передбачав реалізацію концепції в два етапи. Перший – створення системи електронних платежів (СЕП) між юридичними особами. Другий – впровадження системи електронних розрахунків за участю фізичних осіб. Перший етап був досить швидко і успішно реалізований, і сьогодні Україна має, за оцінками більшості банкірів, одну з самих ефективних СЕП в Європі. Другий етап значно розтягнувся у часі. Спочатку розробку програми для її реалізації було доручено Національній академії наук, що на той час не володіла інформацією, тому розроблений проєкт не був підтриманий. В вересні 1995 року було засновано ЗАТ “Укркарт”, однак ця установа також не була в змозі виконати цей проєкт, тому що стратегія роботи не була вірно обрана, а фінансування було обмеженим. Тому в 1997 році усю ініціативу взяв на себе Національний банк України.

Національна система масових електронних платежів – це внутрішня багатомітентна платіжна система, в якій розрахунки за товари та послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою банківських платіжних смарт-карток за технологією, що розроблена Національним банком України (НБУ).

Метою створення НСМЕП є розроблення та впровадження в Україні відносно дешевої надійно захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків, яка в основному розрахована на роботу в режимі "off-line". З впровадженням НСМЕП громадяни України матимуть змогу оплачувати товари і послуги у безготівковій формі за допомогою смарт-карток, а також зберігати і накопичувати заощадження у банках на поточних і карткових рахунках [85]. Таким чином, можна очікувати не лише значного розширення можливостей банківської системи України завдяки додатковому залученню коштів населення, а

ї забезпечення завдяки роботі НСМЕП *додаткових прибутків* громадян у вигляді відсотків по залишках на їхніх банківських рахунках. Окрім того, технологією НСМЕП передбачено також широке застосування платіжних карток юридичними особами - корпоративні та бізнес-картки.

Основні цілі побудови Національної системи масових електронних платежів можуть бути сконцентровані у наступних положеннях:

- * розширення послуг населенню у банківській сфері;
- залучення коштів населення до банківської системи, що дозволить їх використання для розвитку економіки країни;
- зменшення витрат на підтримку готівкового грошового обігу в Україні шляхом переведу щонайбільшої його частини в безготівковий;
- досягнення світового рівня у сфері безготівкових розрахунків за товари та послуги;
- надійніший захист від зловживань юридичними особами (наприклад, шляхом приховання коштів від оподаткування), а значить збільшення надходжень до бюджету.

Поставлені цілі можна вважати в основному досягнутими, якщо 30-40% готівкового обігу буде замінено на безготівковий. Для цього, враховуючи світовий досвід, в Україні має бути емітовано не менше 10 мільйонів платіжних карток НСМЕП, функціонувати щонайменше 100 тис. точок обслуговування: платіжних терміналів у торгівлі, на транспорті, в сфері послуг, банківських терміналів та банкоматів в банках.

Концепція побудови НСМЕП враховує можливість використання картки НСМЕП як технічного засобу для забезпечення електронної комерції; сервісних пільг у торгівлі; обслуговування пільгових категорій населення; страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів перед третіми особами; послуг в страховій медицині; розрахунків за паливно-мастильні матеріали та ін..

Учасниками НСМЕП є юридичні або фізичні особи – суб'єкти відносин, що зникають при здійсненні розрахункових операцій за допомогою платіжних карток НСМЕП: Розрахунковий банк, Головний процесинговий центр, Регіональний процесинговий центр, банки – члени НСМЕП, власник платіжних карток, підприємства торгівлі та послуг тощо.

Функції Розрахункового банку НСМЕП виконує Національний банк України. Функції Головного процесингового центру виконує Центральна розрахункова палата НБУ.

Національна система масових електронних платежів має усі привабливі риси для її інтенсивного впровадження та розвитку. З одного боку, продукти НСМЕП не потребують великих коштів для обслуговування, тому вони можуть бути використані клієнтами з мінімальним доходом; з іншого боку вони достатньо технологічні та зручні, щоб привабити клієнтів з середнім та високим достатком. Однак приєднання до системи крупних банків йде нижче очікуваних темпів. Це пов'язане з тим, що більшість крупних банків вже вклали гроші в центри обслуговування міжнародних карток, і тепер вагаються – чи варто витратити кошти на ще одну платіжну систему. Вони б скоріше приєднувалися до НСМЕП, якщо національна картка за своїми стандартами була сумісна з продуктами міжнародних систем. Але останні збираються остаточно перейти на чіп-технології лише до 2005 року.

В роботі [101] висловлено думку, що НБУ та VISA International вже домовились про співпрацю з метою введення єдиних технологій по смарт-картках [102]. А поки що НБУ на першому етапі робить ставку на банки, не обтяжені вкладеннями в міжнародні платіжні системи. Такі банки більш мобільні та оперативні в прийманні рішень, а також більш схильні до інновацій.

Ще один плюс на користь НСМЕП – підтримка держави. Хоча НБУ навряд чи буде вдаватися до таких директивних авторитарних прийомів, як змінення порядку ліцензування торгівельної діяльності в частині обов'язкового встановлення терміналів для прийому національної картки, та він може

пролобіювати деякі податкові пільги для торговців, що встановлюють такі термінали.

Одним із перших в Україні повноправним членом НСМЕП 5 січня 2001 року став АКБ "Імексбанк". В одеському регіоні він був першим серед самостійних банків і був обраний НБУ пілотним банком національної смарт-карткової системи в цьому регіоні [95].

Такий статус і довіру НБУ АКБ "Імексбанк" отримав завдяки своїм попереднім успіхам. АКБ "Імексбанк" належить до категорії крупних банків України і має ліцензію №157 від 30.11. 2000 року на право здійснення 27 видів банківських операцій. Це найбільш повна ліцензія серед одеських банків. Капітал АКБ "Імексбанк" на 01.11.2001 року складав 52,4 млн. грн. Банк має філіали в містах.: Києві, Рівне, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Миколаїв та 25 філіалів в Одесі та області. Місце АКБ "Імексбанк" в рейтинзі Асоціації українських банків показує інтенсивну динаміку росту банку та лідируючу позицію в Одеському регіоні. АКБ "Імексбанк" постійно виконує усі економічні нормативи, впроваджені НБУ, що свідчить про стаке фінансове положення та гарантує платоспроможність банку. Серед засновників АКБ "Імексбанк" підприємства та фірми, що реально працюють в Одесі та Україні.

АКБ "Імексбанк" сприяє реформуванню економіки України, спрямовуючи кошти акціонерів та вкладників банку в реальний сектор економіки України. Завдяки успішному менеджменту АКБ "Імексбанк" користується довірою клієнтів, кількість яких постійно збільшується: на 01.01.2002 року серед клієнтів банку налічується понад 15000 фізичних та 2000 юридичних осіб. Стабільне зростання кількості клієнтів обумовлене, в першу чергу, високою якістю запропонованих клієнтам послуг, а по-друге, постійним розширенням їх асортименту. За таких умов вибір АКБ "Імексбанк" пілотним банком по впровадженню НСМЕП в Одеському регіоні є цілком закономірним.

АКБ "Імексбанк" пропонує своїм клієнтам крім традиційних послуг ще й такі, як операції з банківськими металами, запровадження системи масових

електронних платежів, європейських карткових систем та Internet – banking, за допомогою якого клієнт отримує можливість знаходячись в будь-якій точці земної кулі в будь-який час керувати своїм рахунком через Internet [97].

Одеський регіон завжди вважався культурним та торговельним центром півдня України, що дуже сприятливий до введення нових технологій та послуг. Розвиток карткового бізнесу був зумовлений багатьма факторами, головний з яких – відносно великий прошарок потенційних клієнтів карткових систем: іноземні туристи та місцеві мешканці, що завжди проявляли велику зацікавленість до інновацій, особливо в сфері розрахунків. Саме розвиток торговельної сфери зумовив появу регіональної системи масових електронних платежів (РСМЕП) [103].

В 1998 році в Одеській області було введено в експлуатацію РСМЕП із застосуванням пластикових чіп-карток. В Одеській РСМЕП використовується 2 типи карток: електронний чек та електронний гаманець. Для зчитування з них інформації заплановано масовий випуск кишенькових чекерів.

РСМЕП була презентована Одеським обласним управлінням Національного банку України, фірмою “Аверс-процесінг”, головним регіональним управлінням Промінвестбанку, дирекцією Укрсоцбанку та комерційним банком “ФЕБ”. Особливість цієї розрахункової системи полягає у наявності розрахункового банку, створеного на базі Одеського обласного управління НБУ. Він дає змогу здійснювати операції між усіма банками – учасниками системи, та забезпечувати певні гарантії її надійності.

Основне програмно-технічне ядро системи було розроблене відомою німецькою фірмою “Гізеке та Девріент”. Спочатку цей продукт не враховував усіх особливостей банківської платіжної системи України. Тому виникла певна потреба адаптувати програмні засоби, а також організувати додаткову систему електронного захисту, яка б відповідала вимогам НБУ.

Напрацьований досвід організації взаємодії комерційних банків і розрахункового банку НБУ в багатомітентній регіональній системі дозволив

прискорити впровадження державної системи масових платежів із використанням пластикових чіп-карток.

В основі концепції НСМЕП лежить ідеологія масового використання національних карт з метою запровадження безготівкового грошового обігу для оплати населенням товарів та послуг. Згідно до указу Президента України [104] бюджетні організації повинні перейти на безготівкову форму розрахунків до 1 січня 2002 року. Для цього на кожного співробітника бюджетної організації відкривається рахунок, з якого він повинен отримувати заробітну плату. На таку ж систему поступово переходять і не бюджетні підприємства.

Впровадження зарплатних проектів виконує в суспільстві дуже важливі функції. По-перше вони створюють інфраструктуру для розвитку повноцінного карткового бізнесу, а по-друге відіграють значну соціальну роль, готують основу для подальшого розвитку сучасних видів банківських послуг, в тому числі і Інтернет-банкінгу. Саме зарплатні проекти переводять значну частину населення в категорію “охоплених банками” (banked population). Досвід країн, які успішно впроваджують новітні банківські технології свідчить, що саме реалізація зарплатних проектів сприяє розширенню клієнтської бази банків. Наприклад, в Естонії, яку вважають країною номер один по охопленню мешканців системами банківського самообслуговування (на півтора мільйона мешканців в 2001 році припадало 760 банкоматів), 80% усіх трансакцій відбувається електронним шляхом [105].

Пластикова платіжна картка діє на всій території України і має усі можливості та переваги останніх досягнень в сфері банківських технологій. Вона дозволяє реалізовувати зарплатні проекти, розрахунки по комунальних платежах, а також забезпечувати високий рівень надійності та безпеки фінансових операцій, що здійснюються за допомогою карток. Гроші, що знаходяться на банківському картковому рахунку вкладника, щодобово приносять прибуток у вигляді відсотків (24% річних), які банк перераховує на суму залишків коштів на рахунку.

АКБ “Імексбанк” у рамках пілотного проекту НСМЕП розробив технологію

автономного процессинга, реалізував зарплатні проекти для співробітників свого головного офісу, співробітників 25 міських та районних філіалів, а також для 35 організацій – клієнтів, серед яких найбільші Вузи міста: Політехнічний університет, Економічний університет, Морська Академія та ін. Таблиця 3.3. ілюструє динаміку емісії пластикових карток АКБ “Імексбанк” у другій половині 2001 та на кінець 2002 року.

Таблиця 3.3

Емісія пластикових карток АКБ “Імексбанк” у 2001 р.

Липень 2001	Серпень 2001	Вересень 2001	Жовтень 2001	Листопад 2001	Грудень 2001	Грудень 2002
115	578	585	1100	1758	5394	37785

Дані наведені в таблиці 3.3 свідчать про стрімке зростання кількості клієнтів АКБ “Імексбанк”, охоплених зарплатним проектом. На кінець 2002 року кількість емітованих карток зросла майже в сім разів.

Про позитивні тенденції по залученню коштів населення у банківський обіг свідчить таблиця 3.4, що враховує середні залишки по рахунках за той же термін, що і таблиця 3.3.

Таблиця 3.4

Середні залишки по рахунках АКБ “Імексбанк”у 2001.

	Червен ь 2001	Липен ь 2001	Серпен ь 2001	Вересен ь 2001	Жовтен ь 2001	Листоп. 2001	Груден ь 2001	Груден ь 2002
2620	11028,8	21001,7	32585,5	52109,6	65238,3	78594,9	147378,2	317997,86
Чек		175,8	235,6	436,86	603,87	760,65	9626,87	106374,7
Гама- -нець		71,1	151,8	223,18	225,65	440,58	1112,56	4378,6

Позитивні зрушення у впровадженні НСМЕП відбилися і на обігу залучених АКБ “Імексбанк” коштів, що відображено в таблиці 3.4

У рамках реалізації пілотного проекту в головному офісі АКБ “Імексбанк” та філіалах банку встановлено 30 банківських сервісних терміналів НСМЕП. Ці термінали одночасно можуть використовувати один телекомунікаційний канал для роботи в автоматизованій банківській системі і в НСМЕП, що вигідно відрізняє їх від задіяних в інших банках.

АКБ “Імексбанк” першим серед членів НСМЕП провів установку, тестування та запуск банкоматів в місцях, розташованих на значній відстані від головного офісу, а саме, в містах Котовськ та Балта. Для цього були задіяні реальні телекомунікаційні засоби: канали Укртелекома та устаткування Національної мережі передачі даних УкрПак. Таким чином населення північних, віддалених від обласного центру, районів отримало змогу користуватися таким сучасним засобом платежів, як національна смарт-карта для отримання готівки, оплати товарів та послуг, в тому числі і комунальних платежів.

Окремо слід сказати про функціонування спільного проекту АКБ “Імексбанк” та ТОВ “Герц”, яке здійснює збирання комунальних платежів в цілому по місту, по автоматизованому прийому комунальних платежів за допомогою смарт-карток. Першим етапом цього проекту є використання карти в режимі ідентифікатора платника комунальних послуг, а другим – оплата комунальних послуг за допомогою платіжних інструментів національної смарт-картки. В такому режимі працюють всі пункти прийому комунальних платежів міських відділень АКБ “Імексбанк”.

Кількість емітованих АКБ “Імексбанк” пластикових карток перевищила 15 тисяч. Відповідно, на таку масу проемітованих карток одночасно з організацією термінальної мережі банк активно розвиває еквайрінгову мережу в торгових та сервісних підприємствах міста. Вона вже охоплює торгову мережу фірми “Одеський каравай”, супермаркетів “Таврія”, аптек фірми “Фармація”,

гіпермаркет “Рорус”, автозаправні станції та ін.

АКБ “Імексбанк” започаткував в Одесі такий вид еквайрінгу як сплата різних зборів, орендних платежів на міських ринках, серед яких найбільший будівельний ринок південного регіону – ринок “Маліновський”. Особливо цікавий досвід використання мобільного термінального устаткування в специфічних умовах міських ринків.

Карткова форма розрахунків – найбільш раціональний шлях як для бюджетних, так і для комерційних підприємств. Наприклад, вона зручна для бізнесменів малого та середнього рівня, котрі займаються скуповуванням сільгосподарської продукції, металобрухту та іншої давальницької сировини у населення. Вона дозволяє не мати при собі великих сум готівки, а отримати їх, в будь-якому відділенні банку, що має банкомати або термінали.

Завдяки існуванню програми *миттєвого моніторингу* банкоматів, АКБ “Імексбанк” забезпечує постійну наявність в них грошових коштів.

Переваги НСМЕП вже оцінені багатьма клієнтами по всій Україні. По-перше, смарт-картка доступна для людини з будь-яким рівнем достатку. По-друге, вона зменшує ризик, пов'язаний з перевезенням та збереженням готівки, скорочується обсяг бухгалтерських операцій, бо всі розрахунки здійснюються одним платіжним дорученням. По-третє, процедура переходу до системи виплати заробітної плати з використанням смарт-карток достатньо проста і не потребує додаткових матеріальних та часових витрат.

Ці переваги забезпечені, в великій мірі, можливістю працювати в режимі *of-line технології*. Це особливо важливо, бо забезпечує зручність та надійність розрахунків в країні з низьким рівнем якості телефонного зв'язку і слабкою розвиненістю телекомунікаційних зв'язків. *Of-line технології* дають можливість проводити трансакції по карткам без зв'язку з банком, тобто на картку нараховується певна сума, яка згодом може списуватись безліч разів, доки на рахунку залишаються гроші.

В світовій банківській системі приділяється велика увага проблемі забезпечення безпеки грошей. Кількість спроб виламати різні банківські системи та несанкціоновано списати великі суми грошей досягла значних масштабів. Світова наука докладає великих зусиль аби запобігти таким небажаним зручанням.

Оскільки Інтернет – це зона, що легко доступна для будь-кого, то в цій зоні безмежний простір для шахрайства. Тому виникає проблема ідентифікації клієнтів та обмеження доступу. Цьому може сприяти впровадження в життя біометричних технологій, які розпізнають особу за її власними фізіологічними особливостями: відбитками пальців, малюнком райдужної оболонки ока, формулою ДНК та ін.

Методи ідентифікації особи, основані на використанні фізичних характеристик, що піддаються вимірюванню, вже десять років обіцяють зробити непотрібними картки й паролі та підвищити безпеку банківських операцій через мережу Інтернет [106]. Біометричні методи мають такі переваги, як висока надійність безпеки, бо захищені від підробки, а також, зручність, бо це не пароль, який можна забути. Однак для роботи з електронними грошовими коштами розумний баланс між точністю і дороговизною забезпечують лише два методи розпізнання – по відбитку пальця і по малюнку райдужної оболонки ока.

Широке запровадження біометричних технологій затримується із-за того, що відсоток помилок до цього часу був занадто великим. В середньому правильне розпізнання відбувається в 95% випадків. Для широкого впровадження в коло роздрібних фінансових послуг цей показник потрібно довести майже до 100%.

При подоланні всіх цих проблем біометричні технології чекає велике майбутнє. По-перше, вони можуть стати незамінними для забезпечення безпеки електронної комерції – це зараз визнається всіма спеціалістами першочерговою справою. По-друге, перед біометрикою відкриваються перспективи при розвитку мобільної комерції, тобто створення мобільних телефонів і органайзерів, що мають доступ в Інтернет. З розвитком цієї практики такі пристрої будуть містити

в собі все більше конфіденційної інформації, а біометрична ідентифікація спроможна буде мінімізувати збитки від їх втрати чи крадіжки.

Але поки біометричні технології ще не досягли широкого поширення, смарт-картки порівняно з картками з магнітною смугою суттєво звужують можливості несанкціонованого доступу до грошей. Ця перевага досягається завдяки *основному принципу смарт-карток – індивідуальності кожного вмонтованого в неї мікропроцесора.*

Слід зазначити, що запроваджена АКБ “Імексбанк” система смарт-карток має шість ключів захисту і НБУ гарантує, що усі операції по рахунках захищені пін-кодом. Навіть, якщо картка буде втрачена або вкрадена і власник вчасно не попередить про це банк, то й в тому разі, ніхто інший не зможе скористатися картою.

Як бачимо, НСМЕП налаштована на становлення та розвиток електронного ринку в Україні. Ринок платіжних карток, які є безготівковим платіжним інструментом, динамічно розвивається в усьому світі. Кажучи про розвиток ринку пластикових карток в Україні можна виділити наступне:

- Основною перешкодою для розвитку карткового бізнесу було нестабільне становище як в економіці, так і в політиці України. З появою стабільної національної валюти збільшилась довіра населення до банківської системи, що сприяло розвитку карткових проектів;
- Міжнародні платіжні системи все ще залишаються лідерами на ринку пластикових карток, але починають втрачати свої позиції. Основна причина цього – використання ними застарілою технології магнітної смуги, що дає можливість фальсифікації та збільшує вартість трансакцій.
- Банківська система України визначається своїм сучасним програмним забезпеченням та використанням новітніх банківських технологій. Українські банки віддають перевагу смарт-карткам, що спрощують процедуру трансакції та надають клієнтам додаткові функції, при більш високому рівні захисту від шахрайства, ніж картки міжнародних систем з магнітною смугою.

- Особливості національного менталітету українців, відсутність у більшості з них кредитної історії, стимулюють розвиток дебетових платіжних карток, при застосуванні яких не виникає кредиту. Найчастіше використовується комбінація функцій електронного чеку та електронного гаманця.

- Сьогодні карткові проекти не є прибутковими для банків і вони використовують їх, як ще один маркетинговий інструмент для зацікавлення потенційних клієнтів. Але в довгостроковій перспективі ці проекти можуть приносити великі прибутки.

- НСМЕП має великі перспективи розвитку завдяки багатьом факторам: підтримка держави та НБУ, найсучасніші банківські технології, конкурентні переваги у вартості послуг та якості обслуговування клієнтів.

Український банківський ринок для масштабного переходу на смарт-технології ще не досить капіталізований. Крім того банки поперед за усе піклуються про швидку окупність проектів, а проекти переходу до смарт-технологій окупляться не швидко. Однак стратегічний напрямок на максимальне залучення готівки до банківського обігу неможливий без реалізації таких проектів.

Проведення пілотного проекту в АКБ “Імексбанк” відіграє велику роль в реалізації масштабного карткового проекту в одеському регіоні. Довіра до цього банку в апробації проекту НСМЕП пов’язана з перспективою надання нових, заснованих на смарт-технологіях послуг широкому колу клієнтів. Концепція НСМЕП ґрунтується на ідеології **масового** використання національних карток, за допомогою яких в майбутньому передбачається здійснити глобальну автоматизацію розрахунків за роздрібні послуги. Інакше кажучи, зазначеним проектом інтенсифіковано механізм упровадження безготівкового грошового обігу для населення України [107].

Виходячи з живої практики пілотного проекту, спробуємо конкретизувати зміст “нових послуг”, ініційованих НСМЕП, окресливши визначальні, на наш

погляд, напрями використання банківськими установами карткових технологій та пов'язані з ними можливості. Перелічимо найголовніші з них.

- Обслуговування зарплатних і пенсійних проектів у рамках НСМЕП забезпечує банку додаткові переваги щодо залучення нових корпоративних клієнтів та збереження вже наявної в нього клієнтури.

- Технологія безготівкових платежів із використанням пластикових карток безумовно є привабливою для клієнтів банку – юридичних осіб.

- Відкривається перспектива залучення таких клієнтів – юридичних осіб, як торговельні підприємства, що обслуговуватимуть покупців із платіжними картками. Зауважимо також перспективу залучення зазначених клієнтів з інших банків, котрі не є учасниками НСМЕП, та можливості щодо реалізації дисконтних схем.

- Виникає додатковий привід для обслуговування комунальних платежів фізичних осіб або ж для якісного поліпшення даної послуги шляхом участі в загальноміському проекті з обслуговування зазначених платежів.

Масовість проекту сприятиме розвитку в Україні Інтернет-комерції, коли кожен учасник НСМЕП завдяки **Інтернет-терміналам** зможе взяти участь в організації розрахункового обслуговування інтернет-магазинів на базі НСМЕП, що сприятиме залученню насамперед заможних клієнтів. Здійснення Інтернет-провайдингу для завдань НСМЕП дозволено компанії - розробнику «Юнісистем» за рішенням Ради НСМЕП, що повинно забезпечити:

- Застосування технологій “off-line” загрузок інструментів карти НСМЕП (а в програмно-технічній реалізації чіпу цієї карти передбачено таку функціональну можливість) дасть змогу докорінно змінити усталені технології зарплатних проектів, насамперед у плані поліпшення сервісу послуг.

- Застосування технологій “додаткових валют” (в першу чергу при реалізації бензинових проектів).

- Одна з вельми привабливих рис смарт-технологій полягає у можливості швидко функціонального рішення для мікrokредитування і обслуговування кредитних ліній у розрізі всіх груп клієнтів.

У практику банків увійде така послуга, як електронна ощадна книжка, що дасть змогу автоматизувати обслуговування вкладників; в цьому разі смарт-картка слугуватиме ідентифікатором клієнта, забезпечуючи оператору миттєвий доступ до інформації про рахунки власника картки. В АКБ “Імексбанк” такі технології вже уважно розглядаються для їх практичного використання. Зазначені технології без сумніву будуть найефективнішими при використанні РСтерміналів – завдяки гнучкій програмованості їх інтерфейсів.

У клієнтів – юридичних осіб без сумніву матимуть попит розрахункові послуги на засаді так званої електронної чекової книжки.

Слід зазначити, що рік роботи в якості пілотного банку Національної системи масових електронних платежів збагатив АКБ “ІМЕКСБАНК” цінним практичним досвідом, сприяв глибшому розумінню задач проекту та способів досягнення його цілей.

У головному офісі та філіях АКБ “ІМЕКСБАНК” встановлено вже більш 70 банківських сервісних терміналів, значна частина з яких діє на базі персональних комп’ютерів (РС- термінали). Зазначимо, що в умовах специфічної банківської інфраструктури останні мають беззаперечну перевагу, яка полягає у використанні одного телекомунікаційного каналу для роботи в автоматизованій банківській системі й НСМЕП водночас.

Паралельно з організацією термінальної мережі, активно розвивається еквайрингова, яка нині охоплює цілу низку торговельних і сервісних підприємств. Серед них – торговельна мережа “Одеський коровай”, автозаправні станції, аптечна мережа “Фармацея”, ЦУМ, мережа супермаркетів “Таврія”, гіпермаркет “Рорус”, мережа магазинів “Ненажера”, паркинги, а також добре відомий гостям міста готельний комплекс “Чорне море”.

Важливим здобутком у розвитку карткової індустрії АКБ “ІМЕКСБАНК” стало освоєння таких видів еквайрінгу, як оплата різноманітних зборів, прийом кредитних платежів на міських ринках, зокрема найбільшому в південному регіоні будівельному ринку “Малиновський”. Особливої уваги заслуговує досвід використання у специфічних ринкових умовах мобільного термінального устаткування, у зв’язку з чим не можна не згадати компанію “Юнісистем”, а також “Техноконсалтінг”, “Фінтронік” (всі м. Київ), СНПФ “Аргус” (м. Харків) – провідних розробників і постачальників периферійного обладнання для НСМЕП.

Завершено цикл робіт щодо підключення банку до ГПЦ (головного процесингового центру) НСМЕП – для відпрацювання багатомітентної фази проекту. Невдовзі АКБ “ІМЕКСБАНК”, а потім і його київська філія ввійдуть до числа учасників міжбанківського режиму НСМЕП.

Разом с АКБ “Експресбанк”, АКБ Кредитпромбанк - м. Київ, АКБ Грант , АКБ Мегабанк - м. Харків, АКБ “Демарк” (м. Чернігів), АКБ «Імексбанк» (м. Одеса) є учасником тестування міжбанківського режиму НСМЕП. Водночас вирішуються технологічні питання стосовно залучення ряду одеських банків до роботи в національній смарт-системі на умовах агентських угод з делегуванням повноважень АКБ “ІМЕКСБАНК”, який буде виступати в ролі **квазі-банку** платіжної системи.

Стрімкий розвиток проекту спонукає банк коригувати власні бізнес-плани. Щодо цього разючим прикладом може слугувати кількість випущених АКБ “ІМЕКСБАНК” в обіг смарт-карток НСМЕП, порівняно із запланованою. Впродовж 2001 року було введено в обіг близько 15000 карт, тоді як заявлена в бізнес-плані цифра їх річної емісії не сягала й 1000, а також як для етапу пілотного проекту, є обороти дебетних платежів (виданої готівки) – близько 5,5 млн. гривень (Додаток В), причому без урахування зарплатних проектів, які на час підготовки цього матеріалу ще проходили апробацію.

Аспекти економічних оцінок функціонування банку в НСМЕП

Кожний новий проект проходить певні стадії становлення і розвитку. Тим більше такий масштабний і технологічно складний, як НСМЕП, де передбачено стадії локальних пілотних проектів, промислове тестування міжбанківської взаємодії та власне експлуатація національної смарт-системи. Визначивши для себе карткове обслуговування як один зі стратегічних напрямів діяльності та зважаючи на високий потенціал одеського регіону, де лише номінальна емісія карток НСМЕП найближчим часом може сягнути близько 400 тисяч штук, АКБ “ІМЕКСБАНК” уже тепер закладає підґрунтя перспективного планування і оптимального управління в аспекті смарт-технологій.

Фахівці банку, накопичивши багатий і цінний досвід на пілотній стадії втілення проекту, враховуючи плани й перспективи власної емісії смарт-карт, проробляють низку питань, пов’язаних з оцінкою нинішніх і майбутніх реалізацій у національній платіжній системі.

З виходом НСМЕП на етап стабільного функціонування, тим більше з налагодженням повноцінної міжбанківської взаємодії, перед АКБ “ІМЕКСБАНК” як емітентом значної кількості карток цієї системи (нижній поріг своєї емісії при початковому запуску повно функціонального міжбанку НСМЕП банк оцінює щонайменше у 100 тисяч карт, причому – тільки в Одесі, не враховуючи можливостей, пов’язаних з агентськими угодами) безперечно постануть актуальні завдання оцінки та прогнозування масштабів і руху грошових потоків у розрізі клієнтської бази – першооснови банківської діяльності. Головним і найважливішим складником комплексної оцінки клієнтської бази для банку була й лишається задача оцінки впливу клієнтів на формування його дохідних і витратних статей у кількісному та якісному вимірах, де віддзеркалюються прямі (операційні) й опосередковані (скажімо, використання грошей вкладників у розрізі кредитних ресурсів банку) доходи-витрати, функціонально пов’язані як із

конкретним клієнтом, так і з їх групою. Спеціалістам цілком зрозуміло, що практичний інтерес має прогнозування тенденцій розвитку і стану клієнтської бази в певному інтервалі часу, насамперед з точки зору оцінки клієнтських коштів, доступних для розміщення. Разом з тим, реалізації підходів і методик для фінансових оцінок клієнтської бази як юридичних, так і фізичних осіб у більшості банків уже давно набули актуального характеру. Частина задач, пов'язаних із отриманням узагальнених статистичних оцінок фінансових показників, може бути розв'язана в банках тим чи іншим способом, - наприклад, на основі SQL- запитів у спеціалізованих аналітичних системах. Водночас актуальним завданням лишається **динамічне** прогнозування стану клієнтської бази та супутніх грошових потоків, тенденції їх спільного розвитку, передусім з точки зору об'єктивної оцінки їх *економічної ефективності* для конкретної кредитної установи.

Якщо відштовхуватися від задач, поставлених проектом НСМЕП, то вірогідні напрямки аналізу базуються саме на оцінках економічної ефективності [108], які, в свою чергу, можуть становити основу для моделювання стратегій розвитку проекту на рівні банку. Саме в цьому ракурсі слід розглядати запропоновану нами узагальнену схему (див. рис. 3.5), на засаді якої можна окреслити неформальні підходи до реалізацій відповідних методик аналізу грошових потоків у платіжній смарт-системі. Із "симетричністю" пропонуваної схеми аналізу для клієнтської бази як фізичних, так і юридичних осіб в розрізі **грошових потоків у платіжній смарт-системі** можна легко погодитися, якщо завважити досить близьку природу смарт-умов їх формування.

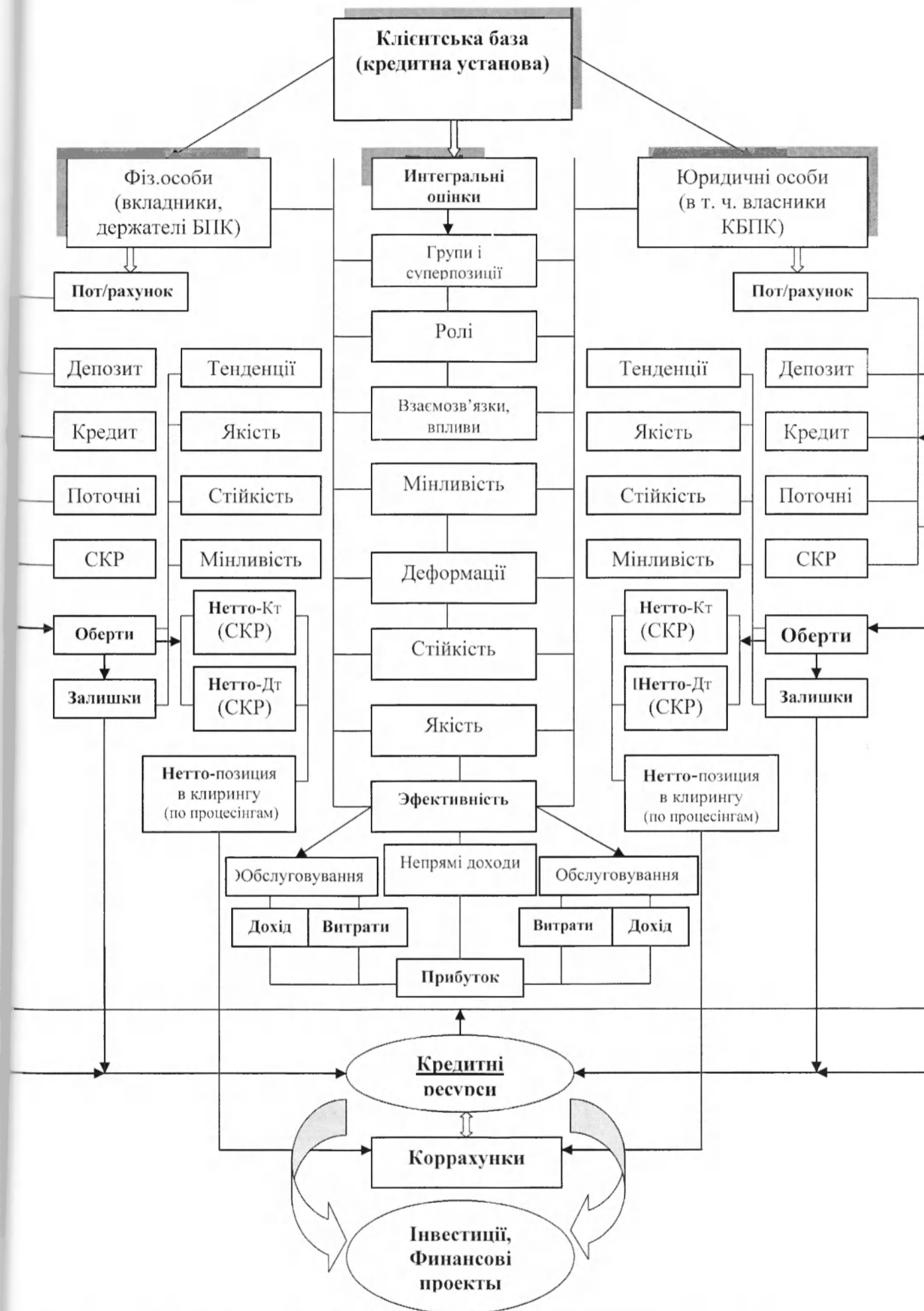

Рис.3.10. Узагальнена схема аналізу грошових потоків/клієнтської бази у кредитній установі в розрізі платіжної системи (Скорочення: СКР – спецкарткові рахунки, БПК – банківські платіжні картки; КБПК – корпоративні банківські платіжні картки, Кт – кредит, Дт – дебет)

Цілком очевидно, що багато елементів такого аналізу можуть бути застосовані й для розв'язання більш осяжних задач, передусім тих, які стосуються загального фінансового становища банку та прогнозування загальних тенденцій розвитку [97].

Для забезпечення оптимального функціонування та перспективного розвитку платіжної системи банку велике значення мають також кількісні та якісні оцінки її інфраструктури та базових складових, насамперед у розрізі комплексу термінального устаткування (див. рис. 3.6).

Динаміка введення в експлуатацію термінального устаткування НСМЕП (2001–2002рр.)

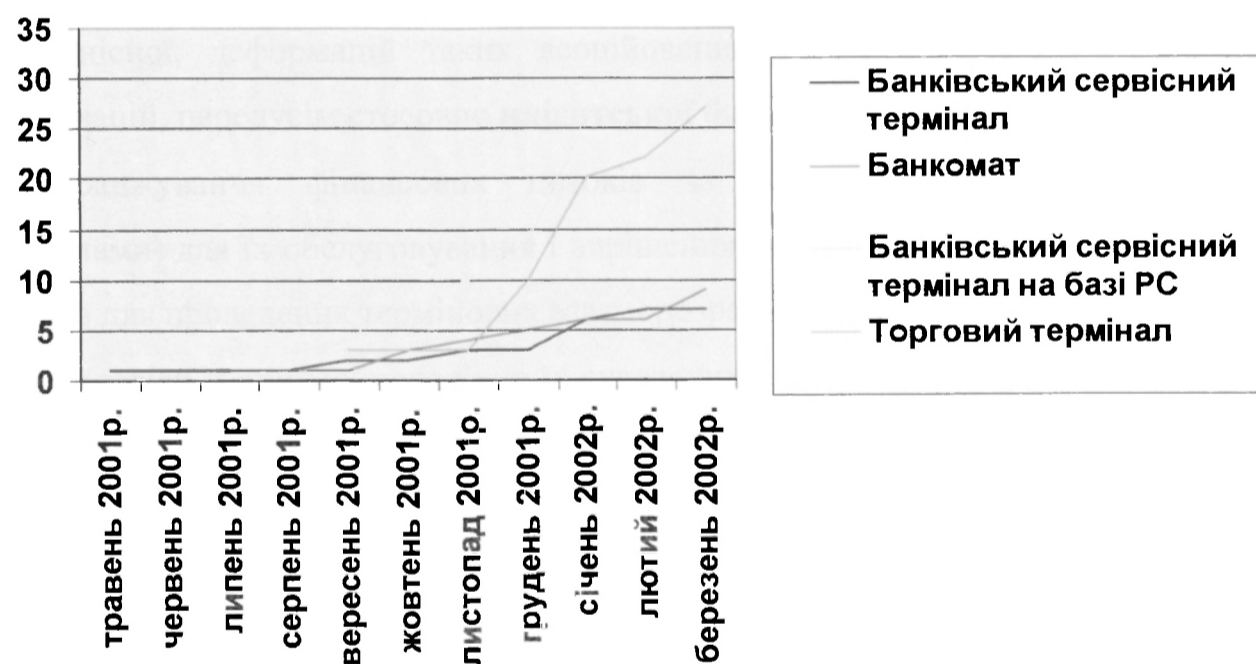

Рис. 3.6 Динаміка введення в експлуатацію термінального устаткування НСМЕП (2001-2002 рр.)

У найпростішому й найпоширенішому варіанті – це спеціалізований програмно-технічний моніторинг периферійного устаткування та економіко-математична обробка набору спеціальних техніко-економічних даних, на основі

єких можна отримати певні статистики (рух коштів у розрізі операцій, виконуваних за конкретним терміналом, частота операцій, статистика робочого часу устаткування, його відмовостійкість тощо), а відтак і емпіричні оцінки функцій розподілу їх імовірностей як підґрунтя прогнозу та вирішення завдань масового обслуговування.

Подальший розвиток НСМЕП, особливо коли йдеться про перспективи розвитку в багато профільному банку, неможливий без актуалізація низки таких задач :

- аналіз і класифікація грошових потоків (у бюджетній сфері – комунальних платежів, насамперед внутрішньобанківських і міжбанківських у розрізі клієнтури – фізичних осіб і корпоративних, фінансово-промислових груп тощо);
- прогноз і визначення **суперпозицій грошових потоків** у взаємозв'язку із **суперпозицією груп клієнтів** – для оперативної оцінки, в тому числі й імовірнісної, деформацій таких асоційованих утворень і необхідних банку деталізацій, передусім стосовно **клієнтської бази**;
- ранжування фінансових потоків за заданими критеріями (бізнес-правилами) для їх обслуговування і вирішення задач оперативного резервування коштів для проведення термінових взаєморозрахунків;
- розрізи грошових потоків за їх складовими (напрямок, наповненість, пікові стани, частота, періодичність, належність клієнту / групі клієнтів тощо);
- оцінка стійкості того чи іншого потоку, його рівно визначених складових, у тому числі їх точки біфуркації;
- оцінка мінливості потоку (верхня і нижня межі, інтервали достовірності мінливості);
- оцінка тенденцій певного фінансового потоку (як похідна оцінок його мінливості);
- оцінки прямої та опосередкованої дохідності від обслуговування потоку, зокрема в розрізі його окремих складових;

- інтегральна оцінка якості потоку – на основі оцінок прямої та опосередкованої дохідностей і певних базових співвідношень, таких, наприклад, як :

- [грошова наповненість потоку]/[транзакційність];

- [пікові стани за оборотами]/[період] і т.д., а також пов'язаних із потоком ризиків;

- взаємозв'язок потоків (у тому числі афілійованість у розрізі клієнтів) та їх складових на основі побудови, скажімо, матриць множинної кореляції між складовими потоками;

- ідентифікаційні та верифікаційні задачі, пов'язані з оцінкою параметрів фінансового потоку – для вирішення завдань прогнозування та імітаційного моделювання, які постають при уточненні нетто-позицій кореспондентських рахунків банків на потрібний інтервал часу;

- ризики банку та їх оцінка, питання управління ризиками щодо обслуговування фінансових потоків.

Висновки до розділу 3

У міру того, як удосконалюється процес управління в комерційному банку і прийняття рішень починає ґрунтуватися на результатах аналізу стратегії і тактики розвитку, виникає необхідність чіткої і визначеної функції скарбника, що полягає в управлінні операціями з потоками грошових коштів. Функція стає все важливішою для управління ліквідністю, кредитними, процентними, валютними, забалансовими та іншими ризиками, процентними ставками, термінами платежів по активах і зобов'язаннях. Крім того, казначейство є інструментом контролю за реалізацією політики управління активами і зобов'язаннями. Тому виникає потреба у створенні окремого підрозділу в банку – казначейства.

Казначейство – це орган з оперативного управління та оптимізації потоків коштів для забезпечення достатнього рівня ліквідності, проведення зваженої

ризикової політики при досягненні максимальної рентабельності операцій. У комерційному банку казначейство створюється з метою забезпечення ліквідності балансу банку, управління банківськими ризиками, оптимізації прибутковості операцій.

Основою методів управління ліквідністю в наш час виступають повні моделі ліквідності. Такі моделі враховують рух коштів як за активними, так і за пасивними рахунками. Огляд основних характеристик моделі МПЕ, дискретної та неперервної моделей управління ліквідністю дозволяє зробити такі висновки:

- Вибір моделі управління ліквідністю має відбуватися з урахуванням режимів платіжного календаря даного комерційного банку (масштабу діяльності, яку проводить банк).
- Умовно можна виділити три типи платіжних календарів: ламінарний, перехідний, турбулентний.
- Ламінарний режим є регулярним і легко передбачуваним. Це дає підстави вважати, що платіжний календар такого типу притаманний маленьким банкам (доцільно використовувати МПЕ)
- Турбулентний режим платіжного календаря, як правило притаманний великим банкам, які здійснюють велику кількість трансакцій. В цьому випадку платіжний календар на горизонті планування стає цілком випадковим і найбільш адекватним буде вибір неперервної моделі управління ліквідністю.

Найбільш складним з точки зору планування є банк, якому притаманний перехідний режим платіжного календаря. Це середні за своїм масштабом банки. Середній банк у порівнянні з маленьким має організаційно та територіально розгалужену структуру, проводить істотно більше операцій. Для того, щоб зібрати дані про всі операції, банку необхідно мати у своєму розпорядженні управлінську інформаційну систему (management information system – MIS). Розв'язок задачі по визначенню параметрів управлінських операцій для цього випадку дотепер є невідомим. Ця проблема залишається мало вивченою.

Побудована модель випадково функціонуючого банку є неперервною повною моделлю ліквідності. Результатом моделі є розрахунок імовірності

банкрутства банку протягом досліджуваного періоду (R –рейтинг). Перевагою R-рейтингу є його імунітет до суб'єктивних проявів аналітика, та інших недоліків синтетичного рейтингу (лінійна залежність обчислених коефіцієнтів, потреба визначення оптимального набору коефіцієнтів, проблема визначення ваги кожного коефіцієнту, що входить до складу рейтингу, тощо).

Практичне значення R-рейтингу у прийнятті управлінських рішень важко переоцінити. Адже з його участю реально може відбуватися:

- управління кредитним портфелем;
- встановлення лімітів на обсяги і терміни наданих кредитів;
- розрахунок резервів під можливі збитки від кредитної діяльності;
- прогноз рівня ставок міжбанківського кредитування.

Розв'язання комплексу таких взаємопов'язаних задач покращує якість прогнозів потреб у ліквідності і в загальному випадку сприяє зростанню фінансової стійкості комерційного банку.

Розвиток банківської системи потребує впровадження нових технологій виконання фінансових операцій. Перспективним напрямком є впровадження пластикових карток. Автором розроблена та впроваджена система такої технології.

В роботі показано, що крім власне бізнесу в Інтернеті, можуть існувати також банківські послуги, що використовують електронну мережу, наприклад, система платежів по телефону.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

За останні роки обставини, в яких існують банки докорінно змінилися. Лібералізація руху капіталу, дерегуляція ринку грошей та капіталів, потік фінансових інновацій, конкуренція на ринку фінансових послуг вимагають нових підходів до керівництва діяльністю банку. На фоні посилення конкуренції між банками зростає актуальність проблеми забезпечення фінансової стійкості та прибутковості банку.

В дисертаційній роботі досліджені шляхи підвищення фінансової стійкості та прибутковості комерційних банків. Основні висновки та результати цієї роботи полягають у наступному:

1. Аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних авторів дозволив зробити висновок, що термін *фінансова стійкість* претендує на окреме дослідження, оскільки економічна наука, як вітчизняна, так і зарубіжна, поки що не наділяє його чітким означенням. Іноді фінансову стійкість ототожнюють з надійністю, платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю.

В даній роботі, *фінансова стійкість* – це динамічна інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформації ресурсів та ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

2. Дослідження проблеми ліквідності, яке показало, що у вітчизняній економічній літературі поширене доволі звужене представлення даного терміну. Неповне означення ліквідності можна побачити приблизно в такому варіанті: стан ліквідності банку – це здатність перетворювати фінансові та матеріальні активи у грошові кошти з метою вчасного виконання зобов'язань перед вкладниками. Але це лише частина означення, оскільки банк працює не лише з вкладниками, але й з позичальниками. Комерційний банк може мати проблеми з ліквідністю як з "вини" вкладників, коли вони забирають свої кошти, провокуючи відтік

депозитів, так і з “вини” позичальників. В останньому випадку, банк визнає свою поразку в управлінні ліквідністю, якщо він не здатний надати позичку кредитоспроможному позичальнику. Подібну ситуацію можна прокоментувати як нереалізовану можливість комерційного банку створити додатковий прибуток. Отже, банк у будь-який момент має бути готовим надати кредит на вигідних умовах, ставлячи перед менеджментом завдання залучення необхідних коштів. Прорахунки у цій сфері, особливо небезпечні для українських комерційних банків, для яких джерелом 66,5% загального доходу є надходження від кредитних операцій.

Зважаючи на останнє зауваження, більш повна версія означення *ліквідності*, має виглядати приблизно так: *ліквідність комерційного банку – це його спроможність виконувати заздалегідь узяті та передбачувані фінансові зобов'язання та вимоги, які в однаковій мірі можуть стосуватися як пасивних, так і активних операцій*. Іншими словами, ліквідність робить банки готовими, по-перше, до відтоку депозитів, а, по-друге, дозволяє задовольняти попит на надійні кредити. На думку автора, вищенаведене означення є більш зручним, оскільки має тітку прив'язку до *стратегій управління ліквідністю*.

3. Проведено аналіз внутрішніх зв'язків між факторами фінансової стійкості, який дозволяє зробити висновок, що управління ліквідністю у поєднанні з забезпеченням достатнього рівня власних коштів банку (фактор капітальної стійкості) справляють вирішальне значення на фінансовий стан комерційного банку, або, іншими словами, є головним фактором його стійкості до ризиків. Цей же висновок знаходить своє підтвердження у рейтингових моделях діяльності банку. В цьому можна переконатися, побачивши, що вага коефіцієнтів ліквідності та капіталостійкості (кожного окремо) є найбільшою у загальній рейтинговій оцінці банку.

4. Проаналізовані стратегії управління активами, спираючись на теорію комерційних позичок, теорію переміщення та теорію очікуваного доходу, в чистому вигляді передбачають накопичення коштів у вигляді ліквідних активів (готівка, кошти в касі НБУ, цінні папери, що можна швидко продати), щоб бути

товими до вимог та розміщень. Прихильниками цієї стратегії на сьогодні виступають малі західні комерційні банки.

Стратегія управління пасивними операціями у забезпеченні ліквідності є відносно новою і увійшла до практики в середині XX сторіччя. Вона передбачає депозичення вільнореалізовуваних засобів обігу у кількості, достатній для задоволення очікуваного попиту на ліквідні засоби платежу. До позичок згідно зі стратегією управління пасивами вдаються лише тоді, коли виникає потреба в гроші. Такий алгоритм дій зумовлений прагненням комерційного банку уникнути накопичення надмірного обсягу високоліквідних коштів, нездатних приносити високі прибутки. Звідси, можна зробити висновок, що реалізуючи теорію управління пасивами у своїх стратегіях, банки відсувають прогнозування попиту на ліквідність на другий план, або, іншими словами, сповідують агресивну стратегію створення прибутку, що зрештою загрожує появою додаткових ризиків. Криза банківської системи США в 90-х роках XX сторіччя підтверджує це. Акцент, хоч і не такий сильний, як в докризові часи, на стратегію управління пасивами роблять великі західні банки для забезпечення банківської ліквідності.

Екстраполявання отриманих висновків про залежність стратегії управління ліквідністю від масштабу банку на практику банківського бізнесу в Україні, свідчить, що ні стратегія управління активами, ані стратегія управління пасивами в чистому вигляді не застосовується вітчизняними банками. Українські комерційні банки незалежно від масштабу практикують стратегію збалансованого управління ліквідністю, де вище згадувані стратегії поєднуються.

Нестабільність інституційного та правового середовища – явище властиве багатьом перехідним економікам і Україні, зокрема, не дозволяє навіть маленьким банкам забезпечувати себе ліквідністю відповідно до стратегії управління активами. Більше того, останній зріз подій на ринку кредитів показує, що поживається кредитування саме дрібного та середнього бізнесу. Головними кредиторами на цьому сегменті, як відомо, виступають дрібні банки. Це в свою чергу означає, що малі банки не мають проблем надлишкової ліквідності (скоріше

авпаки), а тому невзможі створювати значні запаси ліквідних активів, як того вимагає стратегія управління активами.

З іншого боку, капітали великих банків в Україні та США є неспівставними, тому реалізація стратегії управління, пасивами теж не зустрічається у чистому вигляді в Україні. Покладання на стратегію управління пасивами у забезпеченні банківської ліквідності, ускладнюється значними коливаннями відсоткових ставок на міжбанківському ринку.

Відомо, що, якщо обсяг чутливих до змін відсоткових ставок пасивів комерційного банку більший ніж обсяг аналогічних активів, то зростання відсоткових ставок провокує зменшення прибутку банку, а падіння відсоткових ставок збільшує його прибуток.

Українським банкам, незалежно від масштабу їх діяльності, можна дати деякі рекомендації в управлінні ліквідністю, які сприятимуть підвищенню їх фінансової стійкості і надійності:

1. Управління готівкою має відбуватися з урахуванням її надходжень та відтоку в кожний момент часу. В зв'язку з цим варто працювати над розробкою платіжних графіків.
2. Терміни розміщення коштів мають максимально відповідати термінам, на які кошти залучено.
3. Варто приділити увагу підвищенню рентабельності банківської діяльності, в цілому, та окремих операцій, у тому числі. Наприклад, в управлінні кредитним портфелем необхідно:

- Враховувати ступень ризику кредитних операцій; брати до уваги не лише співвідношення прибутковості - ризик, але й форму наданих гарантій повернення позички (майно, кошти, розміщені на рахунках банку, тощо).

- Аналізувати частки кожної групи кредитів (довгострокові, середньострокові, короткострокові, тощо) в загальному обсязі розміщених комерційним банком кредитів. Це дозволяє прогнозувати стан ліквідності і, якщо виникає необхідність, то змінювати структуру кредитного портфеля.

- Ретельно вивчивши кредитоспроможність дебіторів, використовувати моделі обчислення лімітів кредитування для кожного з потенційних позичальників;

- Диверсифікувати кредитний портфель, вивчивши економічні зв'язки своїх позичальників;

- Практикувати схеми спрямовані на підвищення контролю за вже наданими кредитами. Наприклад, згідно з умовами надання бланкових кредитів, фірма-дебітор зобов'язується підтримувати певний обсяг коштів на своєму рахунку в банку протягом всього терміну угоди. Наявність такого роду не знижувального (компенсаційного) залишку суттєво полегшує процедуру моніторингу і, таким чином, призводить до скорочення ризику недобросовісної поведінки. Іншим прикладом, є вимога банку до позичальника користуватися при розрахунках поточним рахунком відкритим у цьому банку. За цих умов банк самостійно можеб спостерігати за транзакціями фірми і в такий спосіб отримувати необхідну інформацію про поточний фінансовий стан позичальника.

4. Застосовувати методи групового аналізу розрахункових рахунків своїх клієнтів; стежити за інтенсивністю обігу коштів у кожній групі. Результати подібного аналізу досить часто виступають передумовою аргументованої зміни структури активів банку.

5. Ставити на самостійний баланс окремі види операцій, якщо це покращить якість прогнозу необхідної ліквідності.

6. Звернути увагу на структуру депозитів: строкові та ощадні депозити є більш стабільним джерелом ліквідності банку, ніж депозити до запитання, кореспондентські рахунки інших банків, кошти на карткових рахунках, тощо.

7. Запроваджувати програми лояльності клієнтів (loyalty program). Логіка таких процесів проста: залучення нового клієнта в 4 рази більш витратне ніж збереження старого клієнта. Однак мета таких програм не обмежується зусиллями спрямованими лише на збереження старого клієнта, лояльна програма – це також продаж якомога більшого спектру банківських

послуг одній особі, оскільки чим більше продуктів клієнт купує в стінах одного банку, тим складніше конкурентам переманити його. При цьому, якщо знижка та усілякого роду дисконти – це ключ до лояльності фізичної особи, то юридичні особи цінують, так званий, “партнерський підхід”. Партнерські стосунки фактично є визнанням того, що банк зацікавлений в зростанні своїх клієнтів. При цьому він досить часто шукає шляхи оптимізації грошових потоків юридичної особи і, навіть, працює над розширенням бізнес стосунків з-поміж своїх клієнтів.

8. Брати до уваги джерело залучених депозитів: депозити фізичних осіб є більш надійні ніж депозити юридичних осіб, оскільки середня сума яку довіряє юридична особа на декілька порядків вища від середнього депозиту фізичних осіб. Це в свою чергу означає, що на збурення одного і того ж самого фактору дестабілізації рівноваги на ринку депозитів, другі відповідають швидше, при цьому забираючи кошти у відверто більших обсягах, ніж перші.

9. Постійно оцінювати надійність депозитів і кредитів отриманих від інших кредитних інститутів, щоб у разі ескалації кризових ситуацій діяти розважливо.

Аналіз основних аспектів регулювання ліквідності комерційних банків був би неповним без визначення ще одного важливого моменту. Стан ліквідності банку не завжди залежить від механізму організації його аналітичної роботи та рівня фінансового менеджменту, а відсутність у банку можливості задовольняти вимоги клієнтів не завжди є наслідком недоліків у його діяльності. На загальний рівень банківської ліквідності значний вплив справляє стан економічної системи в цілому. Зокрема, такі негативні явища, як спад виробництва, бюджетний дефіцит, інфляція, структурні диспропорції в економіці, платіжна криза призводять до погіршення ліквідності багатьох банків.

Зрозуміло, що вирішення зазначених проблем виходить за межі компетенції банківських установ, а тому істотно обмежує їхні можливості

щодо регулювання економічних процесів на макрорівні, що є прерогативою держави, а не окремих комерційних банків.

10. З приводу методів оцінки потреб ліквідності треба зазначити наступне:

- Вибір моделі управління ліквідністю має відбуватися з урахуванням режимів платіжного календаря даного комерційного банку.
- Умовно можна виділити три типи платіжних календарів: **ламіна́рний, перехідний, турбулентний**.
- **Ламінарний** режим є регулярним і легко передбачуваним. Це дає підстави вважати, що платіжний календар такого типу притаманний маленьким банкам (доцільно використовувати МПЕ).
- **Турбулентний** режим платіжного календаря, як правило притаманний великим банкам, які здійснюють велику кількість трансакцій. В цьому випадку календар на горизонті планування стає цілком випадковим і найбільш адекватним буде вибір неперервної моделі управління ліквідністю. В практичній частині роботи показано, як можна розрахувати ймовірність втрати ліквідності комерційного банку використовуючи повну модель випадково функціонуючого банку.

11. Найбільш складним, з точки зору, планування є банк якому притаманний **перехідний** режим платіжного календаря. Це середні за своїм масштабом банки. Середній банк у порівнянні з маленьким має організаційно та територіально розгалужену структуру, проводить істотно більше операцій. Для того, щоб зібрати дані про всі операції, банку необхідно мати у своєму розпорядженні управлінську інформаційну систему (management information system - MIS). Розв'язок задачі по визначенню параметрів управлінських операцій для цього випадку дотепер є невідомим. Таким чином проблема залишається маловивченою.

12. Проаналізовані методичні підходи до аналізу банківської справи та проведено аналіз діяльності 40 комерційних банків України, який показав, що проблема поліпшення управління фінансовою стійкістю та

прибутковістю дійсно існує. Так, прибутковість активів комерційних банків за півтора роки (з 01.01.99 до 01.07.00 рр.) знизилася у 15,5 разів.

Негативно впливають на прибутковість зрушення портфелю активів. Аналіз таких показників, як прибутковість капіталу, чиста відсоткова маржа показують, що вони теж погіршилися. Деякі комерційні банки не змогли уникнути поточних збитків.

13. Удосконалена методика розрахунку Р-рейтингу комерційного банку "Х" на базі повної моделі випадково існуючого банку, яка переконує в тому, що метод застосування коефіцієнтів нарешті має реальну альтернативу. Р-рейтинг (інформація щодо ймовірності повної втрати банком ліквідності), на відміну від синтетичного рейтингу (рейтингу, обрахованого на базі набору коефіцієнтів), враховує усі операції комерційного банку як за активними, так і за пасивними статтями балансу. Основною перевагою Р-рейтингу є його імунітет до суб'єктивних проявів аналітика та інших недоліків синтетичного рейтингу (лінійна залежність обчислених коефіцієнтів, потреба визначення оптимального набору коефіцієнтів, проблема визначення ваги кожного коефіцієнту, що входить до складу рейтингу, тощо).

Практичне значення Р-рейтингу у прийнятті управлінських рішень важко переоцінити. Адже з його участю реально може відбуватися:

- а. Управління кредитним портфелем;
- б. Встановлення лімітів на обсяги і терміни наданих кредитів;
- в. Прогноз рівня ставок міжбанківського кредитування.

Розв'язання комплексу таких взаємопов'язаних задач покращує якість прогнозів потреб у ліквідності і в загальному випадку сприяє зростанню фінансової стійкості комерційного банку.

Тим не менш, існують проблеми на шляху повного споживання вигод від використання Р-рейтингу. Зокрема, застосування Р-рейтингу в задачах визначення лімітів кредитування піднімає проблему збору, аналізу й офіційного оприлюднення інформації щодо часток відшкодувань боргів збанкрутілими банками. Відсутність зазначеної інформації, нажаль,

унеможлиблює планування резервів на відшкодування збитків від можливих втрат від комерційної діяльності. У зв'язку з цим виникає необхідність створення інформаційно-аналітичної служби (можливо навіть у складі НБУ), яка б збирала, аналізувала і найголовніше – оприлюднювала інформацію про частку відшкодування боргів збанкрутілими банками.

14. Обґрунтовано доцільність розвитку карткового бізнесу, як нової форми банківських послуг, що сприяє накопиченню фінансів та зростанню кредитного портфеля. В роботі наведено досвід впровадження пластикових карток АКБ Імексбанк.

15. У міру того, як удосконалюється процес управління в комерційному банку і прийняття рішень починає ґрунтуватися на результатах аналізу стратегії і тактики розвитку, виникає необхідність чіткої і визначеної функції скарбника, що полягає в управлінні операціями з потоками грошових коштів. Функція стає все важливішою для управління ліквідністю, кредитними, процентними, валютними, забалансовими та іншими ризиками, процентними ставками, термінами платежів по активах і зобов'язаннях. Крім того, казначейство є інструментом контролю за реалізацією політики управління активами і зобов'язаннями. Тому виникає потреба у створенні окремого підрозділу в банку – казначейства.

Казначейство – це орган з оперативного управління та оптимізації потоків коштів для забезпечення достатнього рівня ліквідності, проведення зваженої ризикової політики при досягненні максимальної рентабельності операцій. У комерційному банку казначейство створюється з метою забезпечення ліквідності балансу банку, управління банківськими ризиками, оптимізації прибутковості операцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. „Про порядок регулювання банківської діяльності в Україні”.// Інструкція НБУ №368. - 28 серпня 2001 р
2. Шелудько Н.М. До визначення фінансової стійкості комерційного банку // Вісник НБУ.-2002.-№3.- С.3-7.
3. Шелудько Н.М. Проблемні кредити і фінансова стійкість банківської сфери // Фінанси України.- 2000.-№1.- С.25-28
4. Шелудько Н.М.Фінансове оздоровлення комерційних банків: відчизняна практика та світовий досвід // Фінансово кредитний механізм регулювання економічної стабілізації: Зб. наук. пр.- К.: НАН України, Ін-т економіки.- 1999. –С. 115-121.
5. Федоренко І., Колісніченко Н. Оптимізація ліквідності комерційних банків // Банківська справа. – 1999.-№1.- с. 17-19.
6. Новий тлумачний словник української мови.- К.: “Аконіт”. Т.2, 1999.-912 с.
7. Большой экономический словарь. - М.: Ин-т новой экономики, -1997.- 950 с.
8. Пантелеєв В., Халява С. Фінансова стійкість комерційного банку: проблеми регулювання // Банківська справа. –1996. -№1. – С. 23-25.
9. Панова Г.С. Аналіз фінансового состояния коммерческого банка. – М.: “Финансы и статистика”, 1996.- 237 с.
10. Савлук М.І. Вступ до банківської справи.- К.;Лібра., 1998.-437 с.
11. Масленчиков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: Фундаментальный анализ. – М.: Перспектива, 1996. – 214 с.
12. Вітлінський В., Пернарівський О. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку // Банківська справа .-2000.-№ 6.- С.12-17.
13. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. – К.: ДЕМІУР, 1996.- 212 с.

14. Вітлінський В., Наконечний Я., Пернарівський О. Концепція стратегії кредитного ризику // Банківська справа.-2000.-№ 1.- С. 13-16.
15. Вітлінський В., Пернарівський О. Визначення рейтингу банку всередині вибірки // Вісн. НБУ.- 1999.- “2.- С. 61-64.
16. Пернарівський О. Ризик та ліквідність комерційного банку // Вісн. НБУ.- 2000.- №4.- С.31-34.
17. Шеремет А. Д., Щербакова Г.Н. Финансовый анализ в коммерческом банке. – М.: “Финансы и статистика”, -2000.- 256 с.
18. Ковбасюк М.Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств.- К.: КНЕУ, 2001. – 217 с.
19. Блумфилд Кристофер У. Как взять кредит в банке./ Пер. со 2-го англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 1996.-59 с.
20. Краснов С. Ліквідність банків України та їхня кредитна політика в умовах переходу до ринкової економіки // Банківська справа.-2000.- №5. - 41-44 с.
21. Щибиволок З. Аналіз ліквідності банку // Банківська справа.- 2000.-№5. – С.45-47.
22. Олійник Д. Управління ліквідністю комерційних банків та оптимізація фінансового результату // Вісн. НБУ. – 2001. - №8 .- С. 28-29.
23. Белицька Е, Висоцька Л. Удосконалення системи показників ліквідності комерційних банків // Банківська справа. -.2002. - №2. – С.19-25.
24. Граділь А. Підвищення рівня ліквідності комерційних банків // Банківська справа. – 2002. - №1.- С.17-21.
25. Синки Дж.,мл. Управление финансами в коммерческих банках :/ Пер. с англ. 4-го перераб. изд. / Под ред. Левиты Р.Я, Пинскера Б. С. -М.: Catalaxu, 1994.- 459 с.
26. Анализ деятельности коммерческих банков. / Под общ. ред. Кумок С.И.- М: АОЗТ “Вече”.- 1996.-276 с.
27. Олійник Д. Ресурсна база комерційних банків як джерело ліквідності. // Банківська справа.- 2000.- №1.- С.18-21.

28. Мишкин Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. М.: Аспект Прес, 1999. – 320 с.
29. Роуз П.С. Банковский менеджмент. М.: Дело, 1998. –784с.
30. <http://www.fhummel.chhost.com///bankliquidity/html/> (Money. What Is How It Works)
31. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. – К.: КНЕУ, 2001. – 217 с.
32. Екушов А. Модель пассивной эволюции в задачах анализа и управления. // Банковские технологии. – 1995. - №8.- С. 28-30.
33. Богарева Е., Эпов А. Моделирование пассивной эволюции для анализа и управления финансами банка. // Банковские технологии. – 1997. - №1. – С. 100-103.
34. Шпиг Ф., Деркач., Смолий Я., Малюков В., Линдер Н. Модель управления платежным календарем. // Финансовые риски. – 1997. - №2. – С. 101-106.
35. Линдер Н. Непрерывная модель управления денежными потоками банка.// Финансовые риски. – 1998. - №3. – С. 107-111.
36. Волошин І. Визначення лімітів у операціях кредитування за допомогою коефіцієнтного аналізу і повної моделі випадково функціонуючого банку.// Банківська справа. – 2000.- №4. – с.57-60.
37. Волошин І. В. Розрахунок резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями за допомогою коефіцієнтного аналізу і повної моделі банку. // Вісн. НБУ.. – 1999.- №9. - -С.61-65.
38. Волошин І. В. Взаємозв'язок ліміту кредитування і кредитного рейтингу.// Вісн. НБУ. - №10. – С. 21-25.
39. Волошин І. В.Обчислення ліміту кредитування за допомогою AR-технології та з урахуванням часової структури ліміту. // Вісн. НБУ. – 2001. - №5. - С. 41-44.

40. Волошин І. В. Часова структура кредитних ризиків. // Вісн. НБУ. – 1998.- №12. – С. 37-40.
41. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация: Пер. с англ. / Гл. ред. серии проф.Соколов Я.В. – М: Финансы и статистика, 1996. – 341 с.
42. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами: Пер. с англ. / Гл. ред. серии проф.Соколов Я.В. – М: Финансы и статистика, 1996. – 279 с.
43. Иванов В. Особенности применения CAMEL-методов для оценки финансового состояния российских банков// Банк. – 1998. - №15. – С. 47-52.
44. Киселев В.В. Управление коммерческим банком в переходный период. – М: Логос, 1997. – 168 с.
45. Черкасов В.Е. Финансовый анализ в коммерческом банке. – М.: Дело-ЛТД, 1993. – 254 с.
46. Черкасов В.Е., Плотицына Л.А. Банковские операции: маркетинг, анализ,расчеты. – М. Метаинформ, 1995. – 167 с.
47. Василишин Э.Н. Регулирование деятельности коммерческого банка. – М.: Финстатинформ, 1995, - 184 с.
48. Валравен М. Управление рисками коммерческого банка.– М.: Ин-т экономического развития, 1992.– 180с.
49. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э., Смит Р. Коммерческие банки: Перевод с англ./ Под ред. д.э.н. В. М. Усоскина.–М.: Прогресс,1993.
50. Садвокасов К. Коммерческие банки. Управленческий анализ. Планирование и контроль.–М.: Финансы и статистика, 1998. –376 с.
51. Банковское дело: Учебник/ Под ред. проф. В. И. Колесникова, проф. Л. П. Кроливецкой.–М.: Финансы и статистика, 1995.– 480с.
52. Кочетков В. Н., Омельченко А. В. Основы экономического анализа банковской деятельности.– К.: УФИМБ, 1998.– 168с.
53. Приходько В. Риски и неопределенность в банковской деятельности // Бизнес Информ.– 1997.–№7.– С. 60-64.

54. Приходько В. Риски и неопределенность в банковской деятельности // Бизнес Информ.–1997.–№8.– С. 42-45.
55. Приходько В. Риски и неопределенность в банковской деятельности // Бизнес Информ.–1997.–№9.–С. 40-43.
56. Приходько В. Риски в банковской деятельности // Бизнес Информ.–1997.– №5.– С. 40-45.
57. Черкасов В. Е. Финансовый анализ в коммерческом банке.–М.: Инфра-М, 1995.– 272с.
58. Панова Г. С. Банковское обслуживание частных лиц.– М.: АО «ДИС», 1994.– 352с.
59. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка.–М.: Финансы и статистика, 1996.–272с.
60. Кириченко О., Гіленко І., Ятченко А. Банківський менеджмент.– К.: Основи, 1999.– 672с.
61. Банківські операції: Підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М.В Пуховкіна та ін.; За ред. Проф. А.М. Мороза.–К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.
62. Ачкасов А. И. Активные операции коммерческих банков/ Под ред. А. П. Носко.–М.: АО «Консалтбанкир», 1994.– 80 с.
63. Ковальчук Т. Т., Коваль М. М. Ліквідність комерційних банків.– К.: Знання, 1996. – 64с.
64. Коваль М. М. Ліквідність комерційних банків та механізм її оптимізації: Автореферат дисертації на здобуття ступеня кандидата економічних наук / КНУ ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1997. – 19 с.
65. “Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків України” // Постанова Правління НБУ, №489, - 28.11.2001.
66. Заруба О.Д. Банківський менеджмент та аудит. К.:Лібра, 1996. – 224 с.
67. Колесникова В.И., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. – М.: “Финансы и статистика», 1998. – 464 с.

68. Кочетков В. Н. Основы управления современным коммерческим банком: Учебное пособие.– К.: МАУП,1998.–72с. Колесникова В.И., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. – М.: “Финансы и статистика», 1998. – 464 с.
69. Кочетков В. Н. Основы управления современным коммерческим банком: Учебное пособие.– К.: МАУП, 1998.– 72 с.
70. Ачкасов А. И. Активные операции коммерческих банков / Под ред. А. П. Носко.– М.: АО «Консалтбанкир», 1994.– 80 с.
71. Побединська В. Проблеми споживчого кредитування в Україні. // Вісник НБУ. – 1999. - № 2. с. 42-43.
72. Коцовська Р.Р. Банківські операції. Львів: Львівський банківський коледж, 1998. – 85 с.
73. Бор М. З., Пятенко В. В. Менеджмент банків: організація, стратегія, планування.– М.: ІКЦ «ДИС», 1997.– 288 с.
74. Вітлінський В.В., Пернарівський О.В., Баранова А.В. Оцінка кредитоспроможності позичальника та ризику банку.// Фінанси України. – 1999. - №12. – С. 91-97.
75. “Про затвердження Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок” // Постанова Правління НБУ №276 – 17.07.01.
Буздалин А.В., Британишский А.П. Экспертная система анализа банков на основе методики CAMEL (Додаток до Постанови).
76. Брігхем Є. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ.. – К.:Молодь. – 1000 с.
77. Введение в банковское дело: Учебное пособие/ Под ред. Т. Амели, Г. Асхауэра и т.д.–М.: “Финансы и статистика», 1997.–628с.
78. Кукушкіна О. Математичні моделі в сфері фінансових послуг // Банківська справа.- 1998.- № 3.- С. 23-26.
79. Кукушкина Е. Системный анализ основных моделей принятия решений в области управления финансами // Банковские технологии. Компьютеры + Программы. - 1997.- № 2.- С. 70 – 73.

80. Шматов О. Методика визначення рейтингу банків України // Вісник НБУ. – 1997.- С. 39 – 41.
81. Залюбінська Л.М., Скорик М.Л. Про роль банків в процесі реформування економіки України. // Вісник соціально-економічних досліджень. Одеса.: 2001.- Вип. 8, ч.1. -С. 149-152.
82. Поповенко Н.С., Скорик Н.Л. Дослідження взаємин МВФ з Україною. // Вісник соціально-економічних досліджень. Одеса.: 2001.- Вип. 8, ч. 2. - С. 171-174.
83. Савін К. Платіжні картки як сучасний інструмент банківського маркетингу // Банківська справа. –2000.- № 1.- С. 40-46.
84. Юрчук Г. Електронна комерція та її перспективи для банківської системи України // Вісник НБУ.- 2000. - № 9.- С. 20-25.
85. Кравець В. Перспективи здійснення безготівкових розрахунків в Україні // Банківська справа. –2000.- № 6.- С. 3-8.
86. Шимкович В. Взгляни в глаза мои суровые // Банковская практика за рубежом. – 2000.- № 7. – С. 67-69.
87. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням. // Постанова Правління НБУ №367, від 27.08.01.
88. Тимчасове положення про Національну систему масових електронних платежів і здійснення операцій з їх застосуванням. // Постанова Правління НБУ № 161, від 24.04.00.
89. Зміни до тимчасового положення про НСМЕП // Постанова Правління НБУ №366, від 27.08.01.
90. Зайцев О. Электронные чеки: что нового? // Банковская практика за рубежом. – 2000.- №9. – С. 65.
91. Новак І., Гончаренко Л., Михайлова В. Система термінових переказів – новий етап розвитку електронних міжбанківських розрахунків в Україні. // Вісник НБУ – 2001. - № 9 – С. 44-49.

92. Нестеренко Г, Чорновіл В., Белоус О. та ін. Система платежів по телефону «Телебанк-24». // Вісник НБУ – 2001. - № 3 – С. 52-53.
93. Смородинов О. Банки и рынок электронной коммерции // Банковские технологии. – 2001. - №11.- С. 25-35.
94. Національна система масових електронних платежів. Концепція побудови. Редакція 24.10.1997.
95. Про впровадження пілотного проекту НСМЕП // Постанова Правління НБУ № 352, від 07.09.00.
96. Положенню про порядок здійснення бухгалтерських операцій з банківськими платіжними картками Національної системи // Постанова Правління НБУ №463 від 30.12.96.
97. Скорик М., Герасимова О. Функціонування кредитної установи в Національній системі масових електронних платежів: досвід Імексбанку // Вісник НБУ. – 2002. - №5. – С. 47-51.
98. Скорик М., Залюбінська Л. Пілотний проект Національної системи масових електронних платежів та інтернет-банкінг в АКБ “Імексбанк”. // Вісн. Тернопольської академії народного господарства.- 2002.- №8-С. 235-241.
99. Скорик М., Залюбінська Л. Про Національну систему масових електронних платежів та пілотний проект АКБ “Імексбанк”. // Труды Одесск. Нац. Политехн. Ун-та. - 2002, - Вып. 2(18). – С. 252-257.
100. Дяченко Б., Широчин С. НСМЕП: Концепція побудови // НБУ – редакція від 24.10. 1997.
101. Левицкая С. Карточный домик // Компаньон. – 1999. - №49. – с.14-17.
102. Азаров М., Янчуков В. Регіональна система масових електронних платежів // Вісник НБУ – 1998 - №11 –с.45.
103. Перспективы биометрических технологий // Мир карточек. – 2001. - №3. – С.26-27.
104. Указ Президента України “Про заходи щодо детінізації економіки України на 2002-2004 р” № 216/2002 від 5 березня 2002 р.

105. Вайгаускас Э., Кузьмичев В. Банкоматы сегодня и завтра // Банковские технологии. – 2001. - № 11.- С. 70-72
106. Брегеда О. Місце банківських послуг в Інтернет-просторі України // Вісник НБУ – 2001 - № 6 – С. 23-25.
107. А. Савченко, Б.Дяченко – «Національна система масових електронних платежів» // Вісник НБУ,- 1999 - № 8 - С. 3-12
108. Б.Дьяченко, В.Денисов «Оценка эффективности платежной системы» // Корпоративные системы. – 2000. - № 2. - С. 59-67.
109. Дяченко Н.В. Ресурсне забезпечення підготовки кадрів //Фінанси України.- 2000.-№7.-с.147-149.
110. Ушакова Н., Бугакова С. Підготовка спеціалістів для фінансово-банківської справи // Банківська справа. –1999. - № 3.- С. 55-58.
111. Ушакова Н., Бугакова С. Підготовка спеціалістів для фінансово-банківської справи // Банківська справа. –1999.- № 5.- С.40-41.
112. Смолін І. Реформування системи підготовки банківської справи. // Банківська справа. –1999. -№3. -С. 59-60.
113. Демьяненко І.В., Сорока І.В. У ХХІ століття з високим рівнем національної освіти. //Фінанси України.-2000.- №8.- С. 3- 5.
114. Лисицький В., Камінський А. Комунікативна модель освітньої технології. // Банківська справа. –1999.-№5. – С. 42-44.
115. Скорик М.Л. Удосконалення форм та методів навчання банківського персоналу. // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.-2001.- №4, - С. 156-160.
116. Скорик М.Л. Про особливості мотивації та підвищення кваліфікації персрналу банка.// Вісник соціально-економічних досліджень. Одеса.: 2002,- Вип.11. - С. 147-151.
117. Жучкова І.В., Федюрко В.М. Особливості мотивації банківського персоналу в Україні. //Финансовые риски. – 2001.- 2(26). - С. 75-78.

118. Банковский менеджмент / Под ред. д.э.н. проф. Кириченко А.А. – К., 1998. – 464 с.
119. Зайцева Н.В. Оперативный анализ риска потери ликвидности в коммерческом банке // Деньги и кредит. – 2000. – № 2. – с. 40-49.

Додаток А

Таблиця А.1.

Позиції банків на ринку банківських послуг на 01.04.2001 р. (%)

(статті 2-16)

Назви банків	Р_А кти ви	Акт иви	РА (А)	ДА (А)	ВА (А)	Кр_Б (А)	КІП (А)	КП (А)	Кср_ Кр(А)	Дср_ Кр(А)	МБК (А)	Кр_ЮО (А)	Кр_ФО (А)	ЦП (А)	ОВІ (А)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Промінвестбанк	1	12,4	11,2	10,7	13,3	11,1	11,5	12,5	8,8	3,2	5,0	14,4	4,3	2,4	0,0
Приватбанк	2	11,4	12,2	12,2	7,3	2,5	15,2	15,4	13,8	36,9	12,9	15,8	26,2	13,0	0,0
Україна	3	9,6	7,2	7,6	2,5	0,7	9,0	9,0	0,1	9,6	0,9	9,8	2,6	9,8	12,1
Укрексімбанк	4	8,2	8,8	9,6	7,0	11,3	7,6	8,3	6,2	9,3	4,5	9,8	0,3	1,0	2,1
Аваль	5	7,1	7,5	6,2	9,6	2,0	7,1	6,4	8,3	6,2	6,9	6,4	7,0	12,9	13,3
Ощадбанк	6	6,1	5,7	5,3	5,8	2,9	5,8	2,9	0,9	5,3	2,3	2,2	11,7	30,6	50,0
Укрсоцбанк	7	5,7	5,6	5,3	6,9	5,9	5,9	6,2	7,5	3,0	4,6	7,0	1,2	3,1	6,3
ПУМБ	8	4,3	4,4	4,4	5,0	5,5	4,6	5,0	8,1	2,6	17,9	2,6	0,4	0,9	1,1
Укркредитбанк	9	3,0	3,3	3,6	3,1	5,7	1,8	1,9	1,4	3,6	2,1	1,9	2,5	1,2	0,0
Брокбізнесбанк	10	2,4	2,5	2,6	2,9	4,6	2,5	2,6	3,5	2,4	5,6	1,8	6,9	2,1	0,2
Алонж	11	2,3	2,5	2,8	2,3	4,4	1,5	1,0	1,3	0,6	1,2	1,0	0,5	6,0	0,0
Надра	12	2,2	2,3	2,4	1,9	2,1	2,5	2,4	3,5	2,6	3,6	2,2	1,8	3,1	6,5
Укрсиббанк	13	1,8	1,8	2,0	0,9	0,8	2,6	2,8	3,5	3,0	2,0	3,2	0,7	0,3	0,0
Фінанси та Кредит	14	1,7	1,8	1,9	2,0	1,8	1,0	1,1	1,5	0,4	0,9	0,9	5,6	0,5	0,0
Кредитпромбанк	15	1,6	1,8	1,8	2,0	2,4	1,8	2,0	3,1	1,2	2,4	1,7	5,0	0,0	0,0
МТ-Банк	16	1,4	1,5	1,4	2,4	3,1	1,2	1,3	1,3	0,4	0,3	1,5	1,3	0,6	0,0
Правексбанк	17	1,3	1,3	1,3	1,8	1,7	1,3	1,5	2,1	0,4	1,2	1,3	7,2	0,0	0,1
ВАБанк	18	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	0,7	2,8	1,9	1,1	0,9	1,0	0,0
Кредит-Дніпро	19	1,1	1,2	1,3	2,7	4,8	0,7	0,8	1,4	0,0	1,4	0,7	0,6	0,2	0,0
Райффайзенбанк	20	1,1	1,2	1,3	0,7	0,8	1,5	1,6	2,7	1,2	2,6	1,5	0,2	0,0	0,0
Укрінбанк	21	1,0	0,9	0,9	1,4	1,4	0,9	1,0	1,0	0,5	0,5	1,1	1,7	0,2	0,0
Мегабанк	22	1,0	1,1	1,0	3,0	4,8	0,4	0,4	0,5	0,2	0,8	0,3	1,6	0,2	0,0
Укргазпромбанк	23	0,9	1,0	1,1	0,4	0,4	1,4	1,5	2,6	0,0	7,2	0,4	1,3	0,0	0,0
Креді Ліоне	24	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	1,1	1,8	0,0	1,6	1,1	0,0	0,0	0,0
ЗУКБ	25	0,9	0,9	0,9	0,9	0,7	0,8	0,9	1,2	1,2	0,4	1,0	0,3	0,0	0,0
Мортрансбанк	26	0,8	0,9	1,0	1,1	1,6	1,0	0,9	0,9	0,3	0,5	1,0	0,0	1,7	2,2
Південний	27	0,8	0,9	0,9	0,4	0,2	1,0	1,0	1,8	0,3	1,2	1,0	0,1	0,6	0,0
Індустріалбанк	28	0,8	0,9	0,9	2,4	4,3	0,3	0,3	0,5	0,0	0,5	0,2	0,1	0,8	0,0
Зевс	29	0,7	0,8	0,8	1,5	2,2	0,4	0,3	0,0	0,0	0,1	0,4	0,7	0,8	0,0
Мрія	30	0,7	0,8	0,8	0,5	0,2	0,9	1,0	1,5	0,7	0,4	1,1	1,7	0,3	0,0
Прем'єрбанк	31	0,7	0,6	0,6	0,3	0,2	0,6	0,6	0,6	0,4	0,8	0,6	1,0	0,7	0,4
Київ	32	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,5	0,8	0,4	0,9	0,3	0,1	0,0
Сітібанк Україна	33	0,6	0,7	0,8	1,3	2,5	0,5	0,6	1,1	0,0	0,9	0,5	0,0	0,0	0,0
Інг Банк	34	0,6	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,6	1,2	0,0	0,0	0,8	0,1	1,6	0,0

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Укргазбанк	35	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,9	0,2	0,6	0,6	1,3	0,6	0,7
Сосьєте Женераль	36	0,6	0,6	0,6	1,0	1,7	0,4	0,2	0,3	0,0	1,0	0,1	0,0	2,1	4,7
Форум	37	0,5	0,6	0,6	0,2	0,1	0,7	0,8	1,6	0,0	0,4	0,9	0,5	0,0	0,0
Металург	38	0,5	0,5	0,5	0,8	0,9	0,6	0,5	1,0	0,0	1,4	0,4	0,1	0,9	0,0
Донміськбанк	39	0,5	0,5	0,5	0,4	0,1	0,6	0,6	0,9	0,0	0,0	0,8	0,6	0,3	0,0
АЖІО	40	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,4	0,4	0,6	0,6	0,9	0,3	1,9	0,1	0,2
Крупні банки		64,9	62,6	61,3	57,6	42,0	66,7	65,8	53,6	76,1	55,1	67,9	53,7	73,7	85,0
Залишкові банки		35,1	37,4	38,7	42,4	58,0	33,3	34,2	46,4	23,9	44,9	32,1	46,3	26,3	15,0

Позиції банків на ринку банківських послуг на 01.04.2001 р. (%)
(статті 17-30)

Назви банків	ОЗ (А),%	Рез ерв и(А)	Об- ки (П)	Онко л_Об (П)	Тер _Об (П)	КР_ Б (П)	ЗЗ (П)	ЗЗ в ВКВ (П)	МБК (П)	Д_Ю О(П)	Д_Ф О(П)	ЦП_ Б(П)	Капіта л (П)	БР
1	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Промінвестбанк	19,3	10,4	11,8	13,2	10,0	0,9	11,9	9,9	0,0	15,3	13,8	4,9	15,6	20,2
Приватбанк	4,2	23,3	12,5	8,1	15,4	10,5	9,1	9,1	4,6	9,2	14,3	64,4	6,0	0,3
Україна	23,0	2,5	10,4	4,3	13,5	3,0	9,1	5,9	17,6	5,2	9,6	4,0	5,5	22,1
Укрексімбанк	6,1	12,0	8,6	7,0	11,8	1,4	9,8	17,8	26,0	8,5	4,2	0,0	6,3	0,5
Аваль	5,7	6,4	7,8	13,1	3,7	2,7	8,5	4,1	1,5	11,8	6,4	6,5	4,0	23,4
Ощадбанк	10,8	5,6	6,8	8,8	4,4	0,5	6,9	1,1	2,4	1,4	22,0	0,9	2,5	0,9
Укрсоцбанк	9,2	7,8	5,3	8,3	3,4	0,3	6,2	2,5	1,7	7,5	4,5	0,0	7,9	28,1
ПУМБ	4,8	3,3	4,0	5,7	2,8	2,1	4,4	7,5	3,5	7,1	2,2	0,4	6,1	0,0
Укркредитбанк	0,2	0,8	2,4	1,9	3,0	12,4	2,6	3,6	5,8	1,4	0,9	0,0	5,7	0,0
Брокбізнесбанк	2,3	2,5	2,7	2,3	3,4	5,7	3,0	3,4	3,2	2,7	0,9	0,0	1,4	0,4
Алонж	0,3	1,6	1,6	1,6	1,4	14,0	1,6	2,1	0,8	0,4	2,3	0,1	5,6	0,0
Надра	0,4	0,6	2,3	1,3	3,3	5,1	2,0	2,8	3,6	2,0	1,0	8,4	1,5	0,0
Укрсиббанк	0,6	3,8	1,5	1,3	1,7	0,0	1,4	1,2	1,6	1,7	0,8	3,2	3,0	0,3
Фінанси та Кредит	0,4	1,1	1,9	1,8	1,8	6,0	1,7	2,2	0,7	1,8	1,6	3,6	0,8	0,1
Кредитпромбанк	0,3	1,9	1,5	1,3	2,0	6,3	1,7	2,5	3,2	1,0	1,5	0,0	1,9	0,0
МТ-Банк	0,9	0,6	1,3	2,2	0,4	0,0	1,4	2,4	0,4	2,8	0,2	0,0	2,0	0,0
Правексбанк	1,4	1,5	1,2	1,1	1,4	0,0	1,3	1,0	0,3	1,0	3,0	0,0	1,7	0,1
ВАБанк	0,4	0,6	1,1	0,7	1,5	0,4	1,1	1,6	2,1	1,1	0,9	0,1	1,3	0,0
Кредит-Дніпро	0,1	0,6	1,1	1,7	0,7	13,5	1,2	2,1	0,6	0,5	1,0	0,6	0,9	0,0
Райффайзенбанк	0,2	0,4	1,0	0,5	1,8	0,6	1,2	1,9	3,6	0,8	0,0	0,0	1,2	0,0
Укрінбанк	2,4	2,1	1,1	0,8	1,4	0,2	1,2	1,2	0,4	1,3	2,0	0,0	0,9	0,0
Мегабанк	0,3	0,2	1,0	1,7	0,6	0,0	1,2	2,0	0,5	2,3	0,2	0,0	0,7	0,2
Укргазпромбанк	0,1	1,6	0,9	1,0	0,9	0,2	1,0	1,7	1,9	1,3	0,3	0,0	0,7	0,0
Креді Ліоне	0,2	0,0	0,9	1,7	0,3	0,0	1,1	1,6	1,2	1,9	0,0	0,0	0,7	0,0
ЗУКБ	0,6	0,6	0,8	0,5	1,2	0,6	0,9	0,9	0,4	0,7	1,8	0,0	1,2	0,0
Мортрансбанк	0,2	1,4	0,7	0,5	0,1	0,0	0,4	0,3	0,1	0,7	0,0	0,0	1,2	2,5
Південний	0,3	0,7	0,8	0,7	1,1	1,8	0,9	0,5	1,3	0,7	0,2	0,7	0,6	0,0
Індустріалбанк	0,1	0,2	0,7	1,4	0,3	5,7	0,9	1,4	0,2	1,2	0,1	0,2	0,8	0,0
Зевс	0,7	0,4	0,7	0,3	1,1	0,2	0,7	0,4	2,4	0,4	0,3	0,4	1,0	0,0
Мрія	0,4	0,2	0,8	0,6	1,0	0,9	0,8	0,8	0,7	0,8	0,9	0,7	0,5	0,0
Прем'єрбанк	0,7	1,5	0,6	0,3	0,9	0,0	0,6	0,6	0,9	0,4	1,0	0,0	1,0	0,0
Київ	0,5	0,5	0,6	0,7	0,6	1,8	0,7	0,5	0,1	0,8	0,4	0,0	0,9	0,5
Сітібанк Україна	0,3	0,2	0,4	0,5	0,4	0,1	0,4	0,3	1,3	0,5	0,0	0,0	1,8	0,0
Інг Банк	0,2	0,1	0,6	0,7	0,6	0,0	0,7	1,0	1,7	0,8	0,0	0,0	0,7	0,0
Укргазбанк	0,4	1,0	0,6	0,7	0,4	0,8	0,6	0,4	0,7	0,8	0,2	0,0	0,6	0,0

1	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Сосьєте Жєнераль	0,1	0,3	0,5	0,5	0,4	0,1	0,5	0,7	0,7	0,8	0,0	0,0	1,0	0,0
Форум	0,3	0,1	0,5	0,4	0,7	1,8	0,5	0,4	1,2	0,3	0,4	0,8	0,7	0,3
Металург	0,3	1,0	0,4	0,4	0,3	0,0	0,3	0,3	0,1	0,5	0,5	0,1	1,1	0,0
Донміськбанк	0,5	0,5	0,2	0,3	0,2	0,0	0,3	0,2	0,4	0,3	0,1	0,0	1,6	0,0
АЖІО	0,7	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,6	0,3	0,4	0,0	1,0	0,0
Крупні банки	83,0	71,3	64,1	68,4	64,9	21,4	66,0	57,8	57,3	66,1	76,9	81,1	54,0	95,5
Залишкові банки	17,0	28,7	32,9	31,6	35,1	78,6	34,0	42,2	42,7	33,9	23,1	18,9	46,0	4,5

Додаток Б

Таблиця Б.1.

Позиції банків за результатами діяльності на 01.04.2001 р. (%)
(статті 2-11)

Назви банків	Р_Ак- тиви	Про- центні доходи	по опера- ціям МБК	по опера- ціям з ЮО	по опера- ціям з ФО	по опера- ціям з ЦП	Комі- сійні доходи	Інші опера- ційні доходи	від торгівель- них операцій	Валові доходи	Процент ні расходи
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Промінвестбанк	1	11.6	7,9	14.6	3,2	1.8	14.6	4,9	4,4	10,7	9,9
Приватбанк	2	1.37	9,4	16,5	36,6	5,1	10,4	7,2	4,8	11,4	10,3
Україна	3	13,2	0,2	3,2	1,3	8,1	5,0	10,9	10,7	12,2	24,4
Укресімбанк	4	3,7	8,9	4,3	0,1	1,4	5,8	1,2	1,3	3,5	2,9
Аваль	5	7,3	4,9	8,7	3,3	9,7	9,6	4,7	2,7	7,0	7,0
Ощадбанк	6	5,9	7,6	1,4	15,6	13,0	7,9	1,6	1,7	5,3	6,6
Укрсоцбанк	7	8,2	3,6	10,7	1,2	8,2	6,1	1,9	1,9	6,2	6,3
ПУМБ	8	2,3	9,8	2,5	0,2	1,1	3,7	1,9	2,2	2,4	2,0
Укркредитбанк	9	1,5	2,3	1,7	1,4	2,3	0,5	49,5	51,0	12,7	2,4
Брокбізнесбанк	10	1,1	2,9	0,9	6,2	1,1	0,5	0,1	0,1	0,7	1,8
Алонж	11	2,9	1,4	2,2	0,3	14,9	0,5	0,0	0,0	1,6	3,4
Надра	12	1,7	2,5	1,9	0,8	1,2	0,9	0,4	0,6	1,2	1,8
Укрсиббанк	13	1,6	0,8	2,8	1,0	0,0	2,2	0,7	0,9	1,5	1,5
Фінанси та Кредит	14	1,5	1,4	1,6	4,5	0,1	1,2	0,4	0,4	1,1	2,0
Кредитпромбанк	15	1,1	1,1	1,8	0,2	0,6	0,7	0,1	0,3	0,8	1,3
МТ-Банк	16	1,3	1,0	2,0	1,7	0,0	0,8	0,3	0,2	1,0	0,6
Правексбанк	17	2,7	2,8	3,5	7,5	0,2	1,6	0,9	0,9	2,0	2,1
ВАБанк	18	0,8	1,5	0,9	0,8	0,1	1,5	0,4	0,2	0,8	1,0
Кредит-Дніпро	19	0,7	1,4	0,8	1,0	0,0	0,9	0,3	0,4	0,6	0,7
Райффайзенбанк	20	1,0	1,1	1,5	0,2	0,0	0,5	0,3	0,3	0,7	0,7
Укрінбанк	21	1,1	0,9	1,0	1,0	0,1	1,0	0,6	0,4	0,9	1,6
Мегабанк	22	0,6	3,3	0,5	2,3	0,0	0,7	0,1	0,1	0,5	0,3
Укргазпромбанк	23	0,5	2,2	0,5	0,5	0,0	1,0	0,3	0,2	0,5	0,2
Креді Ліоне	24	0,5	1,4	0,7	0,0	0,0	0,7	0,2	3,1	0,5	0,4
ЗУКБ	25	0,9	0,7	1,0	0,9	0,0	0,7	0,2	0,3	0,7	1,1
Мортрансбанк	26	1,0	0,9	0,6	0,0	6,1	0,7	0,5	0,5	0,8	0,4
Південний	27	0,8	0,5	1,2	0,1	0,1	1,5	0,5	0,5	0,8	0,8
Індустріалбанк	28	0,6	3,3	0,5	0,3	0,9	1,2	2,8	2,8	1,2	0,6
Зевс	29	3,3	0,0	2,5	1,2	16,2	11,1	2,6	2,7	4,7	1,1
Мрія	30	0,7	1,3	0,9	2,9	0,0	1,0	0,3	0,3	0,7	0,7
Прем србанк	31	0,7	0,7	0,7	1,4	1,7	0,3	2,0	0,2	0,9	0,8
Київ	32	0,6	1,7	0,6	0,1	0,1	0,3	0,2	0,1	0,4	0,6
Сітібанк Україна	33	0,4	0,9	0,4	0,0	0,0	0,1	1,0	1,1	0,5	0,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Инг Банк	34	0,4	0,5	0,3	0,0	1,5	0,8	0,0	0,1	0,4	0,3
Укргазбанк	35	0,6	1,3	0,8	1,2	0,4	1,6	0,4	0,4	0,8	0,3
Сосьєте Женераль	36	0,4	1,2	0,1	0,1	2,9	0,4	0,2	1,3	0,4	0,1
Форум	37	0,7	0,3	1,2	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,7
Металург	38	0,7	3,4	0,7	0,1	0,7	0,4	0,3	0,3	0,6	0,3
Донміськбанк	39	0,9	0,5	1,6	0,1	0,1	0,9	0,1	0,1	0,7	0,2
АЖІО	40	0,5	2,4	0,5	0,1	0,1	0,4	0,2	0,2	0,4	0,3
Крупні банки		66,0	52,4	62,0	61,5	48,4	63,0	34,3	29,8	58,6	69,5
Залишкові банки		34,0	47,6	38,0	38,5	51,6	37,0	65,7	70,2	41,4	30,5

Продовження таблиці Б.1

Позиції банків за результатами діяльності на 01.04.2001 р. (%)
(статті 12-22).

Назви банків	по операціям МБК	по операціям з ЮО	по операціям з ФО	по операціям з ЦП	Комісійні видатки	Інші операційні видатки	від торгівельних операцій	Загальні адміністративні доходи	Видатки на персонал	Податок на прибуток	Валові видатки
1	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Промінвестбанк	0,7	11,3	11,1	14,8	4,3	9,1	11,1	12,2	16,8	2,0	10,6
Приватбанк	3,8	8,8	15,6	9,4	2,6	4,1	9,8	13,9	7,9	3,8	11,7
Україна	9,7	9,8	11,0	1,0	1,5	30,7	37,4	10,3	12,3	0,0	16,5
Укрексімбанк	4,7	4,3	3,5	0,0	1,0	0,6	1,0	3,3	3,8	4,4	3,0
Аваль	1,4	6,3	6,4	50,2	3,0	13,3	0,3	9,7	11,4	5,3	8,3
Ощадбанк	1,0	0,5	6,7	0,0	1,3	4,1	1,6	9,9	16,7	10,6	7,3
Укрсоцбанк	0,5	8,9	5,6	0,0	1,1	0,9	0,7	6,6	12,9	1,9	6,7
ПУМБ	4,7	6,0	2,7	0,0	0,5	1,8	1,1	3,6	1,0	9,7	2,3
Укркредитбанк	13,9	3,2	1,2	0,0	5,0	2,2	0,3	1,3	0,7	0,0	3,0
Брокбізнесбанк	3,9	4,8	2,1	0,0	0,2	0,1	0,3	0,8	0,7	1,2	0,8
Алонж	3,8	1,4	8,8	0,0	0,4	0,5	2,2	1,1	0,3	0,0	1,5
Надра	2,1	3,6	0,8	11,7	1,0	0,7	0,8	1,5	0,7	0,0	1,2
Укрсиббанк	4,1	4,7	1,5	1,3	0,3	1,3	3,8	1,7	0,4	3,1	1,7
Фінанси та Кредит	4,8	3,2	1,5	0,0	0,6	0,5	0,0	1,4	0,7	1,4	1,2
Кредитпромбанк	5,5	0,5	2,2	0,0	0,3	1,4	0,9	0,9	0,3	0,0	0,9
МТ-Банк	1,3	0,2	0,8	0,0	0,2	0,0	0,0	0,8	0,4	8,0	0,9
Правексбанк	0,8	1,4	4,3	0,0	0,6	14,4	0,3	1,9	0,5	0,1	2,3
ВАБанк	0,6	1,6	0,9	0,0	0,5	0,5	0,6	1,6	0,2	1,3	0,9
Кредит-Дніпро	1,4	0,8	0,8	2,3	0,7	0,4	0,5	0,6	0,3	0,1	0,5
Райффайзенбанк	5,6	0,5	0,3	0,0	4,1	0,2	0,0	0,6	0,3	0,8	0,8
Укрінбанк	0,8	2,4	2,1	0,0	0,5	1,1	0,0	1,7	1,3	1,0	1,3
Мегабанк	1,0	0,9	0,2	0,0	0,2	0,0	0,0	0,7	0,5	3,9	0,4
Укргазпромбанк	0,2	0,6	0,5	0,6	0,1	0,0	0,0	0,5	0,1	0,5	0,6
Креді Ліоне	2,7	1,2	0,0	0,0	0,1	0,0	16,4	1,7	0,6	2,0	0,4
ЗУКБ	0,5	1,3	1,6	0,0	0,6	0,4	0,3	0,8	0,8	0,0	1,0
Мортрансбанк	0,4	1,1	0,0	0,0	0,2	2,3	2,8	0,7	0,2	0,0	0,6
Південний	3,6	0,6	0,1	4,7	0,3	0,1	0,2	1,5	0,5	0,0	0,9
Індустріалбанк	0,2	2,5	0,8	0,0	9,5	0,3	0,0	0,4	0,2	1,4	1,1
Зевс	0,6	0,7	1,4	0,9	57,8	0,0	0,0	1,1	0,7	3,8	5,2
Мрія	1,0	1,5	1,0	0,4	0,4	0,7	0,0	0,6	0,8	1,2	0,7
Прем србанк	0,5	1,1	1,4	0,0	0,1	0,8	0,1	0,4	0,4	0,0	1,0
Київ	0,4	1,4	0,7	0,0	0,1	0,3	0,0	0,6	0,4	0,4	0,5
Сітібанк Україна	2,6	0,4	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,7	0,6	15,3	0,7

1	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Інг Банк	2,3	0,5	0,0	0,0	0,2	3,6	0,6	0,6	0,9	0,0	0,6
Укргазбанк	1,6	0,3	0,2	0,0	0,1	1,6	0,2	1,2	1,2	0,4	0,8
Сосьєте Женераль	0,9	0,4	0,0	0,0	0,1	0,0	6,0	0,7	0,6	0,0	0,3
Форум	4,6	0,4	0,3	2,7	0,2	0,2	0,0	0,4	0,2	1,0	0,4
Металург	0,1	0,4	0,9	0,0	0,1	0,7	0,2	0,5	0,8	2,0	0,5
Донміськбанк	1,2	0,4	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	0,1	11,0	0,4
АЖІО	0,7	0,1	0,7	0,0	0,2	0,1	0,1	0,7	0,5	2,5	0,4
Крупні банки	26,4	55,9	62,6	75,4	15,3	64,6	63,0	69,5	82,8	37,6	66,4
Залишкові банки	73,6	44,1	37,4	24,6	84,7	35,4	37,0	30,5	17,2	62,4	33,6

Долатор В

Динаміка емісії карт НСМЕП в АКБ "ІМЕКСБАНК"

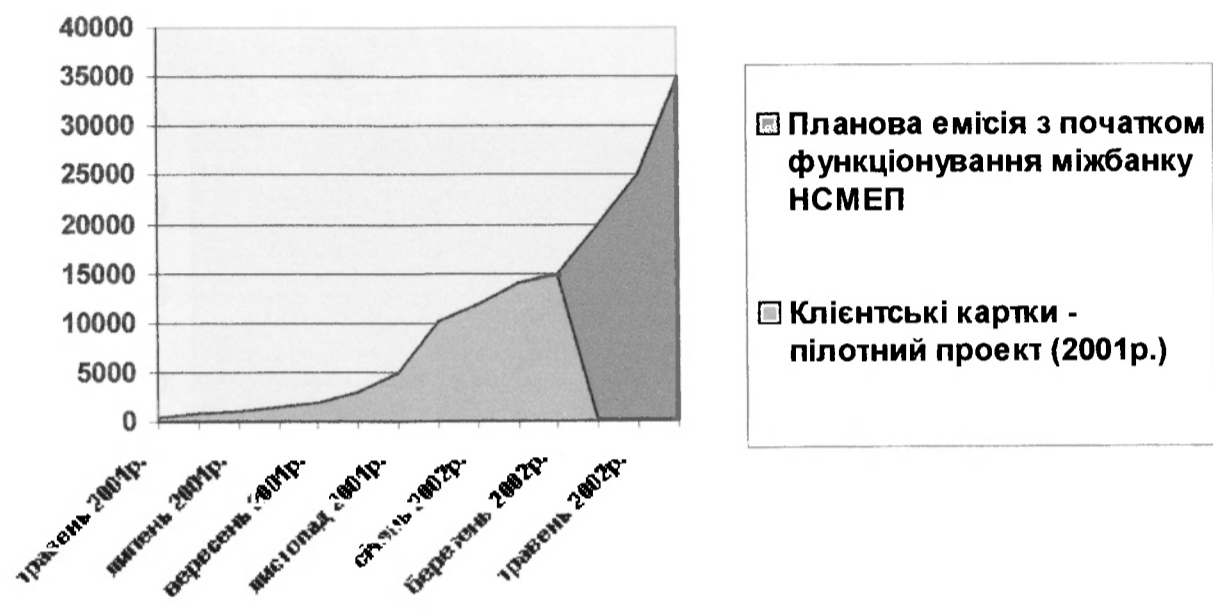

Рис. В.1. Динаміка емісії карт НСМЕП в АКБ «Імексбанк».

Рис. В.2. Динаміка залишків за поточними рахунками НСМЕП (2001-2002 р.)

ДОНАТОК I

Тернопільська академія народного господарства Ternopil Academy of National Economy

Львівська вулиця, 11, Тернопіль, 46000, Україна
Тел./факс +380 (352) 33 30 33
Електронна пошта: rector@tane.edu.ua

Україна, 46000, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11
Тел./факс +380 (352) 33 30 33
e-mail: rector@tane.edu.ua

126-17/1034
Від _____

" 25 " 11 2002 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Устенко О. А.

Президент Тернопільської академії
народного господарства,

заступник голови міжнародного програмового
комітету Сьомої міжнародної наукової конфе-
ренції – літньої школи: "Проблеми економіч-
ної інтеграції України в Європейський Союз:
глобалізація і нова економіка – наслідки для
Європи і України"

" " 2002 р.

АКТ

про впровадження результатів науково-дослідної роботи Скорика М.Л.

Акт складено про те, що при написанні рекомендацій і аналітичної записки Сьомої міжнародної наукової конференції – літньої школи "Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: глобалізація і нова економіка – наслідки для Європи і України", яку організувала Тернопільська академія народного господарства (Україна) і університет ім. Й.-В.Гете м. Франкфурта-на-Майні (ФРН) у м. Ялта-Форос 18–20 вересня 2002 року, використані пропозиції **Скорика М.Л.**, що торкаються формування нової економічної структури України, її адаптації до економіки Європейського Союзу.

Використання наукових розробок **Скорика М.Л.** відзначено в Аналітичній записці Сьомої міжнародної наукової конференції – літньої школи "Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: глобалізація і нова економіка – наслідки для Європи і України", Ялта-Форос, Україна, 18–20 вересня 2002 р.

Названі матеріали конференції направлені Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, українським міністерствам і відомствам, представництвам Європейського Союзу в Україні, посольствам держав-членів Європейського Союзу в Україні, Комісії Європейського Союзу (Брюссель) для практичного використання.

Голова міжнародного програмового
комітету конференції, проректор
Тернопільської академії народного
господарства, докт. екон. наук, професор

Є. В. Савельєв

Є. В. Савельєв

Член організаційного комітету конференції,
проректор по науковій роботі
Тернопільської академії народного
господарства, докт. екон. наук, професор

А. Ф. Мельник

А. Ф. Мельник

**КОТОВСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**

66300, м. Котовськ, Одеської області, пр. Котовського, 2

18.03.2007р. № 1422

На № _____ Від _____
Г _____ Г

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи **Скорика Миколи Леонідовича** на
тему **НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА
ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ** в практику діяльності міської
адміністрації м. Котовськ Одеської області

В дисертаційній роботі Скорика М.Л. запропоновані нові підходи до зміцнення фінансової стійкості та прибутковості комерційних банків в умовах перехідної економіки України, серед яких і впровадження Національної системи масових електронних платежів, саме "зарплатних проектів", "ветеранських" і "пенсійних" рахунків" та ряд інших.

Майже на всіх підприємствах м. Котовськ були впроваджені "зарплатні проекти" і "пенсійні" рахунки" АКБ "Імексбанку" на пільгових умовах. Населення міста оцінило переваги безготівкового нарахування коштів і зручність користування пластиковими картками, бо правління АКБ "Імексбанку" не лише залучило додаткові кошти населення до банківського обігу, а й створило умови для вигідного їх використання. Завдяки високому рівню залучення коштів населення до банківського обігу збільшився обсяг кредитування сільськогосподарських підприємств та підприємств малого і середнього бізнесу м.Котовськ та Котовського району.

Значне поліпшення в роботу комунальних служб м. Котовськ внесло впровадження результатів дисертаційного дослідження Скорика М.Л. по створенню міського єдиного розрахункового центру "Бірзула". Завдяки створенню цього центра вдалося оптимізувати потоки платежів, ідентифікувати платників, забезпечити своєчасне нарахування коштів за надані послуги на відповідні рахунки комунальних підприємств.

Міський голова

А. П. ІВАНОВ

009070 *

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет ім.І.І. Мечникова

Україна, 65026, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Ukraine, 65026, Odessa, Dvoryanskaya, 2

тел./факс: 38 (0482) 23-83-20
E-mail root@oguiss.odessa.ua

10.04.03 № 13/1-193

Г

Г

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження **Скорика Миколи Леонідовича** на тему **НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ** у практику діяльності кафедри менеджменту і математичного моделювання ринкових процесів Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

На кафедрі менеджменту і математичного моделювання ринкових процесів факультету бізнесу та менеджменту Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова впроваджені в навчальний процес розроблені в дисертації **Скорика М. Л.** науково-методичні положення, а саме, при вивченні курсів “Макроекономіка” та “Фінансовий менеджмент”, а також при виконанні дипломних та курсових робіт студентами факультету бізнесу та менеджменту використовуються запропоновані в дисертації механізми управління фінансовою стійкістю банків, моделі функціонування банків в сучасних умовах та інші положення дисертації, .

Студенти факультету бізнесу та менеджменту постійно проходять виробничу практику під безпосереднім керівництвом **Скорика М. Л.**

Проректор з наукової роботи
ОНУ, професор

Іваниця В.А.

**ОДЕСЬКИЙ
БАНКІВСЬКИЙ
СОЮЗ**

**ODESSA
BANK
UNION**

Україна, 65058, м.Одеса, пр-т. Шевченка, 8-а
т. 370-686, Тел./Факс 68-26-24
35-91-30

8-a, Shevchenko avenue, Odessa, Ukraine 65058
Tel. 8+(048-2) 370-686, Tel.Fax. 68-26-24
35-91-30

№ 45 від 20.05.03

АКТ
впровадження результатів дисертаційної роботи
Скорика Миколи Леонідовича
на тему "НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА
ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ"

Наукові розробки Скорика М.Л., направлені на підвищення фінансової стійкості та прибутковості комерційних банків, значно поліпшили економічні показники, що характеризують наслідки роботи АКБ "ІМЕКСБАНК". Реалізація "пілотного проекту" по впровадженню Національної системи масових електронних платежів позитивно вплинуло на кредитоспроможність та ліквідність банку.

Одеський банківський союз, враховуючи позитивні наслідки впровадження заходів по підвищенню фінансової стійкості та прибутковості при реалізації "пілотного проекту" у АКБ "ІМЕКСБАНК", рекомендував наприкінці 2002 року поширити впровадження серед банків-членів ОБС результати наукової роботи Скорика М.Л.

Аналіз цих заходів доводить підвищення ефективності роботи банків, які найбільш плідно працювали в цьому напрямку, а саме: АКБ "ОДЕСА-БАНК", філія "ОРУ" Банку "Фінанси та кредит" та інші.

Одеський банківський союз разом з Асоціацією Українських банків проводить роботу по поширенню позитивного досвіду по підвищенню фінансової стійкості та прибутковості банків-учасників союзу, що спирається на наукові розробки Скорика М.Л. на банки інших регіонів країни.

Президент ОБС СОЮЗ

Л.М. Клімов

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ

**УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ
В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

65026, м. Одеса-26, вул. Ришельєвська, 8, тел. (0482) 25-29-64, факс 22-66-10

22.08.2003 № 26-232/5567

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Скорика Миколи Леонідовича

на тему: **“НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА
ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ”**

Застосовані в роботі підходи до підвищення фінансової стійкості та прибутковості комерційних банків в умовах перехідної економіки України, розроблену методику визначення рейтингу надійності комерційних банків, а також шляхи впровадження Національної системи масових електронних платежів, а саме “зарплатних проектів”, “пенсійних” рахунків тощо, рекомендовано поширити серед банків регіону.

Завдяки впровадженню цих рекомендацій значно зросли обсяги заточення коштів населення у безготівковий обіг, підвищився рівень довіри населення до банківської системи, що сприяло збільшенню кредитного портфеля банківської системи регіону в цілому.

Начальник управління

М.В.Азаров

008328

**Філія «Одеське регіональне управління»
Банку «Фінанси та Кредит», ТОВ**

65063, м. Одеса, вул. Армійська, 18-Б, тел. 728-74-73, факс 34-58-05

.....
Л.О. 2003 № 976
На № _____ от _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи **СКОРИКА Миколи Леонідовича** на тему **НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ**

В дисертаційній роботі застосовані нові підходи до забезпечення фінансової стійкості та прибутковості комерційних банків в умовах перехідної економіки України, розроблена методика до визначення рейтингу надійності комерційних банків, а також шляхи впровадження Національної системи масових електронних платежів, а саме "зарплатних проектів", "ветеранських" і "пенсійних" рахунків та ряд інших.

Отримані результати дисертаційного дослідження були впроваджені у практику роботи філії "ОРУ" Банку "Фінанси та кредит", ТОВ. Серед них пройшли апробацію такі пропозиції:

- рекомендації по визначенню стратегічного положення банку на ринку банківських послуг Одеського регіону;
- рекомендації по розробці платіжних графіків банківської установи з урахуванням термінів залучення та розміщення коштів;
- рекомендації по визначенню рейтингової оцінки філії порівняно з іншими банківськими установами;
- рекомендації по розрахунку резервів під можливі збитки від кредитної діяльності;
- рекомендації по розвитку повноцінного карткового бізнесу

В результаті впровадження цих рекомендацій зросла якість роботи відділу кредитування та відділу роботи з корпоративними клієнтами.

Керуючий філією _____

С.І.Політкін

ул. Княжеская, 32, Одесса, Украина, 65029
Тел. (0482) 305-105, 305-104
Факс (0482) 305-145, Телекс (680) 732135 ODBNK UX
E-mail: admin@bank.odessa.ua
32, Knyagheskaya st., Odessa, Ukraine, 65029
Tel. (0482) 305-105, 305-104. Fax (0482) 305-145
E-mail: admin@bank.odessa.ua
Telex (680) 732135 ODBNK UX

№ 18. 09. 03. № 1315/01 от _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи **Скорика Миколи Леонідовича** на тему **НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ**

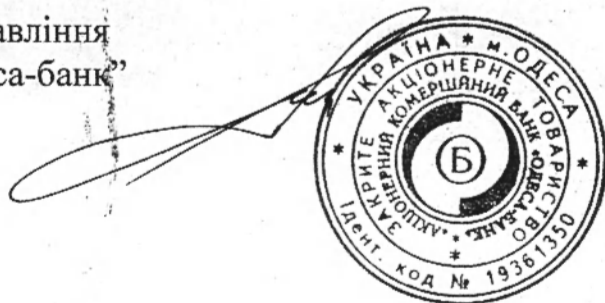
В дисертаційній роботі застосовані нові підходи до зміцнення фінансової стійкості та прибутковості комерційних банків в умовах перехідної економіки України, розроблена методика до визначення рейтингу надійності комерційних банків, а також шляхи впровадження Національної системи масових електронних платежів, а саме “зарплатних проектів”, “ветеранських” і “пенсійних” рахунків” та ряд інших.

Отримані результати дисертаційного дослідження були впроваджені у практику роботи АКБ “Одеса-банк”. Серед них пройшли апробацію такі пропозиції:

- рекомендації по визначенню стратегічного положення банку на ринку банківських послуг Одеського регіону;
- рекомендації по розробці платіжних графіків банківської установи з урахуванням термінів залучення та розміщення коштів;
- рекомендації по управлінню кредитним портфелем;
- рекомендації по розрахунку резервів під можливі збитки від кредитної діяльності;
- рекомендації по розвитку повноцінного карткового бізнесу.

В результаті впровадження цих рекомендацій зросла якість роботи кредитного відділу та відділу роботи з корпоративними клієнтами.

Голова правління
АКБ “Одеса-банк”

І.К.Мерешук

Міністерство освіти і науки України

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ

Україна, 65029, Одеса, вул. Дідріхсона, 8/1. Код ЄДРПОУ 01127799
Тел.: (0482) 23-40-88, 23-41-78; Факс: (0482) 34-52-67
e-mail: info@ma.odessa.ua http://www.ma.odessa.ua

18.09.2003 № 1-104-234

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи **Скорика Миколи Леонідовича** на тему **НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ** в практичній діяльності Одеської національної морської академії

На кафедрі "Економічної теорії та економіки морського транспорту" Одеської національної морської академії впроваджені в навчальний процес розроблені в дисертації **Скорика М. Л.** науково-методичні положення, а саме, при вивченні курсів "Макроекономіка" та "Фінансовий менеджмент", а також при виконанні дипломних та курсових робіт студентами факультету Морського права використовуються запропоновані в дисертації механізми управління фінансовою стійкістю банків, моделі функціонування банків в сучасних умовах та інші положення дисертації. Впровадження рекомендацій дисертаційної роботи в навчальний процес підвищило його ефективність та наблизило курсантів до вирішення сучасних проблем економіки

Впровадження розроблених в дисертаційній роботі положень про пристосування Національної системи масових електронних платежів до умов функціонування вузів забезпечили Одеській національній морській академії поліпшення умов праці бухгалтерії та високу ступінь зручності для користувачів пластикових карток.

Ректор,
д.т.н., професор

[Signature]
М.В. Міусов

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

65016, Україна, м.Одеса, вул.Львівська, 15, тел/факс - 63-62-09, факс - 42-77-67
E-mail - synop@ogmi.farlep.odessa.ua, WWW - www.ogmi.farlep.odessa.ua

ДОВІДКА №17/1-25

про впровадження результатів дисертаційної роботи **Скорика Миколи Леонідовича** на тему **НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ** в практику діяльності Одеського державного екологічного університету

На кафедрі менеджменту природоохоронної діяльності Одеського державного екологічного університету впроваджені в навчальний процес розроблені в дисертації **Скорика М. Л.** науково-методичні положення, а саме, при вивченні курсів „Макроекономіка” та „Фінансовий менеджмент”, а також при виконанні дипломних та курсових робіт студентами, що навчаються за напрямом підготовки „Менеджмент” (спеціальність 7.050201 „Менеджмент організацій”), використовуються запропоновані в дисертації механізми управління фінансовою стійкістю банків, моделі функціонування банків в сучасних умовах та інші положення дисертації. Впровадження рекомендацій дисертаційної роботи в навчальний процес підвищило його ефективність та наблизило студентів до вирішення сучасних проблем економіки

Впровадження розроблених в дисертаційній роботі положень про пристосування Національної системи масових електронних платежів до умов функціонування вузів забезпечили Одеському державному екологічному університету поліпшення умов праці бухгалтерії та високу ступінь зручності для користувачів пластикових карток, серед яких працівники та студенти університету.

С.М. Степаненко